

ЛИЦАТА ЗАД ПРЕВОДА

Този сборник е създаден от студентите от втори курс, специалност „Книгоиздаване“, във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Книгата е творческият резултат от дисциплината „Учебно издателство – майсторски клас“ с преподавател д-р Георги Александров през академичната 2021/2022 година.

Лицата зад превода

Факултет по журналистика и масова комуникация
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
София, 2022

© Георги Ванев, Далия Димитрова, Елеонора Тодорова, Елизабет Нгуен, Иванна Шивачева, Йоана Бошкилова, Йоана Иванова, Любомира Генчева, Людмил Кръстев, Мария Берова, Мая Дамянова, Мишел Атанасова, Николай Пашалийски, Огнян Добчев, Петя Манева, Радина Чачева, Ралица Георгиева, Стефан Иванов, Стефани Стоева, Стивън Валентинов, Тоня Михнева

© Стефани Стоева - корица

© Факултет по журналистика и масова комуникация
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-619-7567-09-0

Съдържание

Защо написахме тази книга.....	9
В памет на Петко Хинов.....	11
Отзвук от Божественото Слово <i>Николай Пашалийски</i>	13
<i>Туй е въпросът или Това се пита</i> <i>Мая Дамянова</i>	21
Основателят на новото <i>Петя Манева</i>	37
За изкуството на невъзможното <i>Тоня Михнева</i>	43
В океана от непознати далнини <i>Иванна Шивачева</i>	53
Да пресъздадеш цял един свят <i>Огнян Добчев</i>	69
Вълшебствата на трите преводачки <i>Елеонора Тодорова</i>	75
Път към литературата на Севера <i>Ралица Георгиева</i>	93

Изкуство, занаят и наука <i>Йоана Бошкилова</i>	107
Мъчителното блаженство <i>Людмил Кръстев</i>	117
Преводачите са такива – отдадени <i>Йоана Иванова</i>	123
Истории от живота на един преводач <i>Мишел Атанасова</i>	133
Румънският, италианският и руският ми стигат <i>Стивън Валентинов</i>	141
Когато текстът е по-важен от сюжета <i>Стефан Иванов</i>	147
Преводът като хоби и професия <i>Огнян Добчев</i>	155
По моста между две култури <i>Иванна Шивачева</i>	167
Преводът в комиксовите балони <i>Елизабен Нгуен</i>	177
„Неемоционалният“ превод <i>Далия Димитрова</i>	191
Превод с много дубли <i>Мария Берова</i>	201

Между практиката и теорията <i>Радина Чачева</i>	215
Погазените авторски права <i>Любомира Генчева</i>	225
Да докосваш думите <i>Стефани Стоева</i>	235
За превода с любов <i>Георги Ванев</i>	243
Благодарим.....	255

Защо написахме тази книга

Трябва ли да прочетете тази книга? Отговорът на въпроса е прост – не е нужно. Нека не обръщаме внимание на труда и усърдието на преводачите, нека пренебрегнем тяхната значимост, нека дори не ги споменаваме! Какво ни пречи да ги оставим в незабележимата ниша, която е определена за тях от години? На кого е притрябвало да знае техните имена?

На нас, четящите. Защото не всеки има способността и дисциплината да изучи чуждо слово, с всички тънкости и трудности в него. Не всеки може да усети колко жив е езикът, колко може да се „усуква“ и да „хапе“. Но има хора точно с този талант и призвание. Натрупали са с годините познания и опит. Изградили са и професионална етика.

Тези хора са преводачите. Те превъплъщават с умение езиковите светове, знаят семантичните и синтактичните средства, чрез които да завладеят вниманието на читателите. Независимо от вида на превода – филмов, делови, художествен или транслация на Брайлова азбука, преводачите са тези, на които разчитаме да отворят прозорците към външния свят. Те са личностите, които рушат бариери и стигат далеч отвъд тях. Стремещът им да претворят създаденото и то да запази своята същност развива езика и облагородява културата.

Защо написахме тази книга, ще попита някой, а ние ще отговорим: защото преводачът с творческата си висота е равен на автора. Без техния принос колко от нас биха могли да

прочетат „Хари Потър“ в детството си, колко от нас щяха да си зададат въпроса „да бъдеш или не“?

Приемете тази книга като израз на нашето убеждение, че преводът е не само професия, а и призвание. В следващите страници ще ви срещнем с някои от най-изявените български преводачи, за да покажем през какво преминават те, когато сътворяват магията на думите.

Студентите от втори курс,
специалност „Книгоиздаване“
2021/2022 г.

In memoriam

В памет на Петко Хинов публикуваме текста от неговите дневници, който той сподели с нас малко преди да напусне този свят.

Когато захващам превода на нова книга, аз се чувствавам неуверен и невеж като ученик, начеващ изучаването на нова наука. Досега опитът ми със старинната китайска литература отново и отново ми е доказвал истинността на това ми чувство. В хода на работата аз буквално от всяка преведена страница получавам пълнен кош с нови познания. Уви, като лош ученик, често забравям придобитото чрез превода, затуй че нямам време да записвам и преговарям всичко, но разчитам на многото прочетени страници – те да вдълбаят в ума ми нужното знание за бъдещите прочити и преводи. Постоянното усещане за изгубеност в бездната на китаезнанието възвръща у мене свежестта на невръстния ученик, с която поривът към нови знания става и романтичен, и сладостен, и отново и пак вдъхновен. Една от благословиите на китаезнанието – да бъдеш вечно начинаещ, да усещаш отново и отново чистата наслада на първата стъпка към мамещата с чара си неизвестност. И да се хвърляш, с юношеска страст, с мъничката ладия на ума си в океана от непознати далнини!

За да увлече след себе си читателите, писателят или преводачът трябва сам да потъне и да заживее в царството на ония случки, хора и места, които обитават неговите

книги. Нещастieto на писателя и преводача е в това, че той трябва да се връща в „реалния свят“ – много по-нездрав, по-нечист, по-несъвършен и несправедлив от света, който създава перото му. Отказът от този свят струва много на творците, но носи щастие на читателите. Изключение от това правило са книгите, писани от хора по-нездрав, по-нечисти, по-грешни и по-надменни и от нездравия, нечистия, несъвършения и несправедлив земен свят. Уви, такива хора има и те дори издават книгите си. А добрият стар приказен свят, който винаги е по-добър от настоящия, все по-трудно се добира до „общопризнатата“ световна сцена.

Като преводач твърдя, че същността на превода е да преобразиш чуждото слово чрез красотата и силата на родното слово. Именно когато човек започне чрез превеждане да сравнява два езика, разбира колко скъпоценни са не приликите, а разликите помежду им. И колко важно е и за двата езика да се избягва смешението помежду им.

Писателят се отказва от реалността на собствения живот в името на прекрасния свят, който сътворява извън времето и пространството. Времето, отдадено за написването на книга, е време, откраднато от личния (реален) живот на писателя. Същото важи и за преводача. И горко им, ако създаденото от тях не си е струвало такъв отказ от живота!

Петко Хинов

Отзвук от Божественото Слово

Николай Пашалийски

Езикът се променя спрямо обществото, което го употребява, така, както се изменя и животното, за да се приспособи към заобикалящата го среда. Нагажда се и придобива нови измерения, за да съответства на най-новото време и нравите на използването му. Такъв е случаят и с преводите на Библията. Множество опити в миналото са правени да се преведе Свещеното Слово на книжовен български език, а най-цялостно целта е постигната едва в края на миналия и началото на сегашния век.

През сенчестите ъгли на вековете до съвременната дейност на богослужителите до нас са достигнали факти и сведения, които доказват колко е важна ролята на всеки преводач.

През вековете

Още в Средновековна България се появява превод на Свещеното Слово, а именно Кирило-Методиевият превод от IX век. Библията е преведена от гръцки на старобългарски, за да бъде достъпна за новопокръстените славянски племена в Бохемия, Моравия, Панония, както и за българите по времето на княз Борис.

При царуването на Симеон, презвитер Григорий възстановява превода и той се използва до падането на Второто

българско царство под османска власт. Известно време след това този превод се е ползвал в домашни условия или в църковно-служебния живот. Поради тежкото политическо, социално и религиозно състояние на България в Османската империя, преводът намира път и се измъква от пределите на заробената държава.

Приет е радушно в православната Киевска Рус, където между XVI и XVII век претърпява езикова редакция, а през XVIII век се превръща в т. нар. „Елисаветинска Библия“ от 1751 г.¹ Същият превод се използва и по време на Възраждането, но преименуван на „Църковнославянска Библия“.

Революционното изобретение на Гутенберг дава отглас и в нашите земи. Започва да се печата славянска литература както отвъд границите на Османската империя, така и в пределите ѝ. През 1512 г. в Търговище са отпечатани „Среднобългарските Евангелия“, а през 1569 г. смятаният за първи български издател Яков Крайков отпечатва „Псалтира“ (Псалмите) също на славянски език.² Следват множество частични преводи, като Българската православна църква си служи със славянски или гръцки преводи на Библията.

До началото на XIX век текстовете на Свещеното Слово не съществуват на български език, който вече се е изменил, отпаднали са букви от азбуката (от 44 са намалени на 32) и той се е доближил до езика, който използваме днес. Така през 1840 г. в Смирна, по поръчение и с финансовата подкрепа на Британското и чуждестранно библейско дружество се издава първият цялостен български превод на Новия Завет. Извършен е подвиг от йеромонах Неофит Рилски, който успява да преведе текста за изключително кратък срок.

---

¹ Вълчанов, Славчо. Библейското дело в България – история, традиции и значение. Православие [онлайн]. Достъпно на: http://www.pravoslavieto.com/bible/docs/prevodi/biblejskoto_delo_v_bg.htm

² Донев, Доний. История на българската Библия. *Евангелски вестник*. [онлайн] 30 април 2004. Достъпно на: <https://evangelskivestnik.net/news/1990/Историята-на-българската-Библия>

Също с подкрепата на Британското и чуждестранно библейско дружество през 1871 г. в Цариград е отпечатана първата Библия, която включва и Стария, и Новия Завет. Тя е известна като „Цариградската Библия“, „Славейковата Библия“, а също и „Протестантската Библия“. Преводът е резултат от многогодишен съвместен труд на д-р Алберт Лонг, лингвистът д-р Илаяс Ригс, книжовниците от Възраждането Петко Славейков и Константин Фотинов, заменен след смъртта му през 1868 г. от Христодул Костович Сичан-Николов. В периода между 1858 и 1871 г. те превеждат цялата Библия, като изданието има огромно значение за развитието на литературния български език. По-късно преводът е осъвременен в т. нар. Синодална Библия, издадена през 1925 г.³

Днес

Основаното през 1993 г. Сдружение за разпространение на Библията в България, по-късно преименувано на Българско библейско дружество, същата година образува комисия, която да преведе Библията на съвременен български език. Инициативата предполага преводът да бъде направен от оригиналните езици, както следва: от гръцки – Новия Завет и неканоничните книги, а от еврейски – Стария Завет. Цялото Свещено Писание излиза от печат през 2013 г.

Свързах се с доцент Ивайло Найденов, Декан на Богословския факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, който е участвал в комисията, създадена за осъществяване на превода. Теолог и филолог, специалист по библеистика на Стария Завет, доцент Найденов е директор

³ Нашата история. Българско библейско дружество [онлайн]. Достъпно на: https://biblesociety.bg/pages/about_us.

на Библейската библиотека при Богословския факултет. Той е член на Съюза на учените в България, на Института „Библия – култура – диалог“, както и на Обединението на библеистите „Библейски колегиум“. В отговор на моите въпроси доцент Найденов разяснява спецификата на трудната и продължителна работа по най-новия превод на Библията.

– Кой и как е участвал в извършването на превода от оригиналните езици?

– В началото на 90-те години Българското библейско дружество инициира нов превод на Библията на съвременен български език, като за целта се обръща към преподаватели от Богословския факултет. Поставя се началото на превода на Новия Завет от академичен екип, който включва проф. протопрезвитер д-р Николай Шиваров, проф. д-р Иван Ж. Димитров, доцент д-р Емил Трайчев, ст. преподавател Румен Стефанов, гл. асистент д-р Ивайло Найденов и проф. д-р Светлина Николова – стилист от Кирило-Методиевския научен център на БАН. В работата по превода участваха последователно консултантите д-р Дейвид Кларк и д-р Томас Каут от Обединени библейски дружества.

– Защо от оригиналните езици? С какво е по-различен новият превод от предхождащите го освен с осъвременения език?

– Всеки превод носи нещо от преводача си, което се предава при превод на превода. Тези преводи се наричат „посредствени“ (от посредством) и пренасят слабостите на предшествениците си. Основно правило в тълкувателния процес е работата с оригинала. Като се има предвид, че библейският превод е тълкувателен труд, то и необходимостта да се превежда от оригинала е изискуема. При превод от оригинала се използват текстово-критични издания (Biblia

hebraica Stuttgartensia⁴ за Стария Завет и Nestle-Aland Greek New Testament – за Новия Завет), които предлагат цялото многообразие от разночетения и варианти и така дават възможност за най-точен превод. Това е новото и различното в този превод.

– С какво се различава преводът на Библията от превода на друга специализирана литература?

– Усещането, че се превежда книга, която има 3 – 4 хиляди години история и е запазила текста си максимално близо до оригинала. И как да е иначе? Масоретите (еврейски интелектуалци, които се занимавали с библейския текст между VI и IX – X в. сл. Хр.) са знаели коя е средната буква на Библията, т.е. периодично са броили буквите на текста, за да не би някой да прибави или отнеме нещо (буква, знак). Това отношение е заразяващо. Наред с това трябва да отбележа, че преводачите са практикуващи християни, за които Свещеното Писание е Божествено откровение. От тук следва и респектът, който изпитваме. И не на последно място е усещането за отговорност – превод на Библията се ражда веднъж на сто години, т.е. възпитава две поколения.

– Защо са били нужни двадесет години за превода на двата завета?

– Да, в ерата на компютърните технологии нещата винаги изглеждат прости и лесни. Докато работихме над превода, се появиха няколко програми, които биха могли да са от полза, но бяха доста несъвършени. Работи се с десетки текстове справочна литература. Има случаи, когато една дума или стих отнема седмица.

---

⁴ Еврейската Библия (Старият Завет) е разширено и преработено издание на Biblia Hebraica на Рудолф Кител от 1906 г. – Б. а.

Освен това преводачите не са работели върху преводите всеки ден. Всеки си има задължения и това бе допълнителен труд, определен предварително от Библейското дружество, което за всяка книга е определило време, необходимо за направата на превода. Работехме на сесии (2 – 3 пъти годишно) в присъствието на консултант от Библейското дружество. Това определя продължителността на работа по превода.

– Библейските текстове почти винаги са били част от живота на българите в миналото. Смятате ли, че новият превод ще окаже влияние върху съвременния възглед на българите за религията?

– Малко е пресилено да се каже, че библейските текстове „са били част от живота на българите в миналото“. Превод на нашия език се появява едва през 1871 г. Дотогава преводите на Новия Завет са били къде успешни, къде не толкова. Преди това се ползват Дамаскини и Палеи – сборници с разкази, парафрази на библейски теми.

Новият превод е на съвременен език, което определено е предпоставка за по-лесното му четене. Библията не е вече екзотична книга, която се получава за сватбата или кръщенето – черна с голям кръст върху нея (приличаща на ковчег). Тя е достъпна, говори се за нея, изучава се в училище. Все повече се използват образци на наратив в Библията, които провокират световноизвестни автори (Йосиф и неговите братя, пророк Илия, Историческият Иисус, светите апостоли). Читателят вече не се страхува от Библията и това ще доведе до друг тип отношение към Бог, възпитава друг тип религиозно усещане.

***

Не мога да не спомена и отпечатването на най-новия превод на Библията на Брайлова азбука. Вижда се пределно ясно, че за да достигне до всички, текстът трябва да бъде

достъпен и разбираем. След дългогодишен и труден процес българският език вече е дом на целия текст на Библията, българинът притежава превода, не е ограничен от езикова бариера по пътя към истината чрез Словото. И това е възможно благодарение на преводачите.

Туй е въпросът или Това се пита Мая Дамянова

Преводите на пиесата „Хамлет“ в България са много, вероятно близо двадесет. Тя е превеждана от най-различни преводачи, защото е красиво, но и тежко предизвикателство. Но дали изобщо има нужда от нови преводи, не са ли достатъчни вече утвърдените? Как и защо преводачите се захващат с толкова сложно произведение? Какви са трудностите, с които се сблъскват? На тези въпроси няма правилен или грешен отговор, но това не означава, че не трябва да си ги задаваме. Преводът на класически произведения е колосално важен за възприемането на литературата. Затова си позволявам да търся отговори...

Историята на превода на „Хамлет“

България е една от последните балкански държави, в които произведенията на Шекспир са преведени. За сметка на това те вероятно са превеждани най-многократно у нас.

Първият превод на „Хамлет“, признат за компетентен и естетически пълноценен, е преводът на Гео Милев от 1928 г. Преди него не един преводач се захваща с трудната задача да преведе трагедията. Вероятно първият, който го прави, е В. П. Боянов, чийто превод излиза във в. „Българско знаме“ още през 1883 г. През 1900 г. Георги Бакалов публикува своя интерпретация на пиесата във в. „Знание“, а година

по-късно се появява и текстът на Димитър Подвързачов. Любопитен е преводът на Любомир Огнянов, тъй като той не е поет. Валери Петров превежда почти цялото творчество на Шекпир, включително „Хамлет“.

През годините много преводачи се захващат с монолога „Да бъдеш или не – туй е въпросът“, както и с цялата постановка. Най-новият превод е на Александър Шурбанов от 2006 г.

Преводът на Валери Петров

Валери Петров е изключителен български поет и преводач. Неговият силно ритмичен превод на „Хамлет“ е един от най-популярните. Преводачът много прецизно проверява значенията на всяка дума, използвана от автора, за да постигне максимална близост до оригинала. Любовта му към драмата също се усеща. След като превежда почти всички драматични творби на Шекспир, той признава в разговор с Александър Шурбанов, че вероятно „Хамлет“ е пиесата, която му е най-близка и най-интересна.

Валери Петров публикува първите си преводи на Шекспир през 1970 г. Първо се захваща с комедията „Сън в лятна нощ“, смятайки, че ще преведе само нея, но се увлича и комедия след комедия превежда десет. Заинтригуван е и от предизвикателството да преведе и трагедиите. Така, малко по малко, Валери Петров превежда почти цялото Шекспирово творчество. *Увлече ме голямото удоволствие от превеждането на такъв автор, то е труд, то е мъка и сложност, но същевременно е и велико щастие*¹, казва той.

---

¹ Стихове. Грамофонче [онлайн]. Достъпно на: <https://gramofonche.chitanka.info/zagolemi/valeri.petrov--stihove--radio/>

Преводът на Александър Шурбанов

Поет, писател и изтъкнат англицист, Александър Шурбанов е добре познат и със забележителната си преводаческа дейност. Широка известност има преводът му на „Кентърбърийски разкази“ на Джефри Чосър от 1970 г. По повод на публикуването на превода на „Хамлет“ през 2006 г. споделя, че това е творба, която го вълнува в продължение на много години: *Още като ученик в гимназията се опитвах да чета Шекспир в оригинал и без специално усилие бях наизустил някои от знаменитите монолози на Хамлет и Макбет. Вълнуваше ме тяхната поетическа сила, звуковата енергия на езика им. Когато ме приеха за студент по английска филология, един мой колега и приятел ми каза: „Заслужава да се следва тази специалност, ако ще да е и само за да може да се прочете Шекспир както трябва“².*

Шурбанов преподава в университети в САЩ и Великобритания. Като професор в Софийския университет се опитва да предаде на студентите любовта си към Шекспир, на когото той се възхищава. За самия превод обаче казва, че невинаги се получава така, както на преводача му се иска. Такъв е случаят и с превода му на „Хамлет“.

Валери Петров и Александър Шурбанов са родени с 40 години разлика. Докато Валери Петров работи върху първите си преводи на Шекспир, Шурбанов превежда „Кентърбърийски разкази“ и това ги сближава. По-младият преводач споделя, че изключително много уважава Валери Петров и е благодарен за времето, прекарано с него: *Уважавам неговия поглед към класиката и много внимателния му прочит на нещата, с които работи. Той повдигна българския превод на*

---

² Стаболиев, Огнян. 4 истории на проф. Александър Шурбанов. Сега [онлайн] 21 май 2021. Достъпно на: <https://www.segabg.com/category-weekend/4-istorii-na-prof-aleksandur-shurbanov>

ново, по-сериозно артистично равнище. Писал съм немалко за него и съм оценявал високо постиженията му³.

В преводите им на „Хамлет“ има сходства. И в двата текста се срещат изрази като *да се мирим с познатите злини* и *архаизми като обнажен*. Някои критици обвиняват Шурбанов, че заимства доста характерни за Валери Петров фрази. Едва ли упреците са основателни, тъй като по-скоро той е искал да изтъкне колко уместна е употребата им като художествени средства.

Предизвикателствата в превода на „Хамлет“

В процеса на превод на всяко произведение преводачът се изправя пред неговите особености и трудността да ги интерпретира адекватно в текста си. По-съществените трудности, с които Александър Шурбанов и Валери Петров се сблъскват при превода си на „Хамлет“, са описани по-долу.

Оригиналният текст на Шекспир е на староанглийски. Неутралната форма, която се ползва в английския език, е почти непреводима на български без присъствието на контекст. Гео Милев и Валери Петров превеждат прословутия монолог „Да бъдеш или не – туй е въпросът“ във второ лице, единствено число, сякаш Хамлет започва да говори на публиката. Александър Шурбанов обаче поставя друга гледна точка: *Целият монолог на английски е в първо лице множествено число. Хамлет обсъжда всички нас като хора, като човешки род. Не обсъжда толкова самия себе си като индивид. Много кардинален е неговият въпрос. Това не е въпрос на самоубиец, който, потиснат от своята съдба, се чуди дали да свърши със себе си, или не. Той е много по-дълбок:*

---

³ Ковачев, Пенчо. Проф. Александър Шурбанов: Шекспир трябва да бъде преведен през 20 – 30 години. 24 часа [онлайн] 27 декември 2012. Достъпно на: <https://www.24chasa.bg/Article/1690614>

какъв е смисълът на човешкото съществуване, има ли то въобще смисъл и оправдание. Разбира се, каквото и да направиш на български, не е същото като в оригинала, защото ние нямаме неутралната форма на инфинитива и трябва да изберем или единствено, или множествено число, но за мен второто е по-точният избор⁴.

Творбата е написана между 1600 и 1602 г. Оттогава са минали четири века, а подобен отрязък от време се отразява на езика и неговото звучене. Английските издания на произведението, които се четат в днешно време, са адаптирани към новите лингвистични особености. Използваните от Шекспир думи се римуват. Този похват е използван при писането на всички пиеси от този период, защото улеснява запомнянето на текста от актьорите. Адаптираната версия на произведението не е в рими и това затруднява работата на българските преводачи.

Пиесата „Хамлет“ е написана в стихотворна форма. Това изисква спазването на определени стилистични особености и утежнява работата на преводачите, тъй като в повечето случаи българските думи са по-дълги от английските и текстът става осезаемо по-дълъг. *Езикът на англичаните е по-сгъстен, има повече едносрични думи и затуй преводачът е длъжен да прави компромиси*⁵, обяснява Валери Петров. От преводача се изисква да съобрази къде да постави акцентите и паузите в текста си, за да съхрани авторовото внушение, а не да променя смисъла чрез своята интерпретация. Това е важно за театралното изпълнение на произведението, тъй като в текста има скъсени стихове, които

---

⁴ Радкова, Елизабет. Професор Александър Шурбанов, поет, преводач и англицист, пред в. „Труд“: Европа в българската история е била и маяк, и разочарование. Труд [онлайн] 19 август 2020. Достъпно на: trud.bg/професор-александър-шурбанов-поет-преводач-и-англицист-пред-в-труд-европа-в-българската-ис/

⁵ Стихове. Грамофонче [онлайн]

показват на актьора къде трябва да спре и да помълчи приблизително толкова време, колкото би му отнело да произнесе изпуснатите срички, преди да продължи.

Основна дилема още при започването на превода на всяка творба е дали тя да бъде превеждана дословно, или да бъде пресъздадена чрез така наречения „свободен превод“, при който е по-важно запазването на смисъла. В случая с „Хамлет“ може да се каже, че в неговите три най-популярни интерпретации на български език преводът е по-скоро дословен.

Важно за пиесата е тя да е ритмична. Римите и ритъмът позволяват на читателя по-лесно да се потопи в произведението, защото запазват усещането на оригиналния текст и връзката с автора. Вероятно най-голям успех в справянето с тази трудност има Валери Петров, чийто усет за ритъм е забележителен и се проявява както в авторските му произведения, така и в преводите му.

Валери Петров и Александър Шурбанов в различни свои интервюта говорят за баланса между авторския текст и интерпретацията на преводача. По този въпрос Александър Шурбанов казва: *Всеки преводач се мъчи да намери някакъв баланс между две неща: едното е неговият превод да стане удобен за читателите и зрителите у дома, другото е да бъде верен на автора. Робърт Фрост, мисля, беше казал, че поезията е това, което се изгубва при превода. И за да не се изгуби поезията, стихотворението трябва да се пресъчини. Със същия импулс, който е породил оригинала, да се напише ново стихотворение. И все пак то да не бъде много далеч от оригиналното. Това е просто неизпълнима задача: от една страна да бъдеш верен на автора, защото иначе какво правиш? Пишеш си свои неща, това е навей отнякъде, но не и превод! От друга страна, не бива да бъдеш скован от това,*

което си прочел. Трябва да имаш свобода за полет на въображението през цялото време⁶. Валери Петров пък споделя: Преводачът е принуден да прави компромис. Той се превръща в критик и тълкувател на своя автор, защото трябва да избере кое в текста е най-скъпо, най-ценно и кое ще трябва да отстъпи и да изчезне в неговия превод. Но разликата в езиците понякога го принуждава да жертва неща, които не иска да жертва⁷.

За първи признат високохудожествен превод се счита този на Гео Милев, към който се придържа и Валери Петров. Тези два превода имат сходна стилистика. В съзнанието на българина остава традиционното звучене на трагедията, а началото на прочутия монолог си остава „Да бъдеш или не – туй е въпросът“. Шурбанов обаче се опитва да скъса с традицията и оставя в своя превод по-различна версия – „Да бъдем или не – това се пита“. Той обяснява избора си по следния начин: *Другото, което исках да направя, е да избегна тази кратка форма, „туй“ – „туй е въпросът“. Щеше ми се да е пълната форма – „това“. И оттам дойде – „това се пита“. За произнасяне на сцена ми се струва, че е по-добре, а и звучи по-тежко и категорично, отколкото домашното „туй е въпросът“. Знам, че с този превод шокирах, предизвиках някои напластени... навици на четенето на пиесата в България, особено на този толкова популярен монолог. Рисковано е да кажеш: „аз ще го направя по друг начин“. Но ако не поемеш този риск, по-добре не се заемай с превод. За какво да каканижеш едно и също? Ако имаш да кажеш нещо ново, кажи го, пък каквото ще да става. И мисля, че преводачът трябва да отдалечава публиката от навиците ѝ, а не*

⁶ Радкова, Елизабет. Цит. съч.

⁷ Стихове. Грамофонче [онлайн]

малодушно да им робува⁸. Променяйки толкова установена в предишните текстове форма, той си навлича неодобрение-то на някои критици, но и привлича интереса на младото и по-новаторски настроено поколение.

Друго затруднение за преводачите е фактът, че в трагедията се използват фразеологизми и типично английски изрази, които нямат точен еквивалент на други езици. Текстът изобилства с препратки, които са свързани с Шекспировата епоха и са трудни за възприемане от съвременния читател.

Остаряват ли преводите?

„Хамлет“ остава в световната литература като пример за класическо произведение, което всеки разпознава. В интервю от 1999 г. Валери Петров говори за това колко актуални са битките, които води Хамлет в пиесата, колко са свързани с човешката природа, която не се е променила и до днес. Езикът обаче постоянно се изменя. Остаряването на думите и архаизмите, използвани в преводите, са основната причина да имаме нужда от съвременни преводи на класическите литературни творби.

Преводът на „Хамлет“ на Александър Шурбанов е пример за това. Неслучайно неговият текст бе избран за най-новата постановката в Народния театър. Несъмнено това е най-престижната награда за един превод – той да бъде използван на голямата сцена.

Относно нуждата от нови преводи Александър Шурбанов споделя: *Чувал съм коментар: „в оригиналния превод не е така.“ Такова нещо като „оригинален превод“, разбира се, не може да има. Както няма и окончателен превод. Преводът е*

---

⁸ Радкова, Елизабет. Цит. съч.

*движение. Движение в две противоположни посоки – към автора и едновременно към публиката. Това не е ли по-близко до автора? А това не говори ли по-ясно на публиката?*⁹

Произведение на изкуството като „Хамлет“, превърнало се в класика, носи своите послания векове по-късно, но неговото тълкуване зависи от времето, в което то е превеждано и четено. За да бъде по-разбираемо за публиката, преводът му трябва да бъде обновяван. Разбира се, само неанглоезичните култури имат лукса да разглеждат текста по този начин и да извличат послания спрямо съвременната обстановка. Англоезичните култури обаче имат предимството да четат оригинала и да се докоснат до автора без посредник.

Преводът и личността на преводача

Гео Милев живее и твори в много смутни и превратни за България времена. Умира едва тридесетгодишен, 2 – 3 години след публикуването на превода му на „Хамлет“. Той е изключително продуктивен поет и преводач, но е недолюбван от властта заради прокламираните идеи и възгледи в публицистичната му дейност и най-вече емблематичната му поема „Септември“.

Както личният живот, така и творчеството на Гео Милев рефлектират върху интерпретацията му на „Хамлет“. Произведенията на поета се фокусират върху човека като предмет на литературно изследване: *Естетиката е същевременно и етика – по силата на простия факт, че всяко естетично проявление – всяко художествено произведение – всяко изкуство – е проявление преди всичко на човека... Защото ний съществуваме! Човекът преди всичко! Човекът е*

---

⁹ Пак там

всичко: и цел, и мечта, и красота, и любов, и изкуство, и дух, и свят, и бог¹⁰. Това му разбиране за изкуството повлиява на лексиката, която използва в преводите си.

Естетиката на грозното е характерна както за произведенията на Гео Милев, така и за преводите му. В неговата интерпретация на прословутия монолог на Хамлет можем да открием изрази като *кой би понасял гаврите и бича на времето*. Същата част от текста Валери Петров превежда по следния начин: *Кой търпял би иначе безчетните камшици на века ни*.

В преводите на Валери Петров се усеща неговото задълбочено и многогодишно познание на българския език. Думите, които използва, са по-нежни и изискани, понякога дори странни за възприемане, тъй като много от тях са архаизми. Пример за това са фрази като *обнажил меч* (извадил от ножницата меч) и *бренната обвивка* (тленната обвивка).

По отношение на превода на Александър Шурбанов трябва да се има предвид неговото образование. Той е единственият сред тримата, който е филолог. Това е причината той да възприема и тълкува текста съвсем различно. Ясни примери за това са цялостната промяна на лицето и числото, в което превежда монолога на „Хамлет“ и по-видимата прилика с оригинала на текста. Давам пример с фразата *To die, to sleep*. Гео Милев я превежда: *Умри, засни*. Интерпретацията на Валери Петров е: *Смърт, заспиваш*. Александър Шурбанов единствен избира да преведе фразата най-близо до оригинала, отново в първо лице множествено число: *Да умрем, да спим*.

Всеки преводач превежда по свой уникален начин и именно в това се крие красотата на превода.

---

¹⁰ Милев, Гео. Редакционна бележка. *Везни*, № 1, Год. III, 1922. Българският литературен модернизъм [онлайн]. Достъпно на: <https://bgmodernism.com/Vezni>

„Хамлет“ е преди всичко сценична постановка

Шекспир пише „Хамлет“, за да бъде изпълняван на сцена. Неговото въздействие се засилва с помощта на актьорска игра, костюми, сценичен декор и поведение. Като съвременни читатели ние често забравяме, че произведението, което изучаваме от ранна детска възраст в училище, е част от нещо по-голямо.

През XVII век, когато е писана и представяна пиесата, това е естественият, ако не единственият, начин да се разказват истории на широка публика. Тогава населението е неграмотно, а писането на книги и разпространяването им са скъпи и трудоемки начинания, затова обществото се обогатява чрез постановки като Шекспировия „Хамлет“. В днешно време не е така. Можем да открием пиесата във всяка книжарница, градска или дори домашна библиотека, затова театралното ѝ изпълнение понякога остава на заден план.

Бунтът срещу традицията

Дълги години в българския театър се играе „Хамлет“ по текста на Валери Петров. Това се дължи на изключителното майсторство при създаването на ритъм и рима в неговия превод. Изненадващо при последното изпълнение на постановката в Народния театър, безспорно най-елитната сцена в България, беше използван преводът на Александър Шурбанов. Това шокиращо нарушение на „традицията“ предизвика голям медиен отзвук. Александър Шурбанов, който смята, че театърът е

истинското изпитание за един превод на драма¹¹, разбира, че неговият текст е избран от интервю с Явор Гърдев. В него режисьорът споделя, че причината да избере тази интерпретация на текста е неговото желание да представи пиесата през погледа на съвременния човек. Преводите на „Хамлет“ в неанглоезичните култури по някакъв начин отразяват докъде е стигнала културата. Това, че в България периодично се появяват преводи, е хубаво, защото човек може да следи развитието на езика и поетическия език. Самата постановка и изпълнението на Леонид Йовчев представя съвременния човек и новото време, Хамлет на XXI век¹², казва режисьорът.

Спазването на традицията е нож с две остриета. Критиците гледат на съвременните преводи на класики като „Хамлет“ като ненужно изкривяване на оригинала, но благодарение на новите интерпретации на пиесата текстът става по-достъпен за младото поколение.

Но какво прави един превод по-добър от друг? Трудно е да се отговори на този въпрос, защото оценяването на качеството на един превод е изключително субективно. Истинската награда за преводача не е признанието на критиците, а фактът, че преводът му докосва читателите. Най-важното в преводаческата работа не е дословното превеждане на думите и използването на най-точния български аналог, а употребата на достъпни и въздействащи думи. Нужно е да се поставиш на мястото на автора и да си представиш как той би написал произведението на твоя език.

Когато става въпрос за класическо произведение като „Хамлет“, запазването на автентичността на текста и превеждането му така, че той да е разбираем за широката

---

¹¹ Радкова, Елизабет. Цит. съч

¹² Ангелова, Анна. „Хамлет“ на Явор Гърдев в Народния театър. БНТ [онлайн] 30 октомври 2012. Достъпно на: <https://www.facebook.com/watch?v=10151074127240988>

публика, би трябвало да са основните цели на неговите преводачи. Въпреки трудностите при превода на пиесата, тя несъмнено ще продължи своя живот в нови преводи. В крайна сметка, колкото и да се сменят думите, чрез които произведението е пресъздадено, то винаги ще носи своите вечни, универсални послания.

Оригинал	Гео Милев
<p>To be, or not to be: that is the question: Whether 'tis nobler in the mind to suffer The slings and arrows of outrageous fortune, Or to take arms against a sea of troubles, And by opposing end them? To die: to sleep; No more; and by a sleep to say we end The heart-ache and the thousand natural shocks That flesh is heir to, 'tis a consummation Devoutly to be wish'd. To die, to sleep; To sleep: perchance to dream: ay, there's the rub; For in that sleep of death what dreams may come When we have shuffled off this mortal coil, Must give us pause: there's the respect That makes calamity of so long life; For who would bear the whips and scorns of time, The oppressor's wrong, the proud man's contumely, The pangs of despised love, the law's delay, The insolence of office and the spurns That patient merit of the unworthy takes, When he himself might his quietus make With a bare bodkin? who would fardels bear, To grunt and sweat under a weary life, But that the dread of something after death, The undiscover'd country from whose bourn No traveller returns, puzzles the will And makes us rather bear those ills we have Than fly to others that we know not of? Thus conscience does make cowards of us all; And thus the native hue of resolution Is sicklied o'er with the pale cast of thought, And enterprises of great pith and moment With this regard their currents turn awry, And lose the name of action.</p>	<p>Да бъдеш или не – туй е въпросът. Дали е по-достойно за душата да понесеш камшиците, стрелите на бясната съдба, или да се опълчиш сам срещу море от мъки и да им туриш край? Умри, заспи – не повече... И знай, че твоя сън е краят на сърдечна скръб и хиляди жестоки удари – дял на плътта! О, ето край желан! Умри, заспи... Заспи или пък може би – сънувай?... Да, и това е пречката; защото какви ли сънища ще ни споделят сред тоя смъртен сън, когато ний отхвърлим всеки земен смут и мъка? И туй ни спира. Този страх превръща живота в дълголетна нищета. Кой би понасял гаврите и бича на времето, неправдата на силния, на гордия презрението, мъките горчиви на отвъргнатата любов, потъпкването на законите, безочиего на властта, онуй презрение, което получава смиреного достойнство във награда от недостойнството – кой би търпял това, щом може да намери мир с едно замахване? Кой би желал да носи това бреме и да страда, да стене в тоз мъчителен живот? Но ужасът пред нещо след смъртта – страната неоткрита, от която не се е връщал никой пътник още – смуцава волята и ето, че по-скоро сме готови да търпим сегашните злини, отколкото към други неизвестни да се хвърлим. Така съзнанието ни създава от всички нас страхливци; и така естественият цвят на смелостта изтлява в бледността на наште мисли. Дела на сила и величие пред този страх изменят своя път и губят име на дела...</p>

Валери Петров	Александър Шурбанов
<p>Да бъдеш или не? Туй е въпросът. Дали е по-достойно да понасяш стрелите на свирепата съдба, или обнажил меч, да се опълчиш срещу море от мъки и в таз битка да ги зачеркнеш всички? Смърт... Заспиваш...</p> <p>И толкова... И в тоя сън изчезват душевният ти гнет и всички болки, измъчващи плътта ни. Такъв завършек – от бога да го просиш! Смърт... Заспиваш...</p> <p>Заспиваш... И сънуваш може би? Ха, тук е спънката! Защото туй – какви ли сънища ще ни споделят в тоз смъртен сън, когато се измъкнем от брещната обвивка – то ни спира, таз мисъл прави земните ни мъки тъй дълголетни. Кой търпял би иначе безчетните камшици на века ни: неправдите на наглия потисник, високомерието на рода, сълзите на отритнатата обич, бавежа на закона, произвола на тлъстия чиновник, злия присмех, със който недостойният заплаща на тихата заслуга – всичко туй, когато едно бодване тук вляво очиства сметките ни? Кой би пъшкал под бремето на отмилял живот, ако не беше този страх пред него зад гроба, в неоткритата страна, отдето никои пътник се не връща? Той смазва волята ни и ни кара да се мирим с познатите беда, наместо да летим към непознати. Тъй размисълът прави ни пълзливци и руменият цвят на мъжеството посърва под отровното белило на многото мъдруване. И ето, мечти високи, почини с размах отбиват се встрани и губят право да се зоват „дела“!</p>	<p>Да бъдем или не – това се пита. Дали е по-достойно да търпим на разярената съдба стрелите, или да вдигнем меч срещу море от горестни беда, да се опълчим и да ги смажем? Да умрем... да спим – не повече! И чрез съня да кажем: това е край на мъките сърдечни и на безброй терзания, които плътта е наследила. Този свършек би бил жадван. Да умрем... да спим... Да спим – и да сънуваме. А, ето препънката: че в този смъртен сън какви ли сънища ще ни споделят, щом сме свалили тленната омотка? Това ни спира. Този мисъл прави злочастието толкоз дълговетно. Защото иначе кой ли би търпял камшиците и гаврите на времето, неправдите на силния потисник, на горделивеца надменността, страданията на презряна обич, бавежа на закона, произвола на нагла власт, безбройните обиди, които търпеливото достойнство понася от негодните, щом сам би могъл сметките си да приключи с един кинжал обнажен? Кой би пъшкал под бремето на отмилял живот, ако не беше този страх от нещо подир смъртта – земята неоткрита, отдето странник се не връща – той обърква волята и ни подтиква да се мирим с познатите злини, вместо да бързае към непознати. Така съзнанието ни превръща в страхливци и естественият цвят на мъжеството ни така посърва под бледността на малокръвна мисъл, а начинания с размах и сила от своите русла се отклоняват и губят името дела.</p>

Основателят на новото *Петя Манева*

Атанас Далчев е известен повече като поет, но остава в литературната ни история и като изтъкнат преводач. Той превежда изключително активно в различни литературни жанрове от немски, френски, испански, италиански и руски. Сред многобройните произведения в негов превод са класически заглавия като „Братовчедката Бет“ на Оноре дьо Балзак, „Басни“ от Жан дьо Лафонтен и „Червено и черно“ на Стендал, както и прочутият философски текст „Бунтът на масите“ на Хосе Ортега-и-Гасет. Далчев е единственият български преводач, превел всички пиеси на Антон Чехов. Превежда творби на световноизвестни поети като Емили Дикинсън, Хосе Марти, Пол Елюар, Федерико Гарсия Лорка, Робърт Фрост, Джон Кийтс. През 1972 г. е удостоен с престижната австрийска Хердерова награда за цялостното си творчество.

За да науча повече за Далчев и неговата богата преводаческа дейност, се свързах с една от неговите дъщери Виктория Далчева. Благодарение на нея успях да се запозная с част от личните му бележки. В тях той споделя своите виждания върху теми като значението на превода за развитието на езика и литературата, особеностите при превода на поезия и трудностите на преводаческата професия.

Според Далчев творците, като всеки друг, се влияят от онова, което наричаме самобитност, и от потребността да асимилират различните влияния. В тази асимилаторска роля моментално влиза преводачът. Чрез него езикът и

литературата имат възможността да разширят своите граници, без да изменят природата си. Само и единствено благодарение на преводача чуждото произведение става наше и, влизайки в организма на езика, успява да се превърне в новороден плод в литературата. При добрия превод чуждата книга въздейства не по-малко от родната. И ако влиянието на родната книга е някак консервативно и традиционно, то това на чуждата със сигурност поражда едно ново революционно и доста по-силно усещане у нас.

По думите на Далчев преводът изисква преводачът да се вживее достатъчно в първообраза и да успее да го предаде възможно най-точно на своя роден език. Двете му задължения са еднакво важни, но повече внимание трябва да се обърне на моженето, отколкото на вживяването. От там идва и грешното схващане на младите преводачи, че преводите им са много добри, щом са технически издържани и вървят гладко. Далчев смята, че не бива да се мисли, че вживяването е винаги първо, а след него идва превеждането. Те обикновено протичат успоредно, тоест превеждайки, преводачът вниква според своите изразни възможности в превежданото произведение. От съществена важност е преводачът да не вмъква коментар в текста си, колкото и добре да познава произведението. Един преводач пресъздава, но не обяснява. Самият Далчев пише: *При превода е по-рисковано да прибавиш, отколкото да пропуснеш нещо.*

Той смята, че нито един автор не е доволен от своя преводач, защото, независимо дали произведението му става по-добро, или по-лошо при превода, то се изменя.

По въпроса за превода на поезия Далчев пише, че стиховете, които са най-хубави в оригинал, обикновено не са податливи на превод. За да се види дали един превод е художествен, категорично не е нужно да се сравнява с оригинала. Човек може да оцени красотата на един портрет на

известен художник, без да познава модела. Според него същото важи за поезията. Разликата между художествен и нехудожествен превод е лесно откриваема, защото за разлика от художествения превод, който ни задоволява сам по себе си, при нехудожествения винаги се усеща липсата на оригинала. Поетът вярва, че преводът играе много важна роля както за развитието на литературата, така и за развитието на езика. В една от своите статии той споделя, че всеки специалист по литературознание би могъл да изложи безброй примери, за да защити твърдението по-горе. Далчев не определя себе си като специалист в тази област. Успява да даде своята оценка с примери като преводите на Библията от Мартин Лутер и на Шекспировите драми от Фридрих фон Шлегел, за които се смята, че са ключови за развитието на немския език и култура. Жуковски и неговите преводи на Гьоте, Шиле и Байрон пък оказват много благоприятно влияние върху руския поетичен език.

Разбира се, той смята, че достатъчно примери могат да бъдат намерени и в нашата литература, независимо колко е млада тя. С топлота в личните си бележки Далчев посочва имената на нашите класици Иван Вазов, Константин Величков, Пенчо Славейков, Алеко Константинов и Кирил Христов. Отговорно записва, че преводите, които тези преводачи са създавали успоредно с работата си по своето лично творчество, не само са оформили нашия език, но и са оказали влияние върху следващо поколение български писатели и преводачи. Всички тези преводачи олицетворяват етапи от историята на езика и бележат висотите, до които през различни времена той е достигал, и наред с оригиналните произведения на нашите писатели могат да служат за примери за хубава, богата и чиста българска реч. Всеки такъв превод е среща с друга култура и друг език, чрез която нашият език се обогатява с нови форми и обрати. Атанас Далчев подчертава,

че всичко това може да се каже само за добрия превод, но лошият оказва не по-малко влияние. Той замърсява езика. Зловредното му влияние върху езика може да се открие най-вече във вестниците.

Да се оцелее на преводаческия фронт според него е трудно, а добрите преводи са извънредно малко. Най-големият и главен проблем е, че се забравя една стара, но много важна истина – преводачът трябва да знае много добре езика, от който превежда, но още по-ясен трябва да му бъде езикът, на който превежда, защото преводачеството е висша форма на писателство. В бележките си Далчев пише, че трябва да се увеличи хонорарът, особено ако става дума за стихотворен превод. Хонорарът трябва да осигури на преводача не само издръжката за времето, през което работи по превода, но и за почивката, която му е необходима. Ако преводът се прави съвместно, той съвсем не е лека работа. Ниският хонорар кара преводачите да бързат и води до негодни преводи. Невероятно късите срокове, които се дават за превеждане, също са голяма пречка за добрия превод. Абсурдно е времето за превеждане на книгата да е равносилно на времето за печатането ѝ, защото така не се получава нищо повече от малко изплюта на листи лирика с неподредена мисъл.

Преводаческото изкуство е сложно, а един преводач трябва да притежава множество качества. Далчев отбелязва, че най-важно за един преводач е неговото оръжие – словото – да бъде винаги добре смазано и в абсолютна изправност. Полезно е успоредно с превеждането да се препрочитат българските класици, защото езикът се изтощава, и точно тези четения го напояват. За жалост, по онова време преводачът е съвсем сам в работата си. Той не разполага с никакви помагала. Според Далчев тогавашните речници не са добри, не дават яснота и съвсем не са точни.

Атанас Далчев е значима фигура в българската литература. Той вдъхновява не само с новаторското си поетично творчество, но и с майсторството, с което изпълнява мисията си на преводач. В своите записки нашият голям поет разкрива своите виждания за творческия процес на преводача, както и трудностите, с които се сблъсква. Те поставят много въпроси, свързани с превода, и припомнят голямата отговорност на преводачите за развитието на езика и литературата.

За изкуството на невъзможното

Тоня Михнева

Когато става дума за Швеция, за шведската култура, език, литература, но най-вече за преводите от шведски, винаги се споменава едно име, което няма как да бъде пренебрегнато. Вера Ганчева.

Тя е родена в началото на 1943 г. в София. Животът я отвежда в Швеция, където учи, а по-късно се връща в България и завършва „Славянска филология“ в Софийския университет. Владее чешки, руски, френски и английски. Времето прекарано в Швеция, където научава шведски и норвежки, определя съдбата ѝ. Започва работа в Българската телеграфна агенция, където преминава през длъжностите репортер, заместник-главен редактор и главен редактор. Обратите за нея обаче тепърва предстоят. През 1978 г. тя отива в издателство „Народна култура“ с идеята да помогне на свой приятел да бъде назначен на работа там, но директорът избира нея за главен редактор. И така започва един нов професионален път. Едва две години по-късно Вера Ганчева е вече директор на издателството¹. Случайно разбира за скрит и все още непубликуван текст на Франц Кафка. Издателството го пуска на пазара в тираж от 100 хиляди бройки, които биват бързо разпродадени. Следват

---

¹ Бодаков, Марин. Вера Ганчева – издател с вътрешно горене. *Култура* [online]. 27 юни 2008. Достъпно на: <https://www.veragancheva.com/vera-gancheva-izdatel-s-vtreshno-gorene/page/0/2>

го Съорен Киркегор, Хорхе Луис Борхес и много други западни „непозволени“ автори във все още социалистическа България. Вера Ганчева не прави компромис с качеството в подбора на издаваните книги. Така времето я отвежда години по-късно до момента, в който започва да превежда скандинавски писатели. Сред тях са и носителите на Нобеловата награда за литература Тумас Транстрьомер (Швеция, 2011) и Кнут Хамсун (Норвегия, 1920).

Самата Вера Ганчева споделя, че годините, които е прекарала в Швеция, са били особено важни за оформяне на разбиранията ѝ. Те са спомогнали за промяната в миросгледа ѝ. Швеция успява да замени балканския манталитет със *синтез между шведско и българско*. Привлечена е от *високия психологизъм* на тамошните автори и демократичното обществено устройство на Севера. Очарована от шведския театър и кино, свързва първия си досег с шведската култура с Бергман.

Израства в среда, която е изпълнена с големите имена на времето. Гости в дома на родителите ѝ са общественици, писатели, преводачи, журналисти. Това се оказва решаващо за интересите и целите ѝ. За влиянието, което Вера Ганчева получава от своите родители, тя споделя: *...ние с Васа винаги присъствахме на вечерите на нашите родители. Никога не са ни казвали: хайде, лягайте си! По същия начин баща ми никога не ми е казал какво да четя. Аз спях в стая с голяма библиотека и четях каквото ми падне! Не са ни ограничавали, но със собственото си поведение ни даваха страхотен пример.²*

Дългогодишен преподавател в Софийския университет, Вера Ганчева е доцент от 1999 г. и професор от 2009 г. Тя спомага за въвеждането на езика и културата на Финландия

---

² Хапсали, Катерина. Жени с история. *Тема* [online]. 17-23 ноември 2014. Достъпно на: <https://www.veragancheva.com/zheni-s-istoriya-vera-gancheva/page/0/2>

като нова сфера на обучение в специалност „Скандинавистика“, на която е ръководител. Работи активно със своите студенти. Поверява им преводи като „Голямата загадка“ на Тумас Транстрьомер.

Вера Ганчева нарича превода *изкуство на невъзможното*, а преводача – *автор в сянка*³. Тя превежда и редактира, но и създава свои литературни творби. Нейни книги са „Швеция – страната и хората“, „Телескоп, път и две сиамски котки“, „Синьо + жълто = зелено“, „Емануел Сведенборг. Архитект на вечността“, „Гладът като хляб“, „Амалгама“.

Главен асистент д-р Надежда Михайлова е ръководител на магистърската програма „Нордистика“ към Факултета по класически и нови филологии (ФКНФ) на Софийския университет. Тя години наред е работила с професор Вера Ганчева и по този повод сподели:

– Изданието на нашата специалност „XVIII век и Европа“ е посветено на Вера Ганчева. Това е сборник от международната конференция, проведена през 2007 г. по случай 300-годишнината от рождението на шведския учен Карл Линей. Вера Ганчева имаше поглед върху съдържанието на сборника, дори и да не беше главен редактор.

Професор Вера Ганчева бе един изключителен професионалист, освен това – преводач, преподавател, ментор, активна обществена фигура с много ясни позиции. Тя спомогна за разпространението на повече информация за скандинавските страни, език, култура и литература. Дългогодишен ръководител на специалност „Скандинавистика“. Под нейно ръководство израснаха много бъдещи преводачи и преподаватели. И в момента скандинавистите, които работят в специалността, са нейни студенти – д-р Евгения

---

³ Стамболиев, Огнян. Да превеждаш ще рече да провиздаш. [онлайн]. 9 март 2020. Достъпно на: <https://www.veragancheva.com/da-prevezhdash-shche-reche-reche-da-provizhdash/page/0/4>

Тетимова, д-р Владимир Найденов, д-р Иван Тенев, и вече малко по-младите от нас – асистентите Елена Стойнева, Константин Радоев, Елена Стоицева. Една голяма част от нас сме били нейни студенти. И ни е отваряла очите за много неща, свързани с датския, шведския и норвежкия език, култура и литература.

– Каква бе съвместната Ви работа?

– Дълги години бях асистентка на професор Вера Ганчева по дисциплината „История на скандинавските литератури“, като аз поемах в началото семинарните занятия по датска и шведска литература, а постепенно тя ми възложи все повече задачи. По нейна инициатива поех курса по староскандинавска литература и митология, защото тя видя, че имам специални интереси в тази област. Насочи ме и към датската литература, която ми е на сърце още от студентка. Тя ми беше много сериозна подкрепа и помощ. Човекът, който ме насочи в тази посока, неизменен източник на идеи за това как да се развива специалността. Имаше много контакти със Скандинавския Север – говоря не само за скандинавските страни, но и за Финландия и Исландия, и ги поддържаше. Благодарение на нея бяха организирани много конференции в Софийския университет. Това създаваше атмосфера на креативност, на обмен на идеи между България и Скандинавия, на създаване на контакти между скандинависти – автори и специалисти в сферата на нордската литература и култура, и студенти и преподаватели от нашата специалност. Професор Вера Ганчева имаше навика да изпраща студенти да придружават скандинавските гости по време на престоя им в България, за да могат да създадат лични контакти.

– Даваше ли конкретни съвети на своите студенти относно превода?

– Тя имаше силата да увеличи хора със своите идеи и много от нас го правехме с голямо удоволствие. Беше енергична и ни даваше много ценни съвети: *Проверявай едно нещо от три различни достоверни източника! Ако не знаеш нещо, питай! Човек не се е родил научен и е важно да си признава, че не знае всичко!*

Всъщност тя ме подтикна да преведа една пиеса, която бе поставена в Театър „София“ за Ханс Кристиан Андерсен, и ми даде някои насоки. Винаги беше отзивчива, когато съм готова с някой текст. Не ми е отказвала да хвърли едно око, както тя самата казваше, но нейното око беше остро – много подробно разглеждаше текста във всеки един аспект. И ми е казвала: *Текстът е като брашмян чувал – колкото да го тупаш, все ще падне от него.* И много се шегувахме с това, защото наистина колкото пъти прочетеш един превод, винаги се открива по нещо. Но винаги трябва да знаеш къде да сложиш точката.

Тя е автор и на една много значима книга – „Емануел Сведенборг. Архитект на вечността“, която бе издадена от Университетското издателство „Св. Климент Охридски“. Професор Ганчева дълго време работи по този труд, посветен на шведския мислител и философ. Тя имаше способността да търси информация в най-големи подробности от различни източници, да обхване това огромно количество информация и да го предаде. Имаше визионерски поглед. Умееше да предава своите знания. Перфекционист – изпипваше всичко в детайли до най-малката подробност. Стриктна и изключително дисциплинирана в много отношения. Тази нейна енергия увеличаше младите хора. Тя запали много от преводачите на скандинавска литература днес – като се започне от Ева Кънева, Мария Змийчарова, Адриана Дерменджиева, Любомир Гиздов. Също и Йордан Симеонов – наш бивш студент, който с помощта на поета Кирил

Кадийски преведе Карл Микаел Белман. Нейната активност продължава и след смъртта ѝ чрез няколко поколения скандинависти.

– Споменахте Ханс Кристиан Андерсен. Разбрах, че сте ръководител на Центъра за научни изследвания и информация, който носи неговото име. Професор Вера Ганчева има заслуга за неговото откриване в България, нали?

– Да, тя беше инициаторът за създаването му. Успя да осъществи контакт с центъра „Ханс Кристиан Андерсен“ в Оденсе, родното място на писателя. Аз си спомням откриването му в Университетската библиотека и тогава тя ме изненада, че би искала аз да го ръководя. Работим както със студенти, така и с магистрати. Имаме доста активна дейност – конференции, семинари, презентации, работим и с училища, книжарници. Центърът все още функционира, макар че в пандемичната обстановка много неща се промениха през последните две години.

В дейността на центъра „Ханс Кристиан Андерсен“ студентите също участваха, те самите даваха идеи. Професор Вера Ганчева не робуваше на академичен консерватизъм и винаги посрещаше отворено иновативни събития. Благодарение на нея имаше кипещ от идеи, всякакви дейности. Разбира се, той се поддържаше и от другите преподаватели в специалността, оформи се един екип от скандинависти. Всички се познаваме – бивши, настоящи студенти, преподаватели. Цялата тази компания, ако мога така да я нарека, се свърза с библиотека „Нордика“, която също беше създадена благодарение на професор Вера Ганчева по време на нейното ръководство на специалността. Разбира се, един човек не може да направи всичко сам – екипът беше много сериозен на тези събития, но тя умееше да ни организира. Тя беше отличен организатор, на това също съм се научила от нея.

– Първия си превод професор Вера Ганчева прави още по времето, когато е студентка в Софийския университет – от чешки. Доколко останалите езици, които е владеела освен шведски, са били част от професионалния ѝ път?

– Превеждала е и от други езици, но любовта ѝ към Швеция беше напълно безрезервна. Тя бе влюбена в Стокхолм. Работи в музея на Стриндберг по някои от неговите преводи, а и по нейни собствени трудове. Швеция винаги е била за нея най-любимата от всички нордски страни, може би защото е свързана с нейната младост, с личните ѝ познанства. Професор Вера Ганчева е имала личен контакт с някои от авторите, които е превеждала. Познавала е Тумас Транстрьомер и ми е разказвала за срещи с него – след като той е получил инсулт и вече е имал проблеми с говора. Имали са среща, много емоционална, в която той е разказвал с помощта на жена си. Поддържала е лична кореспонденция и с Астрид Линдгрен, докато е работела по превода на „Пипи Дългото чорапче“.

За мен асоциацията винаги е Вера Ганчева – Швеция.

– Разкажете малко повече за превода на „Пипи Дългото чорапче“. В едно свое интервю професор Вера Ганчева споделя, че по него е работила с Теодора Джебарова.

– Да, работила е с Теодора Джебарова – тя също бе изключителен преводач. Професор Вера Ганчева имаше много добър контакт с нея. Покрай професор Ганчева познавам Теодора Джебарова. И двете бяха много прецизни и активно са работели по превода. Теодора Джебарова е коригирала неща по текста и са спорели, но накрая двете са се сработили много добре. Работата по „Пипи“ е била изключително сериозна – присъстват измислени думи, има игра на думи, която трябва да се хване, а преводът на Вера Ганчева е изключителен.

Спомням си, че двете с Теодора Джебарова работеха и по „Червеният салон“ – първия модерен роман на Аугуст Стриндберг. Това е трудна за превод книга. На помощ им се притече Анита Першон⁴. Вера Ганчева имаше много хубаво приятелство с нея. В крайна сметка се получи един изключителен резултат – книгата си заслужава да се прочете.

– Освен прекрасните преводи и трудове професор Вера Ганчева оставя след себе си и един наистина впечатляващ списък с награди.

– Наградите ѝ без съмнение са много: званието „Заслужен деятел на българската култура“ – 1984 г., орден „Кирил и Методий“ I степен – 1985 г., почетна грамота на Министерството на културата – 1997 г., Сертификат за официален статут на експерт в областта на културата на Националния конвент на експертите – 2006 г., Международната награда за превод „Х. К. Андерсен“ – 1979 г., наградата на фонда „Артур Лундквист“ в Стокхолм – 1988 г. Три пъти печели отличията на Шведската академия – 1983 г., 2001 г., 2013 г., отличieto на Съюза на шведските писатели – 1994 г. През 2001 г. ѝ е присъден Датският орден „Рицарски кръст на Данебро“ като признание за популяризиране на датската култура и литература. Сред високите отличия са също Шведският Кралски орден на Полярната звезда, I степен – 2007 г. и Норвежкият Кралски орден за заслуги към Норвегия, I степен – 2012 г.⁵ По предложение на нашата специалност тя получи и Почетен знак „Св. Климент Охридски“ със синя лента за заслугите и дейността ѝ като преподавател в специалност „Скандинавистика“, а и като неин ръководител.

Това са все значими награди, които говорят сами за себе

---

⁴ Анита Першон е шведски специалист по Аугуст Стриндберг – Б. а.

⁵ Новини. Софийски университет. [онлайн] In memoriam. 10 юни 2020. Достъпно на: https://www.uni-sofia.bg/index.php/novini/novini_i_s_bitiya/in_memoriam.

си. Но без съмнение огромни са заслугите на професор Вера Ганчева за развитието на скандинавистиката в България, за подготовката на нови поколения скандинависти, а и за задълбочаване познанията относно културата и литературата от нордския ареал.

***

Вера Ганчева добре осъзнава отговорността и трудности-те на преводаческата дейност. И точно това я прави толкова прецизна в работата си. Преводът е процес на авторство и съавторство, в който тя успява да намери точния баланс между оригинала и преводния текст. С годините професионалните качества, които Вера Ганчева притежава, я водят до постигане на невъзможното. Превежда Артур Лундквист, Кнут Хамсун, Тумас Транстрьомер, Астрид Линдгрен, Маргарета Екстрьом, Бу Бергман, Аугуст Стриндберг и други изтъкнати автори. Успява да превърне привидно непостижимото в реалност, която обогатява българската култура и допринася за утвърждаването на нови поколения преводачи.

В океана от непознати далнини

Иванна Шивачева

Китайският език е като една съвсем различна от познатите ни вселена и изучаването му не е особено популяризирано в България. Йероглифното писмо представлява много по-различен начин на изразяване от това, с което сме свикнали в нашия език. За разлика от фонетичното, *което изобразява звукове, идеограмата улавя идеи и изразява мисловни същности, оставащи непреводими за алфавитната логика*¹. Изключително интересен е пътят на превода от толкова различен като идея и структура език, от толкова интересна, помнеща историята и традициите си култура.

С огромно съжаление трябва да отбележа, че невероятната личност, с която имах честта да осъществя контакт – Петко Хинов, си отиде неочаквано от този свят, докато подготвяхме книгата. Изключително вдъхновяваща е неговата дейност, към която, както сам изтъкна, никога не се е обръщал като към професия.

Петко Хинов завършва китайска, а след това и румънска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 2010 г. започва да преподава английски език в китайския град Фошан, провинция Гуандун, където остава три години. В този период превежда редица старо китайски и китайски книги на български. Преводач е също от

---

¹ Хинов, Петко. Елитността – естествен признак на доброто образование [онлайн]. 28 февруари 2018. Достъпно на: <https://petkohinov.com/archives/2088>

английски, румънски, сръбски, руски, църковнославянски и български.

През 2014 г. получава специалната награда на Съюза на преводачите в България за преводите на „Тридесет и шестте стратегеме“ и „Нощни разговори край огнището“, а година по-късно преводът на първия том на „Сън в аленни покои“ е отличен с националната награда „Христо Г. Данов“ за преводна художествена литература. През 2017 г. получава най-престижната държавна награда на Китай за особен принос към китайската книга. Взема участие и в учредяването на Асоциацията на книгоиздателите на Китай и страните от Централна и Източна Европа (АККСЦИЕ) на 23 август 2018 г. в Пекин.

– Бихте ли споделили най-ценната си нематериална придобивка, която отдавате на дългогодишния си опит с толкова различни, макар и в някои аспекти близки, култури?

– Личният опит в познанието на един език, на една словесност – тук включвам, освен език и литература, и всички възможни пластове на съзнанието (или съзнанията) на една цивилизация, изразени в областта на словото – за мен се натрупва по един естествен, дълбоко съкровен път, преплетен повече с живи чувства, осъзнания, съзерцания, размишления и интуитивни прозрения. Този път наричам приобщаване, а силата, която тласка душата по него – душевно сродство. Човек се приобщава в степенята, в която обича предмета на своя душевен стремеж, той също се и сродява с него, докато го опознава. И тъй като в случая говоря за пътя си към Китай и китаеведението, освен любов и сродство, към силата, подхранваща живия ми стремеж към тях, бих добавил и необозримостта, слисващата необятност на словесното богатство на Китай. Всеки юноша, струва ми се, макар и в различни степени, изпитва устрема на Колумб към

неизвестността. Любознанието, присъщо на младостта, се стреми да отбулва тайна подир тайна и да се насища с нови и нови открития. За разлика от географските открития обаче китаеведските неизведани земи са неизброими като звездите във видимите и в невидимите небеса – аз поех към своята „Индия“, Китай, още на шестнадесет години в далечната 1988 г. И оттогава плавам непрестанно и виждам, че остава още и още неизбродна шир от знания, от словесни съкровища, които живеят човешки ум не може изгреба и за двацет живота. И знаете ли, това несъвършенство, което с благодарно сепване откривам след всяко мое мореплаване в душата на Китай – то подхранва устрема на шестнайсетгодишен у мен и ми пречи да остаряя. Всяка нова книга е едно връщане там, „на една далечна гара“, откъдето с подновен трепет поемам отново и отново към Китай. И не само към Китай. През последните десетилетия се връщам и в стара България. И с трепет, но и с огорчение откривам предадени на прах и пепел чутовни словесни богатства, жилки златна руда, презряна от собствения ѝ стопанин... Ей тая вечна вътрешна младост – тя е, струва ми се, моята най-ценна придобивка, ако придобивка може да се нарече.

– Бихте ли могли да облечете в думи усещането, което изпитвате по време на самия процес по превеждане?

– Преводът започва с общуването – чрез словото да споделиш затвореното в своя ум с ума на другото, у когото се надяваш словото ти да намери пристан. Общуването е първата степен на превода: поради своята веществена човешка природа ние не можем да съобщаваме мислите си направо от духа си към духа на другия – това би било най-чудното, най-същинското общение. Принудени сме да „преведем“ сърцето си, ума си, личността си в слова, а тях да изречем така, че те да бъдат поети и правилно „преведени“ в сърцето

на другия човек. Същността на превода е свързана със самата същност на словото, на езика, на въсловесените човешки ум и личност. Второ, четенето е първата стъпка на превода: няма читател, който да не е преводач, тъй като общението между ума на автора и ума на четящия се осъществява чрез отъждествяване на чужд смисъл и собствен смисъл, кристализацията на чуждия опит в слово се възприема чрез кристализирал собствен опит. Китайският поет пише „слънце“ – но кой е видял китайското слънце над родината на автора в епохата Тан например? Опитът на автора е нам напълно недостъпен освен чрез нашия опит, нашето слънце. Вътрешния свят на автора ние реконструираме чрез собствения външен свят и поради тази причина, за да сме адекватни читатели (т.е. преводачи), трябва да имаме достатъчно богат и обширен вътрешен свят. Цялата човешка цивилизация се гради и крепи върху съ-общение на опита чрез словото – този титаничен духовен превод е дело на всички умове в нея, но най-вече на „посветените“, тези, за които словесността и словото не са „средство“, а свещен храм.

Оттам усещането, когато човек превежда обичан автор и обичано слово, е сродно с молитвата, но не по устрем към Бога и небесата, а по съкровеност, трепет и сваян. Защото чрез всеки превод – както и чрез всяко свое слово – човек разтваря себе си пред другите. Молитвата е акт на любовта. Преводът също е акт на любовта. Техниката на превеждане е усвоима външно, но актът на превода не може да се преподава, както не може да се преподава и любовта. Тя е вътрешна сила – преводът е умствено преображение на словото в слово чрез духовната енергия на любовта, която е равна по сила на духовната потребност от общение.

– Бихте ли споделили най-голямото препятствие, на което сте се натъкнали в професионалното си развитие в България?

– Може да Ви се стори странно, но никога не съм гледал на своето дело и поприще като на „професионално“, а на пътя си към знанията и опита – като на „развитие“. Неведомо защо у мене няма стремеж към въвличане в академични системи и получаване на звания – завърших със степен магистър и за пръв път употребих дипломата си, когато се наложи да преподавам в Китай. Ако не беше се наложило, може би нямаше и да се разровя из архивите за нея. Затова най-искрено гледам на себе си като на ученик, надяващ се да има достатъчно дълъг живот, за да се очиства полека-лека от незнанието и натрупаните (неизбежни) погрешни знания, представи и мнения за Китай. Боя се, че това е неизбежна пречка за всеки извънкитайски китаист. Умът на китайската словесност е твърде широк, за да бъде вместен дори само като речниково-смыслов запас в нашия „западен“ (спрямо Китай) ум. Аз отначало се стремя именно към неподправено китайско знание за Китай, знание, почерпено направо от изворите и преосмислено чрез българския ми ум, през българските извори на нашата словесност. Затова огромно значение отдавам на коренознанието – извеждането на знания за българския език от самите му корени. Смя да твърдя, че свободно пиша и мисля на старобългарски и църковнославянски език (книжовна руска стилизация на старобългарски). Тези два корена ми помагат много при преводите от старокитайски – да преведа Хан Юй на старобългарски се оказва по-лесно, отколкото на съвременен книжовен език. В този смисъл едно от големите препятствия на мисията ми на преводач в България е... обедняването и частичното изгубване пълнотата на българския език от съзнанието на самите българи. То ме кара да се самоограничавам, нарочно да се изразявам по-бедно, отколкото китайските словесни богатства биха изисквали при едно естествено развитие на нашия език, съпоставимо с историческото развитие на

самия китайски език. Колкото повече чета старокитайски и класически китайски книги, толкова повече у мен расте страхът, че ние губим културната и езиковата почва, нужна за превеждането на тая словесност у нас. Аз бих почел за върховно постижение на живота си възкресяването на ония български слова, които без всякаква нужда и жал са прокудени от нашия прекрасен език, и възвръщането им в книгите ни, пък ако ще и само като преведени от чуждо слово. Ако българският език се върне като върховна ценност в умовете на мнозина образовани българи, тая огромна пречка постепенно ще се разгради от само себе си. А аз мечтая именно за едно събуждане, едно завръщане на българите към българското слово! Защото китайската история доказва едно: дори във векове чужда политическа власт (династиите Юан и Цин), високата китайска култура и словесност са запазили културната власт на китайците над нашественика и дори са асимилирали нашествениците и са ги превърнали в китайци по език и култура. Нуждаем се от велика българска стена на Словото – защото Великата китайска стена е всъщност не друго, а тяхната висока словесност, чието процъфтяване е обещание за бъдещето на един народ!

– Каква е най-важната задача на преводната литература, особено когато се превеждат творби, далечни на нашата култура? В какво виждате мисията си на преводач?

– Преводът, както вече споменах в първия отговор, е същност и основа за общуването както между отделните хора и вътре-народностните общности, тъй и между близки и далечни народи, и даже между настоящи и отминали във вечността хора и светове. Преводната литература приобщава един народ към постигнатото от останалите народи – мисъл, мъдрост, опит (положителен и отрицателен), открития, добруване. Мисля, че това само по себе си е вече достатъчно

велико оправдание на мисията на преводача. Както отделният човек, ако се ограда в себе си, не може да постигне и за хиляди години това, което може един сплотен и мислещ народ, тъй и отделният народ би изгубил безценни десетилетия и векове за открития, вече направени от други народи. Така преводите и преводачите са служели и служат като мостове, свързващи умовете на отделните народи в една общочовешка общност. В настоящата глобализация обаче на преден план излиза една нова за особеното ни време мисия на преводача и книжовника – преоткриването на изгубени или отречени стари знания и светове. Твърде много внимание и сили се отдадоха на модернизацията на бита, на удобното и удоволствено живеене и постепенно умственото развитие на човечеството се отдалечи от духовните идеали на личното съвършенство, умът се потопи във веществеността, нравите загрубяха, културите залиняха и в момента тече процес на нова варваризация и отшествие в нови „тъмни векове“ (няма да кажа „средните векове“, защото сред тях има и злато). Лакомията за информация по някакъв парадоксален начин се съчета с невежеството и го подхранва. Ускорението на процеса на „издаване“ на думата за смайващо множество негови „потребители“ (няма да кажа „читатели“) доведе до истинско обезценяване на търпеливо изваяното слово. Скоростта на (само)задоволяване на (не)човешката първичност се отрази върху спокойната обстановка, освобождаваща ума от суета и страсти, толкова нужна за изграждането на зряла и уравновесена словесна личност. Настъпиха времена на шеметна повърхностност... Това за мен е много сериозно основание да се възвърне общението със старите книги и с отразените в тях мъдрост, опит, съзерцание и словесна красота, целебно нужни на тоя отънял откъм съвест и възпитание век. Това и правя. Шестувам из древността, запознавам се с непознати и

забравени мъдrecи и словесници, разговарям с тях, уча се, коленичил при нозете им, и се опитвам да извлека от произведенията им неща, чието преводаческо откритие би внесло в съкровищницата на българската словесност непознат и стойностен вклад. Китайската древност и средновековие са толкова богати книжовно, че още хиляда години не бих се утомил да ги превеждам с ненаситна любов към бистрата им, пестелива и трудноразгадаема изразност.

– Как оценявате ролята на редактора в преводната литература?

– Колкото и умел и подготвен да е преводачът, идва момент, в който усилията да подобри превода стават излишни, а може би и вредни. В този момент, подобно на орлите, вдигнали Гандалф и дружината му, трябва да долети на помощ умел и добре образован редактор, който майчински да подкрепи отмалялата ръка на изчерпания в усилията си преводач. Ала комерсиализацията на книгоиздаването нанесе тежък удар върху благородната мисия на всеотдайния редактор в следните две страни.

Търси се „по-евтин вариант“, което е отрицателен естествен подбор. Цената на превода е свързана с личността и опита на преводача, трудът трябва да се оценява по достойнство. Всяко друго отношение, наложено от „бизнеса“, е варварско отношение към изкуството, опита и личността на преводача.

Там, където културата е слугиня на икономиката, загиват и културата, и икономиката.²

Работата на редакторите също е потърпевша от този „по-евтин вариант“ на превода. От тях се изисква да

---

² Хинов, Петко. Случайни мисли за редакторското изкуство [онлайн]. 11 февруари 2021. Достъпно на: <http://petkohinov.com/archives/4267>

поправят една „накриво сраснала се счупена кост“, след като често пъти би било по-лесно за тях по-скоро да я заменят. Това е при условието, че трудът им се заплаща с 1/3 част от „евтиния вариант“.

– Смятате ли, че ние, българите, вече сме дълбоко в процеса на загуба на културата си, и на какво се дължи според Вас готовността ни да се обгръщаме с американските традиции и медии, както и да „обогатяваме“ толкова прекомерно езика си с английски чуждици?

– Процесът на оварваряване на българския език чрез неуместното му наводняване с англо-американски чуждици е едновременно лесно обозрим, но и сложен. От една страна, разбирам изкушението, когато повечето ти професионална литература е на английски език, неволно да внесеш в своя български изказ взети наготово термини (макар че това не е задължително полезно за смисловата точност). От друга страна обаче, ценностно-възпитаният ум винаги има съзнателно отношение към езика, на който мисли, към родния език. Когато човек възприеме чужда дума вместо родната без каквато и да е нужда, той руши наследството, над което са се трудили десетки поколения българи. Употребата на чужда дума и чужд синтаксис не са изключени, но трябва да имат някакво особено смислово предназначение, което е непостижимо за родния език. Ако то все пак е постижимо, това означава, че умът на говорещия или преводача не е постигнал нужното равнище като говорещ, пишещ или превеждащ – говори за ниска култура, а не за космополитен ум. Писателят, а особено преводачът, трябва да изчерпят всички възможности да изразят мисълта на свой, коренен език и чак тогава да прибегнат към внос на чуждата дума, и то със съзнанието, че с това те натоварват ума на читателя, който не владее езика, от който превеждат. При това преводачът

носи отговорност и към запазване на вътрешните строежи на мисълта, ритмите, отразени в словоред, градежна логика и похвати на построяване на мисълта, особени за мисленето на всеки отделен народ.

И тук с Ваше позволение ще приведа свои мисли от една моя статия:

За влошаването на българския език на синтактично и логико-употребително равнище можем да виним най-вече лошите преводи от 90-те насам. Набързо направени, користоно недоредактирани, пропуснати с цел бърза реализация на печалба, тези преводи създадоха поточна реакция, която с десетилетно натрупване създаде „прецеденти“ не само на неправилна употреба, но и на самоподхранващ се механизъм за развала на езика ни. По (не)естествени причини преводите са в пъти повече от творбите, написани на български език в този период (да не говорим за високохудожествени проза и поезия, каквито постепенно стават все по-голяма рядкост). При такова неравновесие между вносно и родно слово не е за чудене, че родното „схне и вежне люто язвено“. Недопреводите, които пазарната икономика „налага“, определят в своя мяра дълбоката криза в българския език днес.

За да се възвърне прежната красота на българския слог в неговия цвят и хубост, постигнати от творците на нашия говор мил, е нужно да се върне преди всичко четенето на български произведения, за предпочитане издадени преди времето, което упоменах, дори при наличие на идеологичен привкус някъде у тях.³

– В друга своя статия споменавате, че Китай е може би единствената държава, в която осмислянето на миналото, съживяването на словото и мисълта на духовната страница е не просто културна традиция, но и държавно дело.

---

³ Хинов, Петко. Защо губим българския език [онлайн]. 20 август 2021. Достъпно на: <https://petkohinov.com/archives/4733>

Мислите ли, че този подход, макар и успешен за един народ, би бил капан за друг? Не просто като евентуална скованост, а като невъзможност да се излезе от старите виждания, като забавяне на развитието на едно общество?

– Трудно ми е да обясня защо не виждам опасност в съхраняването на старината редом с новото в езика и културата, тъй като във Вашия въпрос Вие споменавате за „успех“ и „капан“: може би защото за мен успешен път на един народ означава увековечаването му във всяко едно отношение. Съвременният модел на мислене, прогресизмът за мен е едновременно опростенчески и утопичен, защото той изключва протяжността, продължителното развитие без сътресения и революции, но прегръща недоказуем, предполагаемо-положителен път: на разкъсването на протяжността, движението по протежение на собствената история в името на резки и недоказуеми, теоретично-утопични бълнувания. Вече видяхме няколко гигантски експеримента с историята с отчайващо трагични резултати. Прогресът в такава концепция е форма на nihilism и според мен именно той като концепция е огромният капан за човешкото мислене. Защото по отношение на външните науки и технологии той е несъмнен, но от значително време логиката на технологията изкуствено се приписва и на човешките науки – а човешката духовност и същност не са от областта на външния прогрес и там всъщност тече обратният процес. В настоящето аз виждам хранителството (както бих превел на български думата „консерватизъм“, т.е. опазването на богатство от постижения и същности) като важна, насъщна и трезва сила в противовес на утопичния и все по-агресивен прогресизъм. Това, което е минало, се вижда. Дори отрицателното в него трябва да пазим, а не да погребваме, защото не „съответствало“ на „сегашната реалност“. Паметта е изключително важна за устойчивостта на едно народно битие. Неслучайно

всеки опит да се обезсили един народ започва с удари върху езика и паметта му. То това важи и за отделния човек – не можеш да създадеш марионетка с памет и собствен език (= собствена мисъл).

Що се отнася до Китай и неговата култура, ще споделя наблюдението, което съм направил вече по темата.

Една от главните причини за величието на китайската цивилизация и култура е възпитаваното още от дълбока древност благоговение към старината, към словото на предците, към образците на древността; при своето развитие китайската култура е надграждала постигнатото от предишните си творци, без да руши, оспорвала е, без да отрича, и никога не е новаторствала, поставяйки за основа на новаторството си самото новаторство. Някои намират това за скованост – нека е така. Това обаче е сковаността, която скована една о друга епохи и постижения и върху тяхната крепка основа гради културни постижения, които не изчезват във времето именно защото са сковани едно в друго, а заедно – в една древно-нова цивилизация.⁴

– В есето си „Защо губим българския език“ споделяте, че лошият превод не е в лошия подбор на думите, а в послушното следване на логиката на чуждия, а не на своя език. Дълбокото знание на родния език определя крайното качество на превода. Давам си сметка, че това е може би опростяване на твърдението Ви, но бихте ли могли да кажете, че в такъв случай знанието на собствения език, на неговите възможности и богатство е по-важно от знанието на езика, от който се превежда?

---

⁴ Хинов, Петко. Старинна китайска култура и нейното значение за днешното българско общество [онлайн]. 18 декември 2019. Достъпно на: <https://petkohinov.com/archives/3427>

– Не съществува теоретично предписание за правилно съотношение между тези два вида знание. Но съществува психология на превеждането – преводачът е разказвач на езика, на който превежда. Най-просто казано, когато вие четете или слушате, можете да не разберете тънкостите и всичко докрай. В мига, когато решите да преведете прочетеното и слушаното, се сблъсквате челно с реалното знание на езика, на който превеждате. За преводача това трябва да е родният език. В този смисъл той трябва да е много по-богат от знанията ви на чуждия език, защото ще са ви нужни много повече изразни средства, словесни запаси, умения да изразявате един и същ смисъл по различни начини. Това е така, защото родният език е от активната страна на мисленето ви, когато превеждате, а чуждият – от пасивната. Когато срещнете трудности с чуждия език, винаги можете да направите справки с речници и консултанти, защото чуждият текст вече съществува. Този, който вие създавате обаче, зависи от потенциала на ума ви и макар теоретично да може да направите консултации за отделни думи и изрази, цялостното постигане зависи от богатствата и качествата на ума ви като писател и преводач. В този смисъл знанието на родния език е по-важното условие за добрия превод и разказвачество.

– Вие изключително активно се занимавате с изграждането на мост между България и Китай от културна гледна точка. Бихте ли могли да ни разкажете малко за пътя, който сте изминали, за трудностите и успехите в този аспект на работата Ви?

– Този „мост“ градим заедно с издателство „Изток-Запад“ още от 2012 г., когато започнах сътрудничеството си с тях. Но той се гради и от десетки мои колеги, български

китаисти и китайски българисти, тъй че аз заемам само скромно място сред тях и не бих могъл да кажа, че „се занимавам с мостостроене“ сам. Известно време бях главен редактор за българския отдел на Издателство за образователна и чуждоезична литература към Пекиния университет за чужди езици, но същинската работа за мен си остава „каменоделието“, каменарската работа на моста, работата над нови и повече преводи, без които останалата външна дейност – конференции, изложби, взаимовръзки и общение, са само скеле и перила. В българския превод липсват основополагащи книги на китайската словесна цивилизация – „Книга на песните“, най-древната китайска поезия; „Книга на преданията“, най-древен сборник със сведения за събития и личности в китайската праистория; философските съчинения на Конфуций и учениците му, събрани в „Четирикнижието“, и други предавани от поколение на поколение в течение на хилядолетия класически китайски книги. С всички тези литературни творби съм се захванал твърдо и неотстъпно. Вече успях да превода, а „Изток-Запад“ да издадат в чудесно изработен четиритомник, романа на Цао Сюецин „Сън в алени покои“, който китайците почитат като върховно постижение не само на литературата си, но и на своята култура. Работя и над другия велик китайски роман „Повест за Трицарствието“, съкровищница не само на исторически познания, но и на житейска мъдрост и военни стратегии, приложими и до днес. А когато остане свободно време, се занимавам „на парче“ и с превода на великите класически поети на Китай – Тао Юанмин, Ли Бо, Мън Хаожан, Уан Уей, Ли Цинджао и др.

* * *

Не са много хората, които предизвикват такова очарование, каквото излъчваше Петко Хинов. Благодарение на

преводите му от старокитайски до българския читател са достигнали едни от най-значителните и велики книги на китайската литература. Желанието и готовността да сподели, да обогати и да даде частица от себе си, е не само възхитително, но и завидно.

Ще си позволя да приведа няколко мисли, които той сподели по време на кореспонденцията ни:

Храна за размисъл: В стария йероглиф за „отплата, въздаяние, възнаграждение“ (бао) 報 ключът е „щастие“ (幸). В опростения вариант 報 ключът е „ръка“ (扌). Именно „ръка“ се използва като ключ за йероглифи, означаващи действия с ръце (включително удряне, биене и т.под.). Опростяват йероглифите комунистите. От много йероглифи изчезват ключовете. В йероглифа 愛 „обичам“ и „любов“ ключът 心 сърце се заменя с — аз иронично го наричам „кардиограма на мъртво сърце“ 爰.

За мен въпросите са важна провокация за още по-дълбоко осмисляне на опита. Понякога точно някой въпрос запалва искра, от която теква мисъл, водеща към такива разклонения, че може да се появи статия, дори книга... Ценя въпросите!

Ето едно откритие, което направих днес, сравняващо прастари китайски вярвания с вътрешни закони на българския език (но по стар правопис). Изследвайки стария правопис, откривам архетипни дълбочини, които буквално са затрити от него с правописните ни политреформи.

Принципът на ин (женско начало, мекота) и ян (мъжко начало, твърдост) по някакъв любопитен начин съответствува на твърдостта и мекотата на съгласните в края на думите от женски и мъжки род в българския език. Обикновено думите, завършващи на съгласен звук в езика ни, са от мъжки род. Но някои съществителни от женски род също завършват на съгласна. При това обаче те получават меко (женско) окончание, което се бележи с „ь“ в традиционния

правопис. Не всяка мекота означава женскост, например мекото р в „царь“, но всяка женскост се бележи с мекота:

нощъ

вечерь

радостъ и т.н.

Мекотата задължително се запазва при членуване:

нощъта

вечерьта

радостъта

Забележително е, че на старобългарски „вечерь“ е в мъжки род. Затова се пише с твърд знак, например „вечерь сей“. При развитието на думата от мъжки към женски род правописът ѝ се променя и става „вечерь“, затова и приема определителен член за женски род –та.

Да пресъздадеш цял един свят

Огнян Добчев

В литературния ни свят съществуват книги, които са оставили следа и са заслужили да ги назоваваме като „гиганти“. „Властелинът на пръстените“ е творба, която вече почти 70 години поставя основите на фантастиката като стил. Много писатели използват света на Толкин за вдъхновение и ще продължават да го правят. „Властелинът на пръстените“ е сага за група от герои, които, макар и понякога непохватни, се заемат с трудната задача да спасят своя свят от неизменно зло. Цялата вселена на тази поредица е плод на обширните познания на Толкин по филология и фолклор.

Книгата е преведена на 38 езика и е една от най-продаваните в световен мащаб. В България ние можем да се докоснем до „Властелинът на пръстените“ благодарение на известния български преводач и писател Любомир Николов. Първия си роман „Съдът на поколенията“ (1978) създава в съавторство с Георги Георгиев. Следват романите му „Къртицата“ (1981) и „Червей под есенен вятър“ (1986), удостоен с френската награда за фантастика „Еврокон“. Признание му носи и „Десетиет праведник“ (1999), определен за най-добрия фантастичен роман на десетилетието. Въвежда книгите игри в България. Създал е около 30 заглавия в този жанр, като за тях основно е ползвал псевдонимите Колин Уолъмбъри и Тим Дениълс. Любомир Николов пише и книги за деца. С вдъхновение от Толкин създава романа „Сивият път“ (2014).

Любомир Николов превежда десетки автори, сред които Стивън Кинг и Джон Гришам, но е известен най-вече като преводач на Толкин. През 1991 г. преводът му на „Властелинът на пръстените“ е удостоен с наградата на Съюза на преводачите в България. Два пъти е носител на наградата на името на Кръстан Дянков – годишната награда през 2007 г. за „Ловецът на хвърчила“ на Халед Хосейни и специалната през 2012 г. за „Предчувствие за край“ на Джулиан Барнс.

Обърнах се към Любомир Николов с няколко въпроса, свързани с превода на „Властелинът на пръстените“, както и с цялостната му дейност като преводач.

– Превеждате от няколко езика. Има ли разлика в начина на превод в зависимост от езика?

– Определено има. Всеки език притежава свой собствен ритъм и мелодика, които трябва да бъдат съчетани със звученето на българския превод. По принцип читателят не забелязва това, но инстинктивно усеща ритъма и лекотата на четенето, които определя инстинктивно като „хубав“ превод. По-забележимо е това при превода на стихове, когато например от силно лаконичния английски език трябва да се прехвърли смисълът в доста по-многословния български.

– С какво най-много Ви затрудни преводът на „Властелинът на пръстените“?

– Честно казано, не си спомням да ме е затруднил. Тогава просто се гмурнах в текста и след две години изплувах на думата „край“. Това е един от основните проблеми на превода – дали книгата може да те увлече, или не. Така беше и с „То“ на Стивън Кинг. Подобни книги са сравнително редки, все повече автори пишат само за пари и гонят единствено фабулата, без да обръщат особено внимание на благозвучието. Най-много са ме измъчили преводите на Дейвид

Балдачи, който има един неприятен навик – след като е написал текста, хваща речника и започва да търси екзотични синоними за обикновените думи, например вместо „лазене из подземията“ – „spelunking“. Може би смята, че така прави текста по-ерудиран, но всъщност само го прави досаден.

– *Как избирате кое име да бъде преведено или само транскрибирано?*

– Този проблем имах само във „Властелинът на пръстениците“. Много дълго се колебах между двата варианта, но взех решението, когато стигнах до този текст: *Той, естествено, се казваше Гордокрак и то с пълно право: краката му бяха големи, извънредно космати и в момента и двата се намираха на масата. Ако оставех оригиналното Proudfoot, текстът щеше да загуби целия си смисъл.*

– *Кое е най-ценното, на което учи професията на преводач?*

– Според мен най-ценна е обичта към мелодията на словото. Получил съм я от моя преподавател в университета – Стефан Брезински, а той пък е ученик на Александър Теодоров-Балан.

– *Кои са най-големите предизвикателства пред един преводач в съвременния свят?*

– Най-трудното е преводачът да остава винаги в течение на съвременните литературни тенденции. Разбира се, това е работа преди всичко на редакторите, но и на преводача. Друг сериозен проблем е динамичната промяна на езика и въвеждането на нови и нови думи.

– *Смятате ли, че работата на преводачите е достатъчно призната в издателската дейност?*

– Струва ми се, че не. Но вина за това имат донякъде и преводачите – мнозина от тях превеждат небрежно, колкото да

Да пресъздадеш цял един свят

свършат работата, а с това подливат вода и на съвестните си колеги.

– *Като писател има ли автор, към чийто стил се опитвате да се доближите, или не се влияете от съдържанието, което превеждате?*

– Толкин е моят любимец и ментор. А у нас – и като преводач, и като майстор на словото – това е Валери Петров.

– *Каква е разликата между това да се създаде един свят и това той да бъде пресъздаден?*

– Създаването е стихия, увлечение, страст. Авторът творец е демиург, опиянен от магията на творението. А пресъздаването е педантично усилие и упорство, изискващо много и много труд.

– *Вие сте превели „Властелинът на пръстените“ на Дж. Р. Р. Толкин, а също и „То“ на Стивън Кинг. Какво смятате за филмите като адаптация и превод?*

– По лично мое мнение старата екранизация на „То“ беше слаба. Успех беше само клоунът. Колкото до „Властелинът на пръстените“, одобрявам първия и третия филм, не съм доволен от втория. Причината е проста: в първия филм имаше един ентузиасиран екип, който понякога се отклоняваше от оригинала, но го правеше творчески, в духа на Толкин. Във втория филм сценаристите си позволиха повече волности, като на места напълно се отклоняваха от оригинала. В третия отново се върнаха към духа на първия. За екранизацията на „Хобит“ няма да говоря. Просто никак не ми допадна.

– *Превеждате ли нещо в момента и ако не е тайна, какво?*

– В момента не превеждам. Пиша продължението на „Сивият път“ – роман, вдъхновен от Толкин.

***

Всеки език си има свои особености и е призвание на преводача да ни въведе в света на литературната творба. Любомир Николов е успял да изгради неповторимия свят на Толкин. Благодарение на него можем да се потопим в това впечатляващо и вълшебно приключение.

Вълшебствата на трите преводачки *Елеонора Тодорова*

Всеизвестна е историята за написването на „Хари Потър“ от Джоан Роулинг и огромния успех, който книгите имат по цял свят. Вече повече от 20 години приключенията на малкия магьосник са обичани от малки и големи и продължават да събират нови и нови фенове. Поредицата превръща създателката си в милионерка, но огромна заслуга имат и преводачите на всеки от над 80-те езика, на които е преведена. Сред тях са и трите преводачки, довели „Хари Потър“ в България – Теодора Джебарова, Мариана Екимова-Мелнишка и Емилия Масларова.

***

„Хари Потър и философският камък“ излиза на български през 2000 г. Правата са придобити от издателство „Егмонт България“, а преводът е на Теодора Джебарова. Прочитайки интервюто на Емил Басат с нея във втората книга от поредицата му „Преводът – лица и маски“, успях да надникна в нейната история. Тя е родена в София през 1924 г. в семейство на интелектуалци. Баща ѝ Иван-Асен Джебаров е доктор по агрономия, получил образованието си в Германия. Майка ѝ Тиха е учила немска филология в Берлин, но се връща в България, когато избухва Първата световна война, и завършва славянска филология. Бъдещата преводачка прекарва ученическите си години главно в Западна Европа.

Живяла е във Виена, Хамбург, Стокхолм, Берлин и за кратко в София. Когато се връща окончателно в България през 1942 г., вече владее 5 езика. Завършва Художествената академия в София, но е изгонена от Съюза на българските художници поради липса на „социалистически реализъм“ в творбите ѝ. Преводаческата ѝ кариера започва със симултанен превод на шведски филм през 1954 г., а първите ѝ преведени книги са „Кон-Тики“ и „Аку-Аку“ на Тур Хейердал. Известна е с преводите си на Астрид Линдгрен – „Емил от Льонеберя“, „Жив е още Емил от Льонеберя“, „Нови пакости на Емил от Льонеберя“, „Ние, децата от Шумотевица“, „Расмус и скитникът“ и, разбира се, „Хари Потър и философският камък“. Попитах Георги Александров, който по това време е изпълнителен директор на „Егмонт България“ и регионален директор на компанията „Егмонт“ за Югоизточна Европа, как е избрана Теодора Джебарова.

– Бях останал с чудесни впечатления от сътрудничеството с нея като преводачка от шведски език, но знаех, че превежда и от английски. Тя принадлежеше към старата школа преводачи. Излъчваше достойнство не само с осанката си, но и будеше респект с перфекционизма и професионалното отношение към работата си. Поканих Теодора Джебарова да поеме превода на поредицата „Хари Потър“ и тя прие с удоволствие поканата ми. Тогава бяха излезли само първите два тома от оригиналното издание.

Теодора Джебарова ценяла писателския талант на Дж. К. Роулинг, но изпитвала вътрешна съпротива срещу света на магьосниците. Сякаш съдбата се намесва и се случва нещо неочаквано. Срив в компютъра ѝ изтрива вече напредналия превод. Започва работата си отначало, завършва превода, но решава да не продължи с останалите книги от поредицата.

Именно защото преведе първата книга за Хари Потър, приносът на Теодора Джебарова е огромен. Тя изгради основата на българския превод, върху която следващите две преводачки можеха да надграждат със своето майсторство, завършва Георги Александров.

А ето какво ми разказа Мариана Мелнишка за онези първи години на работа по „Хари Потър“ и приноса на Теодора Джебарова:

– Георги Александров едва ли не се идентифицираше с този проект. Това беше неговият проект. И на всички нас празничните вечери с издателството, уважението ни даваха усещането, че сме зачетени. Бяха много хубави, приятни вечери. Тогава и Теодора Джебарова идваше. Тя е първопроходецът! Някой все пак трябва да заплете историята. Нейният бекграунд е велик, може една-две думи да не е улучила, но изключителният ѝ аристократизъм и благородство, самото ѝ възпитание на безкрайна почтеност предполагат, че никога няма да направи нещо небрежно. Когато е превеждала „Хари Потър“, всички са мислели, че е детска книга. Това бе голямата заблуда, че ѝ я дават като детска книга. А всъщност тя е привидно детска и вътре има освен реалии от детския живот, които тя няма как да знае, защото са съвременни, първо, и, второ, една не толкова магическа, колкото псевдореалност. А нейното възпитано, традиционно, учено съзнание не може да ги възприеме и затова на места думичките, които употребяваше, не бяха подходящи.

И така втората, третата и четвъртата книга са възложени на Мариана Екимова-Мелнишка. С нея седнахме да разговаряме в Нов български университет. Имам щастието да я познавам отдавна и мога уверено да заявя, че е изключително енергичен човек с огромни познания за света и живота.

Когато я помолих да се представи, отговори на подготвените ми въпроси, без дори да съм ги задавала.

– В София съм родена. В семейство на, както впоследствие ни сложиха етикета, не „врагове на народа“, но „бивши хора“. Трябваше да си крия фамилията Екимова. Беше така наречената „с фашистки произход“. Достойни хора. Чичо ми е убит на 9-ти септември. С това име нямаш никакъв шанс. Единственият беше с учене, знания и изява – и трите ми се отдаваха. А където се пишеше в документи Екимова, те отваряха архивите на град Свищов, разбираха, че имам убит чичо, и следващата ми крачка – било към учене в английска гимназия, било към работа в Радио София, било към пътуване в чужбина, беше отрязвана. И какво остава... Не да се откажеш, не можеш да се откажеш. Остава единствено ученето на много езици. За мен езиците още тогава бяха прозорци към света. Първо немски, после английски, после италиански и малко френски с идеята, че ще прогледна към Италия, Франция, Англия. Никога не съм си представяла, че ще мога да ги превърна в източник на доходи, беше немислимо. В езикова гимназия не ми позволиха да уча, естествено. Тогава майка ми каза: *Удвояваме уроците, още повече ще учиш*. Вече в университета нямаше чак такива ограничения. Винаги съм била със свити уши, с ниско самочувствие. Но тогава усещах не амбиция, по-скоро болезнена мъка да настигам онези, които знаеха повече, а аз много ги уважавах и исках да им покажа, че и аз мога да им бъда полезна. И, слава богу, още в четвърти курс започнаха да идват предложения за работа. Започнах най-напред с филми. За щастие, в Българската телеграфна агенция имаше контингент за неблагонадеждни, стига да работят добре и да си държат устата затворена. Добавката към заплатата ми бяха всички чуждестранни издания, които там се получаваха. БТА стана вторият ми университет, там

научих нещата за света, за живота, за английските училища и университети. И така ми беше предложена първата книга – „Птиците умират сами“ на Колин Маккъллоу. Нямам представа как стана така, че ми я дадоха, предложиха ми я заедно с една друга, по-интелектуална, по-малка. И тогава получих много полезния съвет от моя покоен съпруг: *Ти вземи по-дебелата, по-ясничката, а пък ще дойде време и за по-малката и по-интелектуалната.* И аз взех по-дебелата, по-ясничката, която има 10 издания, и ме направи щастлива, както и много хора. И оказа се, че книгата имаше шеметен успех, хората я купуваха, защото не само се четеше гладко, но им даде, както и „Хари Потър“, насладата да опознаят един друг свят на друго полукълбо, на друг континент – Австралия. Жадуваха за Австралия, жадуваха и за Америка, разбира се, но вече излизаше американска литература. Аз съм силно удовлетворена от тази книга и десетте издания, които тя има, са ми не само достойно платени, но и радват хората така, както мене, а пък аз, като я превеждах, така плачех, че очилата ми се замъгляваха. После дойде и „Момичето на френския лейтенант“ на Джон Фаулз, която също беше пробив. След промените започнах да се занимавам с новото устройство на държавата. Откъснах се от превода в продължение на може би шест-седем години. Когато реших да се върна към по-интелектуалната, умствена работа, хората ме бяха позабравили и благодарение на добри приятели започнах да получавам полека-лека нови предложения. Тъй като дълго време нямаше работа и аз се бях уплашила, че няма да ми предложи никой, а не бях на щат, се получи един куриоз: аз не отказвах нищо и взех една голяма съвременна канадска класика на Маргарет Атууд – „Наричаха я Грейс“. Книгата за мен беше кошмарна, още повече дойде в едно време, в което се връщах към дейност, която бях позанемарила. Въобще не ме вдъхнови, правех

я, защото имах нужда от прехрана и в края на краищата от уважение към авторката. Междувременно ми предложиха друга книга – по-любопитна, по-сладка, малко жълтеникава. Някъде в часовете между денонощието превеждах и едното, и другото. И вървеше работата, но с голяма мъка. Тогава пак добри приятели, разбрали, че имам нужда от работа, ми се обаждат за „Хари Потър“. *О-о, детска книжка, как ми се превежда детска книжка!* Разбира се, аз взех детската книжка и като я прочетох, ми се изправи косата. Другите не бяха преведени, детската книжка вече беше с много строги срокове и адът вкъщи настана. Аз живеех тогава сама и трябваше сутрин да стана в 6 часа, да направя гимнастика и да започна една от трите. На обяд спирах, хващах втората, а надвечер – третата. И така известно време вървяха нещата. Предложиха ми и хубава работа в Нов български университет – за щастие, бяха вечерни лекции. Това продължи месеци наред, може би година и нещо. Имах още ентузиазъм и сили и за мое изумление всичко се получаваше. Без много редакции нещата вървяха гладко. Постепенно излезе едната, излезе втората и тази детска книжка се оказа, че е цяла сага. Нямах време да се уплаша. Защото си се хванала на хорото, плюс това вече стана интересно, хората се радваха. Аз бях заинтригувана, бях вътре. Пак започнах да си плача за този и онзи герой, защото от втората нататък вече видях преживявания на един израстващ човек, през които съм минала и аз. А Роулинг толкова реално зад привидната магия, защото това е привидна магия, описва човешкия живот. И продължавах, и продължавах, а издателството страшно много помагаше. Независимо че ме притесняваха и ми дишаха във врата, толкова много ми помагаша на ежедневна база. За всяка дума, за всеки израз намираха хора. Аз също се заобиколих с млади хора. Давах им откъси да прочетат и да ми кажат

този текст какво им говори. Това е моя практика, която винаги използвам. Така започнах да излизат книга след книга, докато в един момент работата в университета стана твърде много, а сроковете на издателството – много кратки. Заради една моя по-дълга ваканция в чужбина – все пак се раждат внуци – трябваше да се прекъсне процесът за поне два месеца, което за издателството бе недопустимо. И тогава се разделих с поредицата, но нямаше да мога да продължа така или иначе. После бях редактор на следващия превод, за да може плавно да се премине в стила на новия преводач. Обикновено така се прави. Винаги трябва да се поизгледят стиловете на различните преводачи, за които се гледа и да са с общ произход, с общи предполагаеми знания, какъвто е случаят с мен и Емилия Масларова. Разбира се, приятната връзка с „Хари Потър“ остана, срещях се с деца от цялата страна. И вече 20 години след това аз се срещам с родителите, прочели първи книгата и предали я на децата си. Е, по-голямо щастие от това няма!

– Какво беше новото при Роулинг?

– На практика всичко бе ново. Целият ученически английски език беше съвсем нов за мен, защото точно това ми липсваше – английската гимназия, в която не ми позволиха да уча. Описанията, особено на някои храни, манджи, тези претрупани маси бяха за мен много тежки, много непознати. Отношенията между хората като че ли не ми бяха нови. Бяха един много добър психологичен анализ на обществото – учители, деца, родители, държавна институция, образователна институция. На практика не толкова нови неща, за които си казвах: добре, и в онзи свят има тези неща, които са съществували и в нашия свят – смъртожадните, затворите, инакомислещите, които са гонени, момичето, което има комплекси, че не е харесвано, и

хвърчи из тоалетната. Общо взето нещата, свързани с ядене, ми бяха най-трудни. Някои от тях бяха напълно измислени и трябваше да открием какво да бъдат, за да може тук читателят да добие някаква представа. Детето трябва да препуска през страницата, спре ли се да търси, няма да стане. Аз съм се чувствала много длъжна към децата. Детето или тийнейджърът трябва да чете с лекота, за да може да има време да мисли. Нивото на превода е почтеност. Аз не мога да кажа какво е високо, ниско ниво. Не ги разбирам много тези неща и не знам как бих се стремил към по-висок или по-нисък превод, но ако си почтен към автора, разбереш или поне се опиташ да разбереш какво и как е искал да каже, как го е преживял и към кого е насочено, тогава тази почтеност те кара не само да търсиш за фактите справки, но и подходящите думи на родния език, който е много богат. С тази книга се убедих колко е богат българският език.

В „Хари Потър и затворникът от Азкабан“ е описана историята на бащата на Хари и неговите трима най-добри приятели, които, бидейки трима зоомагове и един върколак, си измислят прякори, основани на животното, в което се превръщат. На български прякорите звучат различно от английския оригинал, но имат същото значение. Попитах Мариана как е успяла хем да запази значението им, хем да звучат добре. Оказа се, че тук заслуга има водещата редакторка на издателството. Наистина преводът на прякори и имена на български е едва ли не безупречен, в отношение да има смисъл и в същото време да не е побългарен. Например из любителските преводи в интернет прякорът на Сириус – Лап – може да се срещне и като Меколапчо. Подобен куриоз, който наскоро чух, е превръщането на аврора Лудоокия Муди в забавното Муди Лудото око. По същия начин е преведена и Хитроумната карта. Би звучало абсурдно в буквален превод „мародерска“. Да направи

книгата разбираема за българските деца, винаги е била целта на Мариана, докато е превеждала Хари Потър. Детето трябва да прочете дума, която е близка до него, за да може плавно да се пренесе във фантастичния свят. Затова и Рон във втората книга получава от майка си конско, което е до болка познато на децата в България, вместо „ревльо“, както буквално се превежда думата howler.

Нямаше как да не поздравя Мариана Мелнишка и за превода на рожденото име на Лорд Волдемор на български, а именно Том Мерсволуко Риддъл. Дори някой да се дразни на леката промяна в бащиното име, тя всъщност е много умело направена. Благодарение на нея не четем нещо от сорта на Ромео Джи Детлев-младши, както е в датския превод.

И най-добрият превод обаче получава критики. Една такава бях прочела в българския харипотърски блог „Мъгъллофобия“. Става въпрос за разговор в „Хари Потър и Стаята на тайните“, в който за магическото растение мандрагора е казано, че притежава сили на чародейка, което не присъства в оригинала. Реших да попитам Мариана Мелнишка защо се е спряла на тази дума.

– Аз не си спомням защо точно „чародейка“. Може би за да запълня образа. Идва от charm – омайва за добро или за зло, не е вложен положителен смисъл. Поразителното за тези магически същества е, че много от тях имат истински български имена. Аз сега ги чувам по предавания по телевизията – думички, селски имена, които отговарят на това, което тя е използвала.

Следващият въпрос бе по една друга тема, която събуди любопитството ми: случвало ли се е някога да не харесва това, което е написано от автора на текста, и да ѝ се е искало да може да го промени.

– Не, никога не е имало нещо, което да не ми харесва. Изпитвам дълбоко уважение към автора, към твореца. За мен творецът е най-близо до Бога. Щом Роулинг е била осенена от тази мисъл, аз съм длъжна да бъда най-близо до нея. Нищо не ме е подразнило от нея, винаги ѝ се възхищавах. Как се е сетила, на хрумката ѝ се възхищавах.

– *Коя е любимата Ви част от работата по „Хари Потър“?*

– Много ми беше приятно да описвам магическите градчета и магазинчета – сякаш аз се разхождах в тях. И държавното устройство, измамните министерства, подмолните кроежи, наистина много ми бяха близки, защото живеехме в такъв свят, особено онези години, а сега пък още повече. Също шегичките между момчетата ми бяха приятни за превеждане. А най мразех да описвам играта на квидич! Кошмарно беше това, къде върви топката, какво прави. Много ми харесаха изпитанията в четвъртата книга. Та това са изпитанията от „Вълшебната флейта“!

Докато се подготвях за разговора, изгледах и едно интервю с Мариана Мелнишка за БТВ. В него тя обяснява, че докато превежда, се превъплъщава в образите на героите. В тази връзка я попитах кои са любимите ѝ герои за превъплъщаване.

– Това правех с всички. Естествено, Сириус ми е любимият и сладураната професор Макгонъгол. Във всички се превъплъщавах повече или по-малко, дори и в смъртожадните. За да кажеш какво прави героят, трябва да го усетиш. При превеждането или one woman, или one man show трябва да влезеш във всичките роли и да си го кажеш на себе си. На Макгонъгол много се радвах, все си казвах: няма ли да дойде тя? А пък Хари трябва да движи действието напред. Общо взето е малко схематичен. Не

минава през много душевни терзания, както Рон. Хари е, не праволинеен, но все едно програмиран от авторката да изпълни ролята си.

– *Какво е чувството да знаете, че вече трето поколение расте с „Хари Потър“ и Вашия превод?*

– Това е най-голямото удоволствие! Куриозът тука е, че моите колежки преводачки, с които сме така на едно ниво, и досега не могат да ми простят, че съм превела такава елементарна книга. Винаги го изтъкват. Даже една ми беше казала: *Ти да не би да превеждаш онази сага за...* Друга не пропуска в интервюта да каже: *Децата четат „Хари Потър“, вместо да четат някаква висока литература.* Но аз мисля, че „Хари Потър“ има не само възпитателно, но и интелектуално, въздвижващо действие върху децата. Кара ги да мислят, да съпреживяват и най-вече да четат. А това е най-важното.

– *Какво означава в крайна сметка да сте преводачката на „Хари Потър“? Какви врати отвори?*

– О, много врати ми отвори! Стана поредният етап от живота ми. Стигнах до сърцата на много хора, направих много нови познанства и по света, и у нас. Като стане дума и вмъкна, между другото, че съм преводач на „Хари Потър“, просто хората засияват. Да не говорим за внука ми, който така се е похвалил на всичките си приятелчета в Америка, че *баба е превела „Хари Потър“.*

– *Какво е мнението Ви за заплащането на преводачите?*

– Преводаческият труд винаги е бил слабо оценен. Днес, смея да кажа, не се е променило нищо, просто вече имаме закони, правила и публичност, която ни дава сили да преговаряме за цената. Преди заплатите бяха твърди. Бяха

относително прилични за нашата професия, а вече, като идваха втори и трети издания, беше рай, плащаха си 30%, 50% съвсем законно. По принцип преводаческият труд не е добре заплатен нито в чужбина, нито тук. Все пак не работиш напразно, но както обичаше да казва една моя колежка преводачка, *добрият превод работи за теб*. Идват контакти и други продукти върху него и ако човек е много почтен, много съвестен, с преводаческа работа може да направи име, не кариера, но име. А това е изключително достойно, защото пренасяш една култура от друг свят в твоя. И нещо много важно трябва да кажа, което много съм повтаряла: по времето на социализма преводите бяха едни от най-големите бомби по режима, защото хората чрез тях разбираха как живее светът и това работеше, защото тогава се четеше.

– *Какви награди за превод сте получавали?*

– Някъде през 90-те години получих награда от Съюза на преводачите в България. За „Хари Потър“ – не, защото тя не е от награждаваните книги. По принцип СПБ не приема постижението „Хари Потър“. Но пък за роман за живота на Шекспир получих най-голямата награда на СПБ през 2019 г., за което съм много щастлива.

– *Колко книги сте превели? Коя Ви е любимата? И какво сте искали да преведете, но не Ви се е удала възможност?*

– Може би около 30 книги съм превела, различно големи. Любимата ми е „Момичето на френския лейтенант“, не мога да отрека и „Хари Потър“ заради радостта, която ми донесе. Не съм такъв амбициозен преводач да си кажа: *искам да преведа еди-кого си*, но имаше една книга, която не успях да преведа, защото времето не ми позволяваше. Върнах

книгата и след това, за съжаление, колега преводач не я разбра, и се развали представата за нея.

– *С какво се занимавате сега?*

– Сега не се занимавам с превод, защото ми е време да живея. Пътувам, пиша пътеписи, пиша за къщите в България, които носят спомените за фамилии. Тоест искам да дам дан и на страната си, и на историята си, не само на писателите и на себе си за слава. Това го правя като поклон към страната, свързвам го с любовта ми към пътуването – вид пътепис, но с лични истории.

Поради пандемичната ситуация не успях да се срещна лично с преводачката на петата, шестата и седмата книга – Емилия Масларова, която бе така отзивчива да отговори на въпросите ми по имейла.

– *Представете се накратко. Къде сте родена? Къде и какво сте учили?*

– Родена съм в София. Завършила съм френска гимназия и Московския лингвистичен институт, Катедра „Художествен превод“ с английски и руски език.

– *По какъв начин попадна „Хари Потър“ във Вашите ръце и какво беше първото Ви впечатление от книгата?*

– Попадна в мен, когато предишната преводачка Мариана Мелнишка се отказа да продължи работата по поредицата и аз трябваше да „спасявам положението“. Първото ми впечатление беше, че сроковете са изключително кратки и имам да върша огромна предварителна работа, каквато рядко се налага с други книги.

Вълшебствата на трите преводачки

– *Със сигурност „Хари Потър“ е бил предизвикателство особено след като четири книги вече са били постигнали голям успех. С какво ново се сблъскахте при този превод?*

– Най-голямото предизвикателство бе изключително краткият срок – българското издание трябваше да излезе колкото е възможно по-скоро след английското, а ни предоставиха оригинала буквално месец и половина – два преди крайния срок. Сложното при този превод беше огромното количество неологизми и специфични понятия като училищни предмети и така нататък. Близо два месеца седях с оригинала и превода на четирите предишни тома и сравнявах дума по дума – правех нещо като речник на имена, понятия, неологизми, който стана доста обемист, към стотина страници, и който и досега е някъде в архива ми.

– *Изпитвахте ли някакви притеснения, че на читателите няма да допадне Вашата работа след предишните преводачки?*

– Никога не изпитвам такива съмнения, добре подготвена съм за професията си, имам нужния образователен ценз и огромен опит. Пък и съм превеждала далеч по-сложни книги от „Хари Потър“ – за справка погледнете „Авесаломе, Авесаломе!“ на Уилям Фокнър, скоро я преиздадоха. Ето, там наистина беше много трудно като пластове смисъл и послания.

– *Коя беше най-хубавата част от работата по „Хари Потър“?*

– Най-хубавата част беше да гледам как децата се радват на книгите. Колкото до любими и нелюбими герои – това е присъщо на читателите, а не на хората, които работят по книгите.

– Случвало ли се е нещо в оригинала да не Ви харесва и да Ви се прииска да имате повече власт над текста?

– Няма такива случаи, ако подхождаш професионално към работата си. Но понякога писателите правят грешки и тогава ги поправам.

– Какво е чувството вече няколко поколения да израснат с Вашия труд? Разпознават ли Ви често по улицата например? Пречи ли известността на „Хари Потър“ да бъдете разпозната за останалите си преводи?

– Превеждала съм много книги, „Хари Потър“ просто е поредната творба в тази дълга поредица – мисля, че съм по-известна като преводачката на Елиф Шафак, Нарине Абгарян, Сузана Кларк, Оксфордския библейски речник и така нататък. И не, не ме разпознават по улиците – опазил ме Господ! Истинският преводач страни от шумотевицата.

– В крайна сметка с какво Ви помогна „Хари Потър“? Какво означаваше за Вас тази работа, отвори ли врати към нови възможности?

– Вече отговорих – за мен това са поредните книги, които съм превела, общо към 500 и още толкова редактирани, някои до степен на нов превод. Превеждам от 1976 г., не съм работила нищо друго.

– Известно е, че трудът на преводача е слабо оценен. Бяхте ли възнаградена подобаващо за „Хари Потър“? Какво мислите трябва да се промени по този въпрос в България?

– В случая с „Хари Потър“ (и не само) издателят си позволява да нарушава грубо Закона за авторското право и сродните му права – платило е еднократен хонорар и сега издава и преиздава, че и препродава превода, без да плаща, което е явно престъпление. Нищо не трябва да се променя

в България – просто няма да е зле издателите да спазват законите.

– Във връзка с оценяването, какви награди за превод сте получавали?

– Навремето, още през 1983 г. (или някъде там), съм получавала наградата на Съюза на преводачите, но тъй като сме малка държавица и наградите се раздават главно на кланов принцип, предлагам да не ги смятате за еталон за качество.

– Кажете нещо за проблема с авторското право на превода. Имало ли е случаи на злоупотреба с Ваши преводи?

– Постоянно издават и преиздават мои преводи, без да плащат. И така е с всички преводачи. Огромен проблем, заради който много скоро и малкото добри преводачи у нас ще се откажат от тази професия и издателите няма да има с кого да работят.

– Колко книги сте превели през годините? Имате ли си любима? Какво искахте да преведете, а не Ви се удаде възможност?

– Не съм ги броила, дори не съм ги събирала. Любими са ми „Пиранези“ на Сузана Кларк и „Илюзии“ на Ричард Бах.

– Днес имате собствено издателство – „Лабиринт“, но занимавате ли се още с превод и по какво ново работите?

– Да, понякога превеждам, но в момента главно редактирам.

***

„Хари Потър“ е преведен на български език от три уважавани и изтъкнати професионалистки в преводаческото

изкуство, от които може да се научи много. Да ги опозная, за мен бе голямо удоволствие. Общуването с тях беше и приятно, и много интересно, тъй като те са толкова различни една от друга. Ако трябва в духа на „Хари Потър“ да ги разпределя в домовете на „Хогвортс“ според личните си впечатления, бих поставила Теодора Джебарова в Слизерин заради нейния произход и изключителна ерудиция. Мариана Мелнишка пък е типична грифиндорка – вечно жадна за приключения и нови запознанства, устремена към свободата. А Емилия Масларова би била гордост за Рейвънклоу – ценяща знанието и постигнала много с неуморен труд.

Път към културите на Севера

Ралица Георгиева

Скандинавската култура придобива все по-голяма популярност в България. Тази тенденция се наблюдава и на книжния пазар, където се наложиха бестселъри като романите на Ю Несбьо или „Кестеновия човек“ на Съорен Свайstrup. Издават се много книги, свързани със скандинавската митология и епохата на викингите. Расте интересът и към съвременни романи за деца, продължаващи традицията на прочутите творби на Астрид Линдгрен и Туве Янсон. За да може тези така бързо набиращи популярност заглавия да излязат на българския пазар, решаващ е приносът на преводачите от скандинавските езици, които звучат твърде екзотично, твърде сложно и далечно от българския език.

Представям двама преводачи, отдадени на превода на литературни произведения от езиците на Северна Европа.

Преводът е разтърсване

Айгир Сверисон – наполовина исландец, наполовина българин, е преводач на някои изключително интересни заглавия, излезли през последните години на български език. Той има впечатляващ опит като преводач от исландски, но може би сред най-забележителните му преводи са тези, свързани с митологията на Исландия като например „Предсказанието на Пророчицата“. Това е първата едическа поема-песен от тъй наречената „Кралска книга“ – сборник

от 10 митологични поеми и 19 героически песни от XIII век, отразили представите на викингите за света и за техните богове и приказни истории. А в поемата „Свадата с Локи“ боговете показват, че притежават човешки черти и слабости. Тези две произведения са преведени в сътрудничество с Яна Чанкова. Айгир Сверисон е и преподавател в Катедрата „Германистика и скандинавистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

– Какво Ви мотивира да започнете да се занимавате професионално с превод?

– Този въпрос има два отговора: аз не се занимавам професионално с превод, изхождайки от факта, че преводите не са моята професия. Или, по-точно казано, преводите не могат да осигурят хляба на моята трапеза. От друга страна, ако приема да извърша превод от исландски на български или обратно, подхождам съвсем отговорно към задачата. Обикновено превод от исландски включва и голям обем от „допълнителна“ информация, без която не би могъл да бъде разбран напълно. Това включва знания от всякакво естество, които би следвало да се дадат, за да може българският читател да разбере текста така, както би го разбрал един исландец.

– Кое според Вас е най-голямото предизвикателство в тази професия?

– Да се интерпретира текстът така, че да се улови неговата „поезия“. Смисълът на казаното може да бъде изразен по много начини, но това, което ще остави усещането за „добра“ или „лоша“ книга, е комуникацията на читателя с автора... на чисто емоционално ниво. Затова често се казва, че преводът на една книга, да речем, е съвсем ново произведение, при което преводачът остава „невидим“ в разговора между автора и неговия читател.

– Има ли произведение, което сте искали да преведете, но така и не сте получили възможността?

– Да, много неща не мога да превода, макар и да ми се иска. Причините са доста – липса на време, липса на интерес от страна на читателите (или поне така се обяснява), административни усложнения по разни процедури и т.н.

– Преводът на коя книга представляваше за Вас най-голямо предизвикателство?

– Преводът на всяка книга е предизвикателство. Най-вече поради факта, че всяка книга представлява ново познание. За мен преводът на художествена литература е свързан със своеобразно „разтърсване“, не по-различно от това някой да те хване за реверите и да те пораздруса, за да дойдеш на себе си... Често пъти ми се налага да излизам извън комфорта на буквалния превод, за да мога да си свърша добре работата, или поне онова, което аз разбирам за „добре свършена работа“. Случва се да преправям превод, защото „усещането“ за книгата (авторовото отношение, логиката на развитието на сюжетните линии или характери и прочие) налага да се измени веднъж направеният превод, за да се получи по-високо качество на интерпретацията. В това отношение преводът не представлява „какво казва авторът“, а „какво е искал да каже авторът“. Това е предизвикателството, защото предполага да влезеш изцяло в душата на писателя, игнорирайки всички свои лични предпочитания или преднамерености. Но за да не съм съвсем извън въпроса, двата романа на Лакнес, които преведох – „Камбаната на Исландия“ и „Самостоятелни хора“, са преводите, доставили ми най-голяма наслада за мен в преборването им...

– Разкажете за процеса на превод от старoisландски на съвременен български език, какъвто е случаят с

„Предсказанието на Пророчицата“. С какво е по-различен спрямо превеждането от съвременен исландски?

– Превод на старoisландска литература не е нещо, с което човек следва да се хвали прекалено. Има твърде много и различни преводи на всяко произведение, останало от т. нар. Век на писмената в Исландия. В този смисъл старoisландският текст може да се види в различни интерпретации на различни езици и най-важното – да се разбере добре от съвременния читател. В случая с превода на „Предсказанието на Пророчицата“, който направихме с Яна Чанкова, както и другите средновековни поеми, идеята беше да се преведе едно класическо произведение във форма, близка до българската приказка, но и да се разяснят до голяма степен сюжетите, етимологията на имената, моралните послания... Всъщност оттам започна и това, което мога да нарека „моя собствена марка“ при превода – подробно обяснение и въвеждане в произведението чрез обяснителни бележки под линия. Иначе, да се превежда от старoisландски не е кой знае колко различно от превеждането от съвременен исландски. Днешният исландски все още има много ясна връзка с езика от XII век.

– Смятате ли, че възнаграждението е достатъчно в тази професия? Трудът на българските преводачи оценяван ли е подобаващо?

– Не, възнаграждението на преводачите в България е около 30 – 40% от това, което е установено като норма в Европа, дори и по-ниско. Говоря за художествен превод. Друг е въпросът дали трудът на българските преводачи е оценяван достатъчно. Във всички случаи това не е професия, която може да изхрани мен и семейството ми.

– Съществуват ли неписани правила и тънкости, които всеки преводач трябва да усвои?

– Като при всяка професия вероятно има и такива правила. Аз лично не бих могъл да кажа, че съществуват специфични такива за мен.

– *Имате ли професионални цели, които искате да постигнете в бъдеще?*

– Ако ме питате за цели, свързани с преводи, нямам. Все пак аз не се възприемам като професионален преводач, а като преводач, който се стреми да превежда професионално.

Да преоткриеш себе си

Имах удоволствието да установя връзка и с Дора Янева-Медникарова. Преводачка с дългогодишен опит, тя ще ни въведе в света на превода не само от фински, но и от естонски. Досега е превела повече от 30 книги с поезия, проза и драматургия от класически и съвременни естонски и финландски автори. Сред големите имена на финландската литература, които е представила у нас, са Вейо Мери, Тойво Пекканен, Айно Калас. Неин е и първият превод на български на поета Мика Валтари, номиниран за Нобелова награда за литература.

– *Какво Ви мотивира да започнете да се занимавате с превод?*

– Пишех поезия, публикувах в местния и в централния печат, при това твърде интензивно. За по-малко от три години, стихотворенията набъбнаха до над 100. И ме осени мисълта, че ако искам да пиша по-добре, трябва да надникна в поезията на чуждестранните поети и непременно да чета в оригинал. Познавах руски, немски и работех с английски език. Оказа се, че има нужда от преводачи на поезия, за момента – есента на 1973 г., от фински на български. В

Софийския университет „Св. Климент Охридски“ вече беше организиран факултативен курс по фински език. Живея и работя в Русе, завърших задочно висше образование по икономика. Да проучвам непозната материя (икономиката и профилите ѝ), да подготвя за кратък срок труден изпит, не беше непознато занятие. Взех учебника по фински език на английски и джобен речник с 4000 думи финско-руски и руско-фински. Посетих първите лекции и продължих по учебника нататък. Много скоро ми възложиха превод на белетристика за антология на финландския разказ, по която работеше екип от шестима преводачи: пет живееха и работеха в Хелзинки и аз – от Русе. Книгата излезе в издателство „Народна култура“ през 1978 г. Междувременно в Съюза на преводачите решиха, че имаме достатъчно преводачи от фински, а трябва подготвен специалист по естонски. Естонските писатели, които с възторг ме посрещнаха като преводачка на Айно Калас (представен в антологията „Финландски разкази“), по-късно се радваха на преводите ми – *преводът е по-добър от оригинала!* Признание, което винаги ме е радвало, защото не се казваше на всекиго. Съветска Естония всяка година издаваше книги на над 80 езика. Всичко се четеше и проверяваше задълбочено.

– *Кое е най-трудното в тази професия?*

– *Превъплъщението! Да влезеш в кожата на автора – както ни учеха по-опитните преводачи и най-добри наши приятели – Ангел Тодоров, Нино Николов, Сидер Флорин, Любомир Павлов, Валери Петров, Александър Шурбанов. Много бяха, страхувам се, че не мога да изброя всички. Когато моят съпруг, Андрей Медникаров, изявен актьор в Драматичния театър „Сава Огнянов“ в Русе, ме слушаше как чета на глас (задължително с интонация) превежданата от мен книга – на естонски и на български, много изненадан,*

сподели: *Никога не бих помислил, че художественният превод е толкова трудно поприще. Ти си положителният, ти си отрицателният герой, ти си детето, жената, девойката, старецът, смелчагата. Изобщо всичко онова, което изгражда пълноценен образ на едно художествено произведение.* Какво по-точно може да се каже за творческия процес – превод на художествена литература. Естонците казват *Isik looming* – лично творчество. Атанас Далчев препоръчваше на Ганчо Мошков – изявен поет в Шумен по онова време: *Пиши! И не превеждай!*

Съдбата ме е осенила да се удържа на повърхността и в двата ускорени водовъртежа. Автор съм на 6 пиеси и 8 книги с поезия. Рецензентът ми, ярко изявеният в културния живот на страната Крум Гергицов, каза по повод на поезията ми: *Много странно. Всяко стихотворение е като собствена вселена, сякаш писано от друг автор. И нищо не се повтаря – нито думи, нито идеи.* Е, това ми е наградата. Преводът е надникване в непознат свят, но... не забравяй кой си ти! Нали за това се ориентирах към преводаческото изкуство – да пиша по-добре! Превъплъщение, да, но чрез родното, свидното, близко на сърцето ти – българския език. Другата вселена! Изкуството на превода!

Фонетиката в естонския език е специфична – първа, втора, трета степен на произношение. Ако не произнесеш думата правилно, не те разбират. За по-сигурно, в Естония руснакът си говори на руски, естонецът на естонски и всички прекрасно се разбират. Естонският говорим език е едно, а литературният – съвсем друго. Нямах нито време, нито сили да чопля фонетиката на естонския език. В житейски план – на опашката в магазина, в автобуса, в самолета, във влака, при разговори с писатели и други преводачи, всичко се разбираше добре. В официална обстановка обаче говорех само на руски – на творчески вечери, радио, телевизия. Да

знам точно какво ме питат и какво отговарям. Не рискувах излишно. Във финския език граматиката е по-стройна, преобразуването – по-рядко. И във финския, и в естонския има много наречия. С фински работих само за антологията, превод на четирима автори, академици на финландската литература. Но първия превод на Мика Валтери го направих аз – новелата „Свободата на човека“. Професор Борис Парашкевов, от Катедрата по български език и един от основателите ѝ в университета в Хелзинки, направи истински фурор с творчеството на Мика Валтери. Преводите му са в обем от няколко тома. Да се поддържат едновременно фински и естонски език е непосилно за славянина. Но както отбелязах, преводачите от фински бяха много.

– Има ли произведение, което сте искали да преведете, но така и не сте получили такава възможност?

– Има, разбира се. В момента работя над превода на „Калевипоег“ – естонския народен епос. Надявам се този великолепен стих в хекзаметър да достигне благородно и до българския читател. Дългогодишна моя мечта, за която се подготвях едва ли не цял живот. Естония, която познавам и обичам, пресъздадена от своите синове в прелестната естонска литература. „Калевипоег“ разкрива самата мен, дава ми увереност, че всичко научено и преживяно там, е било искрено и правилно. Какво може повече да се желае? Дори да се издаде „Калевипоег“ на български език, ще ми остане болката за първи том от епопеята „Правда и справедливост“ на Антон Хансен-Тамсааре, най-добрият роман на европейско ниво за живота на селянина през трудния XIX век.

Подготвила съм също така „Справочник по естонски език за българи“ – четиво с превод и речник, 14 естонски приказки, граматика по естонски по лекциите на Айно Валмет, професор по естонски език и литература от университета в

Тарту, както и правописен речник с правилата за спрежение на всяка дума. Така, както съм го учила самата аз, и каквото съм разбрала за превода от естонски на български. За превода от естонски език може да бъдеш сигурен само ако се работи с речник, справочници, други източници. И казвам – аз не превеждам, разгръщам речници.

– *Преводът на коя книга бихте нарекли най-голямото си предизвикателство?*

– Или по-скоро най-сериозно изпитание. Преводът на Бети Алвер – бих казала Багряна на Севера. Когато представих проекта си в Талин, във фонда на Министерството на културата, който финансира преводите на естонската литература по света, ми се зачудиха. Повече от десетилетие нищо не беше се чуло за мен, бях заета по специалността в Министерството на финансите, а и в неразборията около прехода, старите програми бяха изоставени, а новите – само за свои хора и с много неизвестни. Но Естония се грижи за своето културно наследство. Инспекторката – Аника Хийс, която трябваше да даде зелена светлина на проекта, запита с голяма грижа и съмнение: *Как се осмелявате да работите над Бети Алвер?* „Сребърна флейта“ – под това заглавие издателство „Авангард Принт“, след много съмнения и чуденки, все пак се реши да издадем Бети Алвер, сборник поезия – естонски и български. Изпълних един дълг.

През лятото на 1975 г., когато стана дума, че ще ми възложат превод от естонски, безуспешно търсих книга или поне някакъв друг текст на естонски из библиотеките в Русе, Търново, Варна и София. Преведена беше само една новела на Юхан Смуул, народен писател на Естонска ССР, от Светослав Минков – „Морякът Мурка“. Той е и преводачът на Марти Ларни – „Прекрасната свинарка“, превод от фински. Но Светослав Минков превеждаше от 40 езика тогава, как, не знам,

но ми заяви – аз не съм специалист по скандинавските езици. Аарне Пуу – естонски поет и преподавател по естонски език в Краковския университет, прозря главната идея при превода на Бети Алвер. И Аарне Пуу възкликна: *Навярно и Вие самата пишете поезия*. Показах в тази подборка Бети Алвер като изтънчен лирик. Това беше изненадата, която желяех. Поканих за редактор Огнян Стамболиев – многостранен литератор, дългогодишен преводач на поезия, литературен и музикален критик, автор на книги за оперното изкуство, творчески биографии на именити български творци, изобщо – човек с широк поглед. Той се запали да четем превода, но не пожела да се впише като редактор. „Сребърна флейта“ на Бети Алвер очарова и Ищван Даби – унгарски поет и преводач на поезия от над 100 езика, в това число и на български поети. Той също преведе Бети Алвер и на унгарски. Паметник неръкотворен за естонската поезия от XX век. Исках тази подборка да излезе и на други езици. Но пазарната икономика и тук си показа рогата. Младите отсякоха – Бети Алвер вече не се продава!

Голямо изпитание представляваше за мен преводът на тетралогията на Ено Рауд „Маншон, Полуобувка и Мъхеста брада“. Авторът, издаван в превод от руски и гостувал много пъти у нас, държеше тъкмо аз да преведа книгите му. За него бях българска поетеса. Преводът на детска литература изисква много качества от преводача. Аз имах и детски стихотворения, както и две малки деца (и трето по-късно) и напълно съзнавах цялата отговорност. Трудна работа. При превода се постарях добросъвестно – и много повече от обикновено. Първите две части на книгата излязоха през 1980 г. в издателство „Отечество“. През това лято пътувах много и... току откривах във влака или по къщите, където гостувах, как шестгодишните момченца на България правеха фургона на Маншон. Много скоро книгата стана любима

на детския свят, особено след нейната реализация в радиотеатъра на радио „Христо Ботев“ под редакцията на Мария Громова и Маргарита Венкова. Авторът е вписан в списъка на Ханс Кристиан Андерсен през 1972 г., но е популярен и досега. Издателят Дамян Яков направи трето и четвърто издание на цялата тетралогия, а второто беше издадено в издателство „Периодика“ в Талин. Четири издания на една моя преводна книга – навярно това е признание и си е струвало да се заема с трудното поприще на преводач и на детска литература.

– Разкажете малко за процеса на превод от фински. С какво се различава от този на естонски и руски?

– Едва ли мога да обясня така, че да се разбере лесно. За мен е важно или даже най-важното условие е, сам да пишеш на родния си език. Трябва много добре да се знае български, а това става не само с четене, но и с лично творчество. Правя „черен превод“ – от оригинала на български с най-точното значение на думите по речника, независимо от кой език ще превеждам. При този процес навлизаш много добре в оригинала – друго е, когато текстът мине под молив от собствена ти ръка. Дълги години на едната страница изписвах оригиналния текст, на другата превода, който много пъти се поправя, за да се постигне естественост на изказа, както и да ми е под ръка оригиналът, вместо да разгръщам цялата книга. С годините преводите на книги се сгъстиха, сроковете се съкратиха и вече нямаше как да си угаждам. Но този метод е сигурен.

Спомням си как трудно преведох Рейн Салури за варненското издателство „Георги Бакалов“, книгата вече излезе и събра овазии в България – примери от превода дадоха литературният критик Божидар Кунчев и Мария Иванова („Валентен речник на българския език“), както и в Естония – *преводът е*

по-добър от оригинала, когато открих един български автор, близък на естонския – Георги Величков. Неговото творчество ще ми бъде тъй полезно! Но – *не се гаси, туй що не гасне*. Мисля, че авторите се влияят от историческата си сцена и собствения си вътрешен живот, което ги сближава или отдалечава. В този случай езикът е помощен инструмент при превода. И доколкото всички ние сме „хомо сапиенс“, емоционалната надареност на индивида намира изказ в думите. А те са колективно творчество на много поколения през вековете. Точният „черен превод“ е само начало. Четеш на глас (задължително) и поправяш и допълваш много, много пъти, така че текстът да зазвънти. Музика, пренесена в словото! Да преоткриеш себе си – може би това е точното обяснение на творческия процес при превода. В този смисъл, нямам сета да доловя разликата между различни езици, съпоставени с превъплъщение на български. Водещо начало е творческият натюрел на автора, на какъвто и език да е написан текстът. И пресъздаване на втория план, същността – атмосфера, типаж на героите, развитие на действието, позиция на автора, исторически период. А инструмент за пресъздаването – това е преди всичко доброто познаване на българския език, както и използването на всички негови богатства – глагол, отглаголни, народно творчество – пословици, поговорки, гатанки. Преводът трябва да се чете леко и да носи разбираема информация, да жегне и да събуди чувства. Напълно забравяш себе си и вече си друг човек. Ще припомня трите „Т“ на Сидер Флорин – Труд-Търпение-Талант. Едно да пропуснеш и да не му служиш от сърце, провалът е сигурен.

– Смятате ли, че възнаграждението е достатъчно в тази професия? Трудът на българските преводачи оценяван ли е подобаващо?

– Сложен въпрос! Като икономист твърдя, че еквивалент на парите са вложените време и труд. За изкуството на превода – ще се въздържа от коментар. В личен план – най-малката ми грижа е бил хонорарът. Парите се бавят, понякога дори с години, и обикновено са изхарчени предварително, от което следва, че са винаги добре дошли. Колкото – толкова. Заплащането в сферата на изкуството все пак е грижа на специалисти от друг ранг. И по този въпрос нямам коментар.

– *Съществуват ли неписани правила и тънкости, които всеки преводач трябва да усвои?*

– Да, най-важното! Любов към труда и чисто сърце! Другото е лесно! И неизменно трите „Т“ на Сидер Флорин!

Изкуство, занаят и наука

Йоана Бошкилова

Статистиката показва, че читателите винаги имат какво да кажат относно превода на литературата, която четат, и доста често това мнение е отрицателно. Тези изказвания са повлияни от недоверие и скептицизъм към възможността преводът да бъде на нивото на оригинала. А какво всъщност е добър превод? Как протича работният процес на преводача? Пред какви трудности е изправен той? Отговор на тези и други въпроси дава Стела Джелепова, преводачка на художествена литература с дългогодишен опит. Завършила специалност „Скандинавистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, тя придобива и магистърска степен по превод на английска филология. Човек с лично отношение към преводаческата дейност, тя е и преподавател в магистърската програма „Преводач-редактор“ в Софийския университет.

– От колко време се занимавате с превод, по-специално с превод на поезия?

– Занимавам се още от гимназията, когато реших, че това ще е професията за мен. Преведох първия си роман през 2012 г., след като завърших специалността „Скандинавистика“, а от 2014 г. работя единствено като преводач на художествена литература. С поетичния превод ме запозна проф. Александър Шурбанов, при когото имахме прекрасен курс в магистърската програма „Преводач-редактор“.

Оттогава превеждам поезия предимно за удоволствие и за собствено ползване, но се случва да срещна стихове и песни в книгите, по които работя, и тогава опитът от любителските занимания помага. Освен това в мой превод излезе пиесата в стихове „Пер Гюнт“ от Хенрик Ибсен, за която получих награда от Съюза на преводачите през 2016 г.

– Какво означава преводаческата дейност за Вас? Разкажете ми за произведенията, които сте превели.

– Истината е, че колкото и да се оплаквам понякога, обичам работата си. Тя предлага едно рядко съчетание от изкуство, занаят и наука, което винаги ми е допадало, тъй като, макар на практика да представлява седене пред компютър час след час, месец след месец, винаги е разнообразна, изправя те пред най-различни предизвикателства, потапя те в други светове и те кара да влезеш в кожата на безброй други хора.

Превеждам от шведски, норвежки и английски и до този момент съм работила по близо 50 книги. Имах възможност да превода някои знаменити световни автори като Хенрик Ибсен, Юн Фосе, Пер Петершон, Ан Енрайт, но също и по-популярна литература като криминалните поредици на Юрт и Русенфелт, английската историческа сага „Полдарк“, американския бестселър „Наръчник на оптимиста“, както и някои от по-добрите романи за викинги. Особено доволна съм, че имах възможност да превода няколко обичани детски книги като „Писма от Дядо Коледа“ на Дж. Р. Р. Толкин, „Снежната сестра“ от Мая Люнде, а също и немалко от по-кратките книжки на Астрид Линдгрен. Също така съвсем скоро предстои да излезе за първи път в България (а поне доколкото успях да намеря – и в света) пълно илюстрирано издание на норвежки народни приказки.

– *Както споменахме преди малко, книгоиздателският процес е дълъг и изисква широка компетентност. Разкажете ни за ролята на преводача. Как протича преводът стъпка по стъпка?*

– Предполагам, че процесът е индивидуален за всеки преводач, но би трябвало да съдържа горе-долу следното: първо получавам книгата от издателството. Случва се аз също да предложа книга на издателите и те да се въодушевят, но това е по-редкият вариант. В идеалния случай те познават добре преводачите си и преценяват коя книга за кой преводач ще бъде подходяща. След като ми я изпратят, обикновено я изчитам, за да си съставя цялостна стратегия (примерно в кое глаголно време да бъде основният текст, как да подходя с някакви конкретни особености в стила и т.н.). След това започвам самото превеждане. Нормално на ден превеждам по около 6 - 7 страници, но естествено, всичко зависи от трудността на книгата, както и от моментното състояние на преводача. Понякога над едно изречение, дори над една дума, може да се работи с дни. След завършването на първоначалния превод (лично аз обичам да го докарвам до възможно най-завършен вид, но други преводачи предпочитат той да е по-груб и да го шлифоват след това) започва процесът на саморедактиране. Понякога една редакция е достатъчна, но по-често са необходими минимум две. Най-добре е след първата редакция текстът да отлежи няколко месеца, за да мога след това да го проверя възможно най-обективно. Няколко месеца след предаването му в издателството, оттам ми го връщат с бележките на редактора. Така че започва един нов процес на редактиране и изглаждане, на разговори, спорове и понякога кавги с редактора, после същото се повтаря с коректора, след това има и малко караници с художника на корицата и накрая книгата излиза.

Разбира се, всичко това описва най-добрия сценарий. На практика обаче доста от тези стъпки се пропускат – понякога заради мързел от страна на преводача, понякога заради невъзможно кратки срокове или заради липса на редактор и коректор (което е ужасно, но е факт), а понякога просто защото издателят смята, че след предаването на текста ролята на преводача е приключила и той повече няма думата.

– Какви качества и умения трябва да притежава преводачът?

– Трудно ми е да посоча някакви универсални изисквания за преводачи. Някои са очевидни – владееене на изходния език (което е изключително важно) и владееене на родния език (което е хилядократно по-важно), усет към езика, усет към литературата, възможно най-широка обща култура, умения за търсене на информация в подходящи източници и т.н. За други не се говори много, но без тях не може. На първо място бих сложила скромността – хубаво е да имаш самочувствие на добър преводач, но трябва да си начертаяш ясни граници, които да не престъпваш. Иначе рискуваш да започнеш да поставяш себе си пред автора, да налагаш собствения си стил и изказ, да „поправяш“ текста според своя си вкус. Затова и не съм сигурна, че работата ни има нужда от по-голямо популяризиране. Забелязвам, че колкото повече ти повтарят колко си добър, толкова по-малко старание започваш да влагаш в работата си. Така че известна несигурност и неувереност в собствените умения не вреди.

На второ място – търпение и самодисциплина. По една книга се работи месеци, понякога дори години наред. Това означава всеки ден да си съставяш план и да го следваш. Ние нямаме шефове, които да следят какво правим, затова

имаме нужда от желязна воля, за да не прекараме половината си работен ден във фейсбук например. Невинаги се получава, но неспазването на плана води до страхотни проблеми със сроковете и съответно – до лоши преводи.

– Преводът, както основен фактор за създаването на книгата, така е и голяма отговорност. И без съмнение този процес има своите трудности. Какви спънки срещате по пътя си на преводач?

– Зависи кой вид трудности имате предвид. Чисто битовите са, че например хонорарите ни не са помръждали поне от десет години и може да се каже, че физическото ни оцеляване вече е под въпрос. И макар финансовата тема да започва да става досадна и да звучи като обикновено оплакване, тя всъщност пряко засяга читателите. Ще поясня какво имам предвид:

В момента се намираме в странна ситуация, при която всички по дългата верига издател-читател са жертви, но и всички са виновни. Представете си как получавате за превод английска книга от 700 страници, за които Ви се предлагат 6 лева на стандартна страница от 1800 знака, тоест 700-те страници в преведен вид стават 500. Значи ще получите 3000 лева преди данъци и осигуровки. Работата включва най-грубо:

- 1) 5 дни за прочитане на книгата
- 2) 90 дни за превод
- 3) 20 дни за първа саморедакция
- 4) 10 дни за втора саморедакция
- 5) 5 дни за трета саморедакция
- 6) 10 дни за преглеждане, премисляне и приемане или отхвърляне на корекциите на редактора
- 7) 5 дни за второ обсъждане с редактора
- 8) 3 дни за допълнителни обсъждания с редактора

Ето какво получаваме: 148 дни работа или 6,75 лева на ден при пълно работно време. Тук влиза директната работа по текста. Не влизат подготовката, четенето на допълнителна литература, безсънните нощи, прекарани в човъркане на някоя фраза, постоянното учене на нови и нови неща, непрестанното усилие да останеш в крак с развитието на чуждия и майчиния език, на жаргоните, на чуждата култура и т.н., и т.н. От тези пари, освен за очевидните ежедневни нужди, трябва да си платиш и компютъра, който ти е необходим за работата, програмите (знаем колко струва на година Office пакетът например), онлайн речниците и енциклопедиите, книгите и речниците, които ти се налага да купиш специално за да се запознаеш по-добре с този конкретен текст, и какво ли още не.

Защо въпросът за преводаческите финанси е важен за всички с отношение към книгата? Защото в резултат от него имаме не само мизерстващи преводачи, а пълен срив в качеството на издаваните книги. При заплащане от 6,75 лева на ден преводачът има четири възможности:

1) Да се откаже от преводите и да отиде в колцентър, където ще печели в пъти повече. Тоест да бъде заместен от непрофесионалисти (винаги се намират желаещи) и да излизат лоши преводи.

2) Да работи на няколко места, при което преводът на литература да се превърне в нещо като хоби. Тоест да излизат лоши преводи.

3) Да превежда през пръсти, да прави по много страници на ден, които после да предава, без да е изчел дори веднъж, а след това да приема всички редакторски бележки, без да ги поглежда. Тоест да излизат лоши преводи.

4) Да подчини целия си живот на работата, да превежда 7 дни в седмицата, 52 седмици в годината без оглед на празници, почивни дни, болести, умора и каквото и да било

друго. Това до един момент запазва качеството на работата, но по този начин страдат здравето, концентрацията, личният живот и в крайна сметка отново преводите. Тоест да излизат лоши преводи.

Има много начини положението да се подобри, но за това е необходима воля, която в момента сякаш липсва.

– Превеждате от шведски, норвежки и английски. А дали има разлика при превода от различни езици?

– Разбира се, всеки език си има специфични особености, но при превода най-важен е родният език. В този смисъл, лично за мен няма особена разлика от кой от трите езика превеждам, тъй като още в момента на четенето аз си представям текста на български. Напоследък забелязвам, че всъщност най-труден за мен е преводът от английски, макар да го владее на най-високо ниво от трите езика – може би просто защото ме потиска мисълта, че почти всеки може да прочете оригинала, да го сравни с моя вариант и да ме критикува.

– С какво според Вас преводът на поезия е по-различен от превода на проза?

– Както казах, аз превеждам поезия предимно за удоволствие, така че мога да си позволя лукса да чакам вдъхновението да дойде само. Без съмнение, то е още по-нужно при превода на поезия, макар че без него трудно се превежда и проза – и в двата случая говорим за творческа дейност. И все пак и за двата вида понякога се налага да се заставиш да работиш дори да чувстваш, че в момента не ти се занимава; иначе рискуваш музата така и да не дойде – да, тя невинаги идва, но ти си длъжен да я поканиш.

В българската традиция е прието при поетичния превод да се спазва преди всичко формата на оригинала – т.е.

метриката, броя на сричките във всеки стих, римите и прочие. Това донякъде ограничава преводача, но за сметка на това носи голямо удовлетворение, когато се получи добре. По тази причина този вид превод изисква и още по-голямо вглъбяване и съсредоточаване. Докато преводът на проза позволява известна свобода (лично аз обичам например да слушам музика, докато работя), тук имаш нужда от пълна тишина и спокойствие, както и от усамотение, тъй като най-добрият начин да разбереш дали текстът върви добре, е като си го казваш на глас.

– За много хора преводът на поезия е болна тема. А заклеяването на голяма част от лирическите преводи като „лоши“, не е рядкост. „Поезията е това, което се губи при превода“ – а дали всъщност е така? Променя ли преводът душата на поезията и ако да – до каква степен?

– Не съм почитателка на този тип изказвания – също като прословутото *traduttore, traditore* (преводачът е предател). Намирам ги за празни мисловни упражнения върху една професия, която съществува от векове и която е достигала и продължава да достига изключителни върхове. Е, разбира се, също и низини, но тези философски размисли обикновено не се занимават с тях. Естествено, никога не би могъл да съществува абсолютно верен превод – нито на поезия, нито на проза. Затова и всички преводачи създават напълно различни варианти на един и същи текст; няма как да съществуват два еднакви превода от двама различни преводачи. Но бих казала, че същото се отнася и за читателите – дали за мен „душата“ на дадено стихотворение е същата душа, която докосва вас или пък Джон от Англия, или Жан от Франция? Всеки читател носи собствена версия на текста в ума и в сърцето си, същото се отнася и за всеки преводач.

– Обичайно се задават въпроси относно съществуването на тайни рецепти за успех. Има ли тайна за постигането на успешен превод и каква е тя?

– Ако съществува, не мисля, че ми се е разкрила.

– Често чувам определението „лош превод“. На какво би могъл да се дължи той и какво представлява всъщност?

– Зависи какво се разбира под лош превод. Ако говорим за наистина ужасните преводи, които заливаха пазара през 90-те години и които продължават да се появяват от време на време, там нещата са ясни – слабо познаване на чуждия език, както и слабо познаване на родния. Има обаче и една друга категория „лоши“ преводи – такива, които звучат чудесно на български, но дотолкова се отклоняват от оригинала, че преводачът всъщност изнема ролята на автора.

Най-често срещаният проблем обаче е липсата на старание, работенето на принципа „те ми плащат малко, затова и аз няма да им се старая“. Това води до мързелашките преводи, които най-често се определят като лоши. Тези, в които липсват очевидни грешки и неточности, но личи незаинтересованост. Просто текстът е постен.

– Всеки преводач се стреми към една главна цел, а именно – добър превод. Как се постига добрият, успешен превод?

– Трудно е да се каже. Това, към което се стремим, е да предадем смисъла, стила, авторовите особености, ритъма на текста, подтекста, отпратките, езиковите игри – тоест всичко, което носи удоволствие в оригинала.

Исклучително искрена и изчерпателна, Стела Джелепова хвърля светлина върху професията преводач. От получаването на текста за превод до предаването му на издателя в готов вариант преводачът поема редица отговорни задачи.

А за да бъде преводът добър и успешен, от преводача се изисква да бъде търпелив, наблюдателен и изцяло отдаден на работата си. Професията изисква както много време за изпълнение на заданието, така и дълга предварителна подготовка с информация и помощни материали за всеки отделен проект. Както Стела Джелепова вече спомена, преводаческата дейност *е достигала и продължава да достига изключителни върхове*, а ключовото ѝ значение за художествените качества на книгите доказва позицията ѝ на една от най-важните професии в книгоиздаването.

Мъчителното блаженство

Людмил Кръстев

Преводът е връзката, с която сближаваме два езика един с друг. Преводачите усъвършенстват уменията си дълги години, за да успеят да достигнат високо професионално ниво. Приносят им за писмената култура обаче често остава незабелязан. За техния труд не се знае почти нищо, а и имената им не присъстват на кориците. Малко хора се възмущават кой е превел книгата, която четат, и какви усилия е положил.

Какво изисква, но и какво носи преводаческата дейност споделя Анна Златкова – една от най-видните испанистки в България.

Като малко дете тя мечтае да стане мечкар или калайджия, а по-късно желае да спасява животи като пожарник. Най-силната ѝ осъзната амбиция е да стане четвърто поколение лекар в семейството си. Животът обаче я отнася в съвсем различна посока и тя се насочва към филология и превод. *С времето от външна необходимост преводът се превърна за мен във вътрешна потребност¹*, казва тя.

Анна Златкова превежда художествена проза и хуманистична от испански и испаноамерикански автори. В неин превод са представени произведения на световноизвестни

---

¹ Видински, Емануил. Анна Златкова: Чудесно е да търсиш точната дума и изведнъж да я чуеш от улицата, произнесена от някое дете. *Литературен вестник* [онлайн]. 30 септември 2020. Достъпно на: <https://litvestnik.wordpress.com/2020/09/30/анна-златкова-чудесно-е-да-търсиш-точн/>

писатели като Габриел Гарсия Маркес, Мигел де Унамуно, Хосе Ортега-и-Гасет, Хосе Антонио Маравал, Октавио Пас. Голяма известност ѝ носят преводите на аржентинския писател Хорхе Луис Борхес, смятан за един от най-изтъкнатите южноамерикански творци на XX век. Сред прочутите произведения, преведени от Анна Златкова, са „Окапалата шума“ на Маркес и „Любов и педагогика“ на Унамуно. Преводът на „Безгръбначна Испания“ от Хосе Ортега-и-Гасет ѝ носи Наградата на София за литература за 2011 г.

– Кое в професията на преводача може да се научи единствено с дългогодишна практика?

– Всеки един от преводите в рамките на една дългогодишна практика по някакъв начин разширява познанията и обогатява опита на преводача. Без стремеж към самоусъвършенстване обаче, без непрестанен самоанализ и извличане на поука от грешките, които неизбежно съпътстват работата над превода, без непрестанно осмисляне на натрупания опит, дългогодишната практика може да се окаже скучно тъпчене на едно място. Ако трябва все пак да посоча едно нещо, научено през годините от мен самата, то е, че морето, което в началото стигаше до коленете, става все по-дълбоко и са нужни много усилия, воля и умение, за да го преплуваш и стигнеш до желанния бряг.

– Промени ли се начинът Ви на работа над преводите през годините? Изградихте ли собствен стил в превода?

– Още с първите преводи се опитах да си изградя рационален – според моите разбирания – начин на работа и мисля, че в общи линии се придържам към него и до днес. Много е важно не само да си прочел книгата, с чийто превод се заемаш, но и да я носиш трайно в съзнанието си и непрекъснато да съотнасяш частта, над която работиш в определен

момент, с цялостната творба. Докато не реша даден проблем, докато не се справя с изпречилото се пред мен конкретно предизвикателство, докато липсва усетът, че съм се приближила максимално до търсената дума, образ, ритъм (усетът вероятно е това, което се придобива при по-продължителен опит) – не мога да продължа напред. Всеки ден прочитам преведения и сравнен с оригинала отрязък от предишния ден, често се връщам, мислено или прелиствайки страниците, към преведеното в предходни дни, а накрая изчитам внимателно целия текст. Всичко това изглежда може би скучно и педантично, но се оказва доста продуктивно при донякъде хаотичната ми природна нагласа.

– Какво харесвате най-много в работата си като преводач? А има ли нещо, което не харесвате?

– В работата си като преводач най-много харесвам това, че ни дава възможност да се докоснем по неповторим начин до творби, които обичаме; че изостря сетивата ни и разширява човешкия ни хоризонт; че ни учи на постоянство, дисциплина и смирение; че ни научава по особен начин да обичаме родния си език. Не харесвам това, че работата над един превод завършва неизбежно с раздяла.

– В кой етап на работата Ви над един превод е по-трудно – в началото, когато навлизате в текста, или в края, когато сте близо до окончателния резултат?

– С уговорката, че всеки етап от работата над един превод има свои специфични трудности, мисля, че без съмнение най-трудно е да направиш първата стъпка, за да прекрачиш прага и влезеш в творбата като в друг свят, без да губиш връзката със своя. Когато си превел последната страница и е дошъл моментът да излезеш от този свят, който е станал и твой, в който си преживял незабравими мигове на

откровение, трудността, свързана с предстоящата раздяла, макар и по-скоро емоционална, също не е лека.

– В едно свое интервю наричате работата си над преводите на Борхес „мъчително блаженство“. Ще споделите ли защо?

– Наричам работата над преводите на Борхес „мъчително блаженство“ не просто като закачка с една от любимите реторични фигури на аржентинския писател, а заради трудните, но изключително вдъхновяващи задачи, пред които Борхес непрестанно изправя своите преводачи. Част от тях са свързани с метонимичната образност и неповторимия ритъм на неговата проза, с огромната ерудиция, с ироничната нагласа, която му позволява да си играе – нека заимствам думи на Херман Хесе – с всички идеи на човешката култура, с цялото духовно съдържание на света.

– Трудно ли се разделяте с всеки Ваш превод, или с лекота преминавате към новата преводаческа задача?

– Много трудно се разделям с всеки превод. Имам чувството, че с последното цялостно изчитане на преведената книга се откъсва частица от мен самата, и трябва да мине известно време, за да преодолея усещането за загуба. Това може би е недостатък – липса на такава способност за бързи превъплъщения, която позволява преводите да преминават един след друг като по своеобразен конвейер.

– Като преводач с много опит какъв съвет бихте дали на младите, които навлизат в професията?

– Когато правим първите си стъпки в избраното поприще, особено се нуждаем от вяра в себе си. Бих посъветвала младите преводачи да вярват в себе си, без да забравят, че истинска вяра в себе си е възможна единствено ако се гради

върху самовзискателност и постоянство. Бих им пожелала заниманието с превод да стане за тях вътрешна потребност, която носи и радост, и удовлетворение, и утеха.

Споделеното от Анна Златкова доказва, че усилията, нужни да станеш добър преводач, са непрестанни. Преводът поглъща съзнанието и всеки ден от живота, но емоциите, изживяването, дори и неизбежната раздяла с текста оправдават всяка трудност. Решаваща за качеството на превода е и отдадеността на преводача. Затова и не всеки, който владее чужди езици, успява да овладее сложното изкуство на превода. Успяват само най-отдадените на това изкуство преводачи, без които прозорецът към света – книгата – би бил затворен.

Преводачите са такива – отдадени Йоана Иванова

Като читатели ние невинаги си даваме сметка, че зад чуждоезиковите книги в нашата библиотека стоят хора, прекарали много време в търсене на правилните думи. Тези хора са преводачите. Те обогатяват общата ни култура, развиват въображението ни и подхранват любовта ни към литературата. Въпреки че благодарение на техните усилия до нас достигат някои от най-любимите ни книги, преводачите често остават в сянка. Това обаче е на път да се промени.

През 2021 г. на Международния ден на преводача – 30 септември – беше публикувано писмо, в което се предлага на кориците на книгите редом до името на автора да стои и това на преводача. Писмото е написано от Дженифър Крофт, преводачката на бестселъра *Flights* на Олга Токарчук, и Марк Хадън, автор на книгата „Странна случка с куче през нощта“. Двамата автори смятат, че посредством работата на преводачите се осигурява достъп на читателите до световната литература. *Благодарение на преводачите ние не сме просто изолирани острови от читатели и писатели, които говорят помежду си, чувайки единствено себе си, пишат те.* В рамките на около 48 часа, след като е публикувано, писмото събира над 1400 подписа. Много издатели подкрепят искането на преводачите и обявяват, че отсега нататък ще поставят името на преводача отпред на корицата на книгата. От Гилдията на авторите, която по-рано тази година

разработи първия си модел на издателски договор за литературни преводачи, също изразяват подкрепата си.

Поставянето на името на преводача върху корицата на книгата е малка стъпка в правилната посока, но тя е от изключителна важност, защото показва, че мястото на преводачите в издателския бранш се променя. Издателите, авторите и читателите започват да осъзнават, че преводът е творческа и предизвикателна дейност, която заслужава повече внимание.

Потърсих изтъкнатата преводачка от италиански език – Дария Карапеткова с молба да сподели дългогодишния си преводачески и преподавателски опит. Тя завършва две магистърски програми – по италианска филология и по европейска интеграция в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където сега преподава. Автор е на две книги – „Ботуша в българската литературна мода“ и „За превода“. Превежда автори като Умберто Еко, Елена Феранте, Джузепе дел Агата, Тициано Терцани. През 2017 г. е удостоена с орден „Звезда на Италия“, който се присъжда за особени заслуги в развитието на двустранните отношения и популяризирането на италианската култура по света. През 2021 г. получава награда за изключително високи постижения от Съюза на преводачите в България за превода си на „Да кажеш почти същото“ на Умберто Еко.

– От каква възраст учите италиански и как изградихте своя усет към езика? Как разбрахте, че искате да се занимавате с превод?

– Започнах да уча италиански език на 12-годишна възраст в софийското 105 СОУ, още тогава известно като едно от малкото места, където той се преподаваше. По принцип училищните години са най-благогатните за такова начало, но модите бяха други и италианският стоеше като доста

екзотичен избор на фона на далеч по-популярните и перспективни хегемони. Въпреки това тогава все още беше много силно влиянието на италианската естрадна музика, слушаха се Ал Бано и Ромина Пауър, „Рики е повери“, Тото Кутуньо, Джана Нанини, Челентано, Рамацоти и много други. Фестивалът в Санремо беше обект на огромен интерес и се отразяваше активно по българската телевизия. Наскоро бяха излъчили и сериала „Октопод“ – преди още да знам, че ще се занимавам с италиански език, чувах как моите връстници повтаряха цели реплики под въздействието на героите от филма. В онзи момент гледах на тях с голямо неодобрение, защото ми се струваше несериозно да заучаваш папагалски фрази, без да си се просветил достатъчно и да си предварително наясно как работи граматиката, как се чете, как се е стигнало до тях. Чак години по-късно си дадох сметка, че тези мои връстници са били неосъзнати поддръжници на комуникативния метод, но за мен беше късно – вече бях се вляла необратимо в скучните редици на традиционалистите със спреженията на глаголите, четенето на граматиката и писането на всяка нова дума по три реда. Но на въпроса Ви – според мен усетът към езика е нещо принципно, и в личен план на майка ми дължа както него, така и избора да се насоча към италианския. Винаги съм смятала това за едно от най-сполучливите решения в живота ми. Докато сериозните ми занимания с превод и на теория, и на практика започнаха, когато вече бях щатен преподавател в Софийския университет от известен брой години. Просто тогава започнах да виждам в тази посока потенциал за творческо и академично търсене.

– Като преводач и преподавател, забелязвате ли тези две дейности да се подпомагат една друга? Това, че сте преподавател, помага ли Ви да сте по-добър преводач, и обратното?

– За мен това е едно изключително продуктивно съчетание. Не е тайна, че всеки опит да обясним нещо на другия води до по-добро осмисляне и от наша страна. Освен това аз дължа много на студентските въпроси към мен. Особено в първите години от работата ми в Университета те са ми служили за стимул, помагали са ми да погледна с други очи на даден казус, което за нашата работа е ключово. Тази професия възпитава емпатия и толерантност към способността на другия да вниква в нещата по начин, който може да се движи в различен от твоя ритъм. Говоря и за преводача, и за преподавателя. От друга страна, намирам за редно да учим останалите, ако и ние самите имаме стаж, опит, практика в съответната работа. Прави ми впечатление, че студентите изпитват истински интерес към действителните случаи от моята практика, които често ми влизат в работа, за да илюстрирам теорията. Много пъти като преводач се спирам, за да опиша и регистрирам дадена ситуация така, че да мога после да им я разкажа.

– *Как организирате процеса на превода? Вие казвате, че при превода на „Да кажеш почти същото“ сте се запознали с много чужди преводи на книгата. Винаги ли правите това или само когато имате затруднения? Четете ли книгата в цялост преди да започнете да превеждате и с каква цел?*

– Цитираната от Вас книга на Умберто Еко е лабораторна по отношение на преводаческите похвати, те са нейна тема и в този смисъл всеки, който я чете, изпитва любопитство да провери каква форма са добили мислите на автора от един език на друг. За мен това беше важно и като теоретик, но съвсем не смятам, че трябва да се прави при всяка книга, тъкмо обратното. Не е редно да има повлияване от чужди творчески идеи в превода. Затова четох другите версии постфактум, когато вече имах своя. Но в случая никакво

заимстване нямаше и да бъде възможно, всичко трудно изискваше генерални трансформации, уникални от език на език. Колкото до предварителния прочит на цялата книга, той често е факт, просто защото често се запознаваме с една книга първо като читатели и чак след това като преводачи, ако следим нишата или ако е популярно заглавие. Лично аз не виждам драма в това дали човек ще направи нужните справки предварително, или успоредно с прочита – важното е да ги направи. Понякога ентусиазмът на едновременния първи прочит носи вдъхновение в превода, любопитството тласка работата, първото впечатление за тона на книгата е много ярко.

– В книгата си „За превода“ поставяте въпроса за политическата коректност и все по-честата ѝ намеса в литературата. Като преводач имали ли сте такива казуси? Мислите ли, че политическата коректност ще започне да се налага и в България?

– Политическата коректност навлезе на първо място в езика. Оттам е въпрос на време тя да се прокрадне и в сферите, които са негова функция, като това се случва с различна скорост в различните култури. Струва ми се, че у нас този процес е малко по-бавен, и го казвам с облекчение, макар че перспективите са ясни и те не вещаят той да ни подмине. Това са циклични неща и в крайна сметка времето ги регулира. Имала съм казус, свързан със съдържанието на преведени от мен художествени текстове. Неодобрението към тях от страна на една институционална фигура индиректно се отрази и на мен. По-късно това също се превърна в сюжет, който разказвам на студентите, така че си струваше. От новите тенденции, които можем да приберем под шапката на политкоректността, никак не харесвам опита да се отъждествява личността на автора с профила на неговия

преводач, а именно да се вмени задължението между тях да има припокриване отвъд професионалната пригодност на преводача да си свърши качествено работата. Видяхме го покрай преводите на стихосбирката на младата поетеса Аманда Горман, чието име нашумя след церемонията по встъпването в длъжност на американския президент Джо Байдън.

– Мислите ли, че интересът към преводачеството в последните години се засилва и че на преводачите се дава повече гласност?

– Вниманието към преводачите категорично се е увеличило в последните години и това стана благодарение на целенасочено действие в тази посока от страна на ключовите за това институции като университетите и творческите съюзи. Тук включвам магистърската програма „Преводач-редактор“ на Софийския университет, която изключително много се утвърди в подготовката на литературни преводачи; Съюза на преводачите в България; Къщата за литература и превод, която с подкрепата на Столичната община зае достойно място в тази картина.

– Имало ли е моменти в кариерата Ви, в които сте усещали неудовлетвореност, заради липсата на признание? Колко важна е обратната връзка за един преводач?

– Добре си спомням предходното положение, което се беше получило в резултат от нерадостните странични ефекти на Прехода у нас: пиратски преводи, ниско заплащане, случайни имена в карето, липса на внимание и оценка от страна на обществото. Аз самата съм част от тази гилдия от едни по-светли времена, но си давам сметка колко обезсърчаващо трябва да е било за колегите, които през тези

години са били в разгара на пътя си. Но преводачите са такива – отдадени. Тях няма да ги сломи лошият сезон, защото те намират в работата си по-голям пристан, отколкото от страни човек може да предположи. Въпреки това всеки има нужда от обратна връзка, от насърчение, от забелязване на усърдието му на фона на средното. Мисля, че и в това отношение у нас сме на прав път.

– Според Вас защо в България се набляга върху издаването на преводна литература, а не на българска?

– Според данните на Националния статистически институт за 2020 г. оригиналните български заглавия на художествената литература, излезли у нас, са 2487 спрямо 1295 преводни. В предходни години съм проверявала тази статистика за целите на моите изследвания и резултатите са били в полза на българските, понякога със съществена преднина. Парадоксалното е, че всеобщото усещане е за превес на преводните. Неведнъж съм разсъждавала по въпроса защо е така и според моето обяснение разликата между фактическите данни и общественото им възприемане произтича от отзвук, който чуждестранните заглавия имат у нас. Престижът и ореолът на чуждото се съчетават с вниманието към по-големия ресурс, който преводната книга изразходва (права, превод и т.н.), както и инвестициите на съответните държави в подкрепа на популяризирането на тяхната литература. Последното е въпрос на културна политика и не бива да се подценява. България има много добри примери, от които да почерпи идеи, а и у нас в последните години бяха предприети стъпки в тази посока. Друга радваща тенденция според мен е увеличеният интерес към българските автори – както в самата ни родина, така и в чужбина.

Преводачите са такива - отдадени

– Кои са най-големите трудности, срещу които се изправя преводачът в процеса на превод, в комуникацията с издателствата и в останалите аспекти от работата си?

– Първо е важно да кажем, че ние, българите, сме носители на миноритарен език според броя на говорещите го, но това ни прави силно зависими от превода като нация и в този смисъл създава стимулираща среда за преводаческото съсловие. Наскоро участвах в международен преводачески форум, на който една италианистка от Великобритания се оплака, че вече близо 10 години издателствата не приемат предложенията ѝ за превод на италиански книги. Малко заглавия минават през цедката на самодостатъчния англоезичен пазар, малко преводачи се преборват да ги получат. У нас не е така – нали и от миноритарността трябва да има някаква полза. Времената на глобализация и свързаност, в които живеем, премахнаха една от основните според мен трудности в работата – липсата на достъп до ресурси и до бърза и разнообразна информация. Вече нямаме оправдание: има речници, енциклопедии, интернет, нискотарифни полети, преводачески резиденции, стипендии, университетски програми. Колкото до издателствата, аз лично подбирам в зависимост от това дали ми предоставят свободата да имам последната дума относно преводаческите решения, в които съм убедена и които смятам за концептуални. Това не значи, че не приемам издателската гледна точка – напротив, тя е страшно важна и нужна.

– Според Вас кои са качествата, които един преводач трябва да притежава?

– Сериозна езикова подготовка. Теоретична основа по отношение преводаческите методи и подходи. Широка обща култура. Добра физическа форма, за да изпускат парата от

време на време. И смирение, за да не реши, че му е позволено да авторства.

– Има ли книга, която много бихте искали да преведете, или автор, който бихте искали да достигне до българския пазар? По какво работите в момента?

– Проблемът ми е, че започвам да искам да превода книгите, които са ми харесали и не са преведени досега, а те са повече, отколкото един преводачески график може да обхване. Италианската литература е и красива, и провокативна, така че често ми се налага да си слагам спирачки. В момента довършвам историческата поредица „Италиански свидетелства за следосвободенска България“, която се състои от пет книжки, писани от италиански журналисти, военни, коментатори и пътешественици след посещението им по наши земи в първите години на младата българска държава. Текстовете са на около 120 години, гледната точка е свежа, пълнокръвна, стилът е колоритен, а образът на България в очите на авторите – очарователен.

***

Разговорът с Дария Карапеткова потвърждава, че предизвикателствата, пред които преводачите се изправят, са разнообразни и зависят от икономическата среда, държавната културна политика, особеностите на книжния пазар и времето, в което живеем. Това, което обаче обединява всички преводачи по света и ги мотивира да се изправят срещу трудностите на професията, са любознателността и любовта към литературата и езика.

Един от основните проблеми на преводаческата професия изглежда всеобщ – усещането на голяма част от преводачите, че тяхната работа е недооценена. За нас, читателите, тя е от изключителна важност, защото благодарение на

нея успяваме да се докоснем до книги, които иначе не биха достигнали до нас. Най-малкото, което можем да направим, за да подкрепим преводачите, е да се информираме повече за тяхната дейност и да им засвидетелстваме същото уважение, с което се отнасяме към любимите си автори.

Истории от живота на един преводач *Мишел Атанасова*

Визитната му картичка включва поне три призвания: поет, преводач и издател. Кирил Кадийски завършва руска филология, но се утвърждава като преводач предимно от френски език. Превежда френски класици като Вийон, Молиер, Бодлер, Верлен, Маларме, Рембо, Аполинер, Сандрар, но и прочути руски писатели като Тютчев, Бунин, Волошин, Пастернак. Автор е на редица книги, сред които „Небесни концерти“ (1979), „Ездач на мраморни коне“ (1983), „Перо от феникс и други стихотворения“ (1991), „О кой“ (1994), „Вечеря в Емаус“ (2000), „Смъртта на бялата лястовица и тринайсет нови сонета“ (2001). „Green“ (2002), „Черепът на Йорик и други стихотворения“ (2004).

Негови книги са издавани във Франция, Испания, Гърция, Сърбия, Румъния.

Кирил Кадийски е носител на редица престижни награди, сред които са: „Иван Франко“ – Украйна, „Голямата европейска награда за поезия“ – Румъния, „Макс Жакоб“ – Франция.

Разговорът с него беше замислен да разкрие призвание-то и дейността му на преводач. Първоначалното намерение остана почти на заден план, а споделеното от него придоби по-широки измерения. Първият ми въпрос логично беше насочен към миналото, а после историите се заредиха една след друга...

– Господин Кадийски, искам да започна с нещо лично. Вие сте роден двадесет години по-късно, но на една дата – 16 юни, с моя працядо. За него близките ми казват, че е имал добро чувство за хумор и е кръщавал съселяните си със закачливи прякори, които е припявал в рими. Явно има нещо в този 16 юни. Вие кога разбрахте, че призванието Ви е в перото и белия лист?

– Това ще рече, че Вашият працядо е с десет години по-стар и от Негово Величество. Симеон II е роден също на 16 юни, но през 1937 г. Това ме кара понякога на шега да казвам, че ние, родените на 16 юни, сме царе – всеки в своята област. Чувството за хумор идва може би от зодията. На един 14 юли пред входа на френското посолство усещам с гърба си нечие присъствие, обръщам се – той! Извинете, Ваше Величество, казвам, че съм с гръб към Вас. Знаете, че пред царствени особи, дори когато се оттегляш, го правиш на заден ход, иначе ще излезе, че му обръщаш гръб. Нищо, нищо, г-н Кадийски, изважда ме от конфузната ситуация царят. – Нали знаете, италианците казват, че цветята нямат гръб. И така с усмивка влязохме на коктейла... Та и Вашият дядо (пардон, працядо – докъде я докарах, да разговарям не само с внуци, но и с правнуци!) като Близнаци е имал такова чувство за хумор, с каквото другите зодии не могат да се похвалят. Зодия Близнаци е много подходяща за хора на изкуството. Човекът Близнаци върви по земята, но неговият брат витае, ако не в небесата на изкуството, поне в облаците на фантазиите. Да вземем само Бетовен – та-та-та-а-а-а! – и ни стига да привършим с отговора.

– Едно от последните Ваши издания е детската книга „Смели смели и разни врели-некипели“. По този повод Вие заявявате, че без култура сме за никъде, но съвременните деца все по-малко четат. Какво бихте посъветвали родителите и учителите, за да върнат интереса на децата към книгата?

– Аз съм от учителско семейство и е излишно да казвам, че съм израснал сред книги. Но и хората с други професии едно време имаха книги вкъщи и четяха. Сега детето как да свикне да общува с книгата, когато у дома най-често няма никакви книги, освен може би някое модно списание или дебел том, за който мислиш, че е я Библията, я Дон Кихот, а като посегнеш да го отвориш, виждаш, че е дървена кутия, имитация на книга, а вътре – бутилка коняк примерно. Учителите по литература могат да възбудят интерес към четенето, като с преподаването си направят от литературата привлекателен предмет в училището и накарат децата да четат и навън, и то не само задължителната литература.

– А Вас какво Ви връща към детството? И бихте ли споделили най-голямата детска беля, която си спомняте, че сте направили?

– Аз Ви обещах да отговоря на някои въпроси, а не да пиша повест. Моите лудории и бели край нямаха. Жалко, че много бързо изтече времето за лудории. Баща ми не се занимаваше много с практическата страна на възпитанието, предимно теорията го интересуваше. За сметка на това майка ми беше практик и беше действена и за двамата. Преди време дъщеря ми каза нещо за някаква лудория в класа на внука ми. Аз реагирах спонтанно (и грешно, както е при всяка спонтанност): *Ами къде е била учителката да ги ошамари и да сложи ред?! Как така?* – учуди се дъщеря ми. *Че това сега е забранено...* Ама нá – като ме ошамареше някой учител, колега и най-често приятел на баща ми – молах се да не се срещнат из града (Кюстендил беше малък град), понеже вкъщи следваше прожекция на втора серия на същия филм.

Не знам дали това е беля, което ще споделя, но го помня вече шесдесет, че и кусур години и ми е спестило много

бели. Понеже бях много див, ме преместиха от моето училище, буквално през два-три двора от къщата ни, в училището на баща ми, почти на края на града. С цел да бъда под постоянен надзор и контрол. Веднъж, през голямото междучасие, запъхтян влигам в учителската стая: *Тук ли е баща ми?*

В стаята беше само зам.-директорът, който усмихнат, което веднага ме усъмни и разтревожи, ми маха с ръка: *Ела, ела!*

В следващия миг вече бях в позата, така добре описана от Валери Петров в един негов спомен също от детството: ухо, плътно прилепено към рамото! Досещате се къде е другото ухо и на каква височина. *Баща ти си е у дома, а тук е другарят Кадийски!*

Тогава нямаше господата, всички бяха другари! *И ако още веднъж влезеш, без да почукаш, ще ти откъсна и другото ухо! Марш вълн!...* Не помня имаше ли продължение вкъщи, но този урок продължава и до ден днешен, щом не съм го забравил.

Сега и един по-малък пример – вече не от миналото. Вну-кът ми (той – по-големият) и внучката ми (тя – по-малката) нещо се закачат от типа закачка-плачка (преди години бих казал „лигавят се“), майка им няколко пъти ги предупреждава да спрат, те – не. Хващам го аз (на жена не се посяга) и пляс по дупето. Изтича и се скри в детската стая. След малко се правя на ни лук ял, ни лук мирисал, влизам, той – в ъгъла зад вратата подсмърча.

Какво има, Гоги, какво се е случило? – той се хвърля на врата ми. *Извинявай, Деде, аз повече няма да правя така!*

Я, виж ти – викам си, майчината ми педагогика и днес била действаща. По-късно чета в пресата какво мисли по този въпрос папата. И той, отгоре на всичко и латиноамериканец, изживял моето детство. Та какво казва светиня му: *Децата не трябва да се малтретират.* В никакъв случай! Но едно шамарче понякога може да изиграе добра

педагогическа роля. Така се е врязало в съзнанието ми, та мисля, че цитирам точно. Аз не съм по-голям католик от патата, но човекът е прав. Мисля, че опитът му е изстрадан.

– И Вие ли мислите, че днешните деца, забили носове в таблетки и телефони, нямат нормално детство?

– Така зададен въпросът говори, че има и други, които смятат, че днешните деца нямат нормално детство. Ами, нямат. Вярно е, че тази „техника“, да се изразим старомодно, развива някои умствени способности, но прекаляването води до друг вид затъпяване. По мое време нямаше такива „интересни игри“, но имаше други. Те също спомагаха в развитието на една или друга човешка даденост. Но не сме играели непрестанно, че и в леглото. Ако се замислим, игрите, не само детските, но и тия за възрастни, като шаха, да кажем, или бриджа, са възникнали поради някаква потребност. Но прекаляването е вредно. Четох някъде, че Бил Гейтс определил лимит от време, когато децата му могат да бърникат тия джаджи, а на масата и след 8 часа вечерта телефонът бил немислим. Родителите трябва да упражняват строг контрол. Иначе това става вид наркомания.

– Казвате, че трябва да се дава път на младите, а не се ли боите от липсата им на опит и от евентуалните грешки, които биха допуснали? Не се ли страхувате, че може да са фатални?

– Човек се учи цял живот. На младини най-вече. Грешките извеждат на правия път. А за да няма фаталности, ние, възрастните, трябва да преценяваме на кого какво да се възлага и кога да му се възлага. Иначе човек може и да се пенсионира, и пак да си е „неопитен“.

– *Винаги заявявате активна гражданска позиция и то по безапелационен начин. Какви очаквания имате от подмладения ни парламент?*

– Не очаквам да изпълнят всичко обещано. То не е и възможно. Предизборните кампании обикновено са надлъгване с електората. Добре ще е да направят поне това, на което са способни, защото предходниците им умееха само едно: да лапат. Никога в България – и преди, и след – простотията, избила в простация, не е била на такава „висота“. И най-важното – да не се омаскарят.

– *На Никулден миналата година написахте в рими, че Господ е понесъл българския народ като шаран към фурната – звучи стряскащо. Какво искате да кажете на българите?*

– Да престанат да лапат всяка хвърлена им въдичка. Да бъдат живи и здрави (доколкото е възможно). И да не се боят. Какъв е тоя страх? И докога? Цяла година стоят под прозорците на Министерския съвет и протестираат. Ония ги гледат отгоре и им се подиграват. Ако французите бяха протестирали цяла година под решетките на Бастилията, сега Франция щеше да е все още монархия.

– *Като преводач какво обогати Вашите знания и практика?*

– Четох някога някъде, че в Монголия човек, който никога не бил излизал от родното си място, изобретил и направил от дърво и въжета някакво съоръжение за придвижване, което поразително приличало – и като принцип, и като конструкция – на отдавна познатия по света велосипед. Ето това ми даде преводът. Да знам къде какво има по света, за да не откривам „дървения велосипед“, което и до днес правят някои български писатели.

***

Много е казано за поета, есеиста, преводача и издателя Кирил Кадийски като един от големите майстори на изящната словесност. Това интервю ни среща с човека Кирил Кадийски – усмихваме се на детските му спомени, оценяваме искреността на споделеното, усещаме неподправеното му чувство за хумор и разбираме гражданската му позиция.

Румънският, италианският и руският МИ СТИГАТ *Стивън Валентинов*

Следващите редове са посветени на човек, отдал живота си на културата и изкуството. Човек, който с труда си представя една колкото близка, толкова и далечна култура до нашата. Човек, посветил се на езиците, и по-точно – на романските езици.

За своята дългогодишна преводаческа дейност е отличен с престижни награди в България, Румъния и Молдова. Благодарение на неговите преводи до нас достигат произведенията на Никита Станеску, Григоре Виеру, Захария Станку, Мирча Елиаде, Лучиан Блага, Мирча Динеску, Ана Бландиана и много други изтъкнати румънски автори. За приноса му в популяризирането на румънската литература е удостоен с награди от Румънската академия, Министерството на културата в Румъния и Съюза на румънските писатели. Превежда световноизвестни автори като Йожен Йонеско, Жан Пол Сартр, Пиер Паоло Пазолини, Луиджи Пирандело.

Този преводач, критик и журналист е Огнян Стамболиев.

Роден в Русе, на шестгодишна възраст се заражда неговият интерес към киното, операта и театъра. Тогава за пръв път посещава оперен спектакъл – „Трубадур“ на Верди. Първият филм, който гледа, е „Хамлет“ с участието на Лорънс Оливие. А първият театрален спектакъл, грабнал

вниманието му, е „Дванайсета нощ“ с гастрол на великия Константин Кисимов на сцената на Русенския театър.

Като малък чете много и слуша класическа музика – не-обичайни занимания за едно дете. През 1973 г. завършва българска и италианска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където посещава и лектората по румънски език. Учи самостоятелно френски език, тъй като баща му завършва Френския колеж в Русе. Междувременно се занимава и с английски по неволя. *За съжаление, не успях да го обикна*, признава Огнян Стамболиев. За сметка на това се радва, че в сърцето му намират място румънският, италианският и руският. *Те ми стигат*, споделя той. След години започва да чете и на испански.

Харесва преди всичко романските езици и част от славянските – руски, полски и български. По българска филология му преподават светила като Петър Динеков, Любомир Андрейчин и Никола Георгиев. А по италианска филология неговите преподаватели са Матео Бертоли, Маргарита Кавалето и Иван Петканов.

В детството си слуша Букурещкото радио и културната му програма, която запалва първоначалния му интерес към румънския език. По-късно Стамболиев решава и да специализира румънски език и четири лета посещава езиковите курсове в Букурещкия университет.

Огнян Стамболиев започва да превежда, когато е драматург на Русенската опера – главно текстове на оперни либрета. Преводът на либрета е труден, тъй като от преводача се изискват определена музикалност и по-широка култура. Превежда опери на Верди, Умберто Джорджано, Перголези и други композитори. Редактира стари преводи. Започва да пише музикална критика за списанията „Българска музика“ и „Музикални хоризонти“, в което продължава да публикува и до днес.

Първият превод на Стамболиев е малка стихосбирка на големия румънски поет на ХХ век Никита Станеску, която излиза през 1979 г. в поредицата „Поетичен глобус“ на издателство „Народна култура“. Сборникът е високо оценен и така чрез него Огнян Стамболиев е приет за член на Съюза на преводачите в България. Следват десетки преводи на десетки творби – проза, поезия, пиеси – от румънски, италиански, френски и руски език.

Навлиза в голямата румънска литература заради подценяването и непознаването ѝ от българите, въпреки добросъседските отношения на страните. Смята, че тя е много по-интересна, отколкото по-далечните за нас западни literaturi. Решава да я популяризира главно чрез публикации в печата. Преди него преводачките Гергана Стратиева и Спаска Кануркова превеждат от румънски език главно книги, които невинаги стигали до широк кръг читатели.

Преводите на текстовете на Никита Станеску носят на Огнян Стамболиев две награди за превод на Румънската академия (1997 и 2014). Той и досега остава единственият български лауреат на Румънската академия. Въпреки всичките си награди най-много го радва фактът, че успява да представи своите любими румънски автори достойно и да ги популяризира в България.

През 2017 г. получава ново задгранично отличие, този път от Академията на Република Молдова за преводите си на Михай Еминеску.

Има престижни награди и в България. За музикалната си критика и публицистика получава „Златна лира“, а като критик и преводач – „Златен век“. За високи постижения в представянето на френска и румънска проза и хуманитаристика през 2008 г. получава наградата на Съюза на преводачите в България за цялостна преводаческа и научна дейност.

Преди да стане преводач, Стамболиев се отказва от постове като директор на Русенската библиотека, както и на Русенската опера. Прави го, за да има време и сили да се отдаде изцяло на любимите си автори и на дейността си в областта на литературната и музикалната критика. Пише няколко книги с музикална тематика. Най-удовлетворен се чувства от превода на третия поетичен сборник на Никита Станеску от 2013 г., който за него е поет философ с непрекъснато търсец ум, готов да преоткрие вечните тайни на живота. Необикновената напрегнатост и наситеност на тази изключителна поезия, нейният размах и дълбочина утвърждават румънския автор сред големите поети на миналия век.

На въпроса ми какво изисква професията на преводача Огнян Стамболиев отговаря: *Изисква труд, време, жертви, обща култура и сериозна езикова подготовка. Заплащането у нас е мизерно. Държавата не прави почти нищо за книгата, за разлика от северната ни съседка. Един паралел – през 2021 г. България не е субсидирала нито една книга от български автор, преведена и издадена в чужбина. Докато Румъния през същата година субсидира „само“ 118 книги на румънски автори, издадени в целия свят.*

Огнян Стамболиев е още по-категоричен, когато говори за правата на преводачите и липсата на достойно заплащане на труда им: *Бюджетът за култура е мизерен и в пъти по-малък от този в Европейския съюз. Бъдещите преводачи трябва да се борят за справедливо възнаграждение и защита на правата си. У нас издатели и книготърговци ограбват преводачите. Нещо, което трябва да спре. Преводачите трябва да се борят за затварянето на пиратските сайтове, които ограбват труда им, без да спазват закона за авторското право. Също така театрите невинаги са коректни и дори не изписват името на преводача на афишите, което е недопустимо.*

Един пример, за който споменава Огнян Стамболиев, доказва, че все пак преводачите не остават съвсем незабелязани: *Наистина, много похвални слова са изписани и за нас, преводачите. Напоследък имах щастието да превода и да съставя една антология под надслов „Сълзи и светци“ с текстове на големия румънско-френски мислител и философ, един от последните хуманисти на нашето време – румънец от Сибиу – Емил Мишел Чоран. Бях поласкан да прочета и превода следното: „Преводачите, които срещнах през живота си, почти винаги превъзхождаха писателите. Те бяха по-образовани, по-културни, много по-добри и по-достойни от повечето от тях...“*

Сега поради епидемичната обстановка Огнян Стамболиев прекарва повече време вкъщи пред компютъра. Споделя, че нищо не му липсва, защото не обича да пътува. Дори вече не ходи до прекрасния Букурещ. Но продължава да работи и да публикува преводи и критически статии. Чете. Пише. Превежда. Гледа филми и концерти.

Приносът на Огнян Стамболиев към опознаването на литературата, създадена на романски езици е значителен. Огромното му дело като преводач, музикален критик и журналист обогатява родната ни култура.

Когато текстът е по-важен от сюжета

Стефан Иванов

От разговора с Иван Тотоманов става ясно, че за да си добър преводач, освен познания по езици трябва да притежаваш и друго важно качество – любов към книгите. Огромният брой негови преводи на руски писатели включва творби на Михаил Шишкин, Виктор Пелевин, Игор Яркевич, Юз Алешковски, Виктор Ерофеев и много други. Приятният му и нестандартен изказ прави общуването с него истинско удоволствие. Каквото и да го попиташ, ще получиш и отговор на сходен въпрос, който дори не си знаел как да формулираш. И когато прегледаш отново отговорите му, ще помислиш, че четеш есе.

– Господин Тотоманов, по-плавна ли е работата с редактора, ако той знае езика, от който превеждате?

– Редакторът по принцип би трябвало да знае езика, иначе се превръща в тъй наречения „стилов“ или „главен“, „отговорен“, или както искате го наречете редактор. Това обаче повдига и друг въпрос – а именно за стила: ако не знае езика на оригинала, как ще разбере, че става дума за жаргон например, за просторечие, за вулгарни думи и изрази в самия оригинал или за умишлено висок авторов стил, пък било то и използван като похват за осмиване на героя?

Има, разбира се, случаи, когато дори преводачът не знае езика, най-често при поезията, и тогава му трябва подстрочник¹. Случват се и такива неща.

---

¹ Човек, който прави междуредов, буквален превод на някакъв текст (рус.). – Б. ред.

Колкото до „плавна работа“ с редактора – плавно е за мен, ако не ми връща текста и не ме тормози с въпроси защо точно съм направил еди-кое си еди-как си, а разбира защо е точно така.

При което, разбира се, би трябвало да знае и да разбира добре езика на оригинала. От обратната гледна точка обаче, понеже и аз имам известен опит като редактор – редактирал съм например няколко книги на Умберто Еко, макар че почти не знам италиански – той, преводът, си го казва сам: ако имаш достатъчно усет, виждаш, усещаш от българския текст къде преводачът не се е справил. И това няма нищо общо със стила, а с нещата, които се появяват в текста изневиделица и не на място. И тогава вече (като редактор) си търсиш специалисти и знаещи езика хора. Или прибегваш до обща култура и справки, желателно не само от интернет.

– В записките Ви „Идиотията на превода“ има една сцена преди около 25 години, когато с една рускиня сте превеждали Димчо Дебелянов. Докато сте обсъждали разликата между „бащината къща“ и „отчий дом“, и как точно да се преведе, сте стигнали до рисуване на традиционна българска къща с вариации на различни стрехи и от това дошли още въпроси. Имало ли е други случаи, в които речникът не дава търсения отговор, или такива затруднения са особеност на превода на поезия?

– Прието е, дори общоприето, че с превод на поезия си се занимават поетите. Изобщо не им завиждам. А и е нормално – пишеш поезия, превеждаш поезия, творец си един порядък по-нагоре от прозаичните прозаисти. И наистина го вярвам.

Понякога ми се е случвало да превеждам (верифицирам, римоплетствам) и стихове, които са ми нужни за превода на проза. Много автори – и англоезични, и особено

рускоезични, с които най-вече си имам работа, страшно обичат да вкарват в текстовете си откъси от прочути стихотворения, някои дори превърнали се в „крилати фрази“. И тук вече се поражда въпросът: какво да прави преводачът на прозата?

Когато се сблъскаме с такова нещо, особено ако цитираният от автора текст е възприет в нашата, българската, култура като нещо непоклатимо. Имаме известен стих, прието е към този стих да се даде бележка под линия кой е преводачът и тъй нататък. Обаче! Обаче в текста на оригинала стихът се обиграва и написаното от автора изобщо не пасва на българския превод на стиха. Да превода ново нещо от типа на „Да бъдеш или не“ или „На попрището жизнено в средата...“? Някак си не става – и променям автора на текста, т. е. доизмислям го според стиха. Като идея и решение (мои) – добре. Ами ако цитираният е Пушкин, а пишещият е Бродски? Какво да Ви кажа – всеки въпрос се решава на място, според обстоятелствата и целта на текста – на нашия текст, т.е. на онзи, който превеждаме, защото той е важният за преводача все пак, и пишещият автор е по-важен от цитирания.

– Според Вас важно ли е за преводача да е дълбоко свързан с културата на държавата, в която се говори въпросният език? Колко сте свързан с Русия и тази връзка влияе ли върху преводите Ви?

– „Културата на държавата, в която се говори въпросният език“ е спорно понятие поради... необятността си, да го кажа така. Още повече, че тази култура е наследена и от предишни държави, когато дори народът, населявал въпросните земи, още не го е имало. За Киевска Рус (сега пренебрегваната и презирана от днешна Русия – Украйна), Царска Русия, СССР и днешна Русия няма да говоря, това си е политика – обаче

от една страна само. От друга – си е история и култура. Като стана дума за култура – Вие сте млад и едва ли помните културната революция в Китай, но аз я помня, плюс книжката с избрани цитати на Мао. Но това не е Китай, нали? А и да е бил – отдавна вече не е. Както и Шаолин не е културата на Китай – тези мили монаси са, за да си ги зяпаме сега по телевизията.

Не бих казал, че съм свързан с Русия и че тази връзка влияе върху преводите ми. Свързан съм с книгите и вече по-късно, като преводач – с текста. От години вече текстът ме интересува повече от сюжета. Като малък ме интересуваше тъкмо КАКВО СТАВА – и затова четях. Една от първите книги, които съм прочел, е „Детство“ на Горки – заедно с тези на автори, издавани през 30-те и 40-те. Имаше ги вкъщи заедно с много книги, не на руски автори, но присъстваше и Достоевски (не целят, разбира се), и Зошченко, и най-различни други.

Виж, руският език, това е отделен въпрос. До него стигнах през книгите в тогавашните руски книжарници, понеже бяха много повече, отколкото в нашите. Преводната литература у нас се издаваше, след като излезе в братския СССР, а и руските книги бяха по-евтини, и то много. Казвам „стигнах“, защото го научих доста по-късно, чак в университета. Не съм учил в руска гимназия и досега бъркам основни ударения тъкмо защото думите – много думи – знам от книгите и са се запечатали в ума ми като начертания и мои си повторения наум, а не като звуци. Което ми пречи при общуване с руснаци, разбира се.

Колкото до свързаността – преди време, без да споменавам имена, ме обявиха за добре заплащан самопровъзгласил се „топ преводач“ от руски, а напоследък ме обявяват и за „преквалифицирал се в политически наблюдател преводач от руски“ с едва ли не крайно червени възгледи – при

положение че всички книги, които съм превеждал, са или се водеха антисъветски. Може пък да ме бъркат с някой мой съименник и очевидно роднина, обаче се съмнявам. Просто какво излиза – превеждаш от руски, значи си лош – не само преводач, но и човек. Е, друг е въпросът, че и Русия също малко прекалено бързо стана антисъветска, но нито една източноевропейска страна не получи извинение от нея за всичките тези 45 години.

Но, както вече казах, мен ме интересува текстът, а не сюжетът, пък бил той и политически.

– Как подходите към превода на по-специфични шегги и „местен“ хумор, който „работи“ на руски, но не и на български?

– За превода на специфични изрази и употреби на дадена дума е писано много, почти до безкрай. И още ще се пише. На практика е като при пословиците и поговорките – заместват се, не се превеждат, като обаче внимаваш да не вкараш поговорка, в която има нещо специфично българско. От руски често се получава, но да вкараш поговорка или лаф, в който има турска дума, в превод от английски пък изобщо не върви. Трябва да се внимава и за това какви думи употребяваш, т. е. да помислиш дали ги е имало по времето, за което се говори в текста. И безброй такива дребнички наглед неща. Например обиграва се второто значение на дадена дума в изходния език, тази дума я има и в нашия, обаче тя изобщо няма такова второ, най-често жаргонно значение. Тогава трябва да търсиш друга игра на думи. А точно на такива неща обикновено се градят вицове. Просто усещаш как да го направиш вярно, според личния си усет. Това са най-трудните части в текста и наистина отнемат най-много време за мислене и чесане по главата.

– Работили ли сте по книга, която вече е била преведена? Как Вашият превод се е отличавал и обръщали ли сте се към предишния? Ако не, бихте ли искали да направите нов превод на някоя творба?

– Да, поне две книги: „Жестокост“ на Павел Нилин и „Старата къща под кипариса“ на Фазил Искандер. За първата не знаех, че е превеждана, преводачът ѝ тогава беше дошъл в издателство „Народна култура“ да пита защо не са използвали неговия превод. За втората предполагах, че е превеждана, но това си е работа на издателя. Времената са други, пък и ако вземем поезията, за която стана дума по-горе – всеки има право да направи нов превод.

Стари преводи по време на работата си върху даден текст не съм гледал. Ако си го чел или дори го имаш в библиотеката, той ти е в главата. Да се отгласкваш, та да го направиш различно – това се случва пак повече при превода на поезия. Номерът е да го направиш на български, и то на днешния български език. Точно затова се налага класическите книги през поне 50-ина години да се превеждат наново.

Има и друг момент – доколко предишният превод е бил „посъкратен“ поради различни причини, включително политически. Има доста такива книги, особено западни, на които просто им трябваше нов превод, цялостен. Ще спомена само Норман Мейлър и Кърт Вонегът.

Нещо смешно – предложиха ми превод на книга, прочута, няма да споменавам коя и кой, и аз направо хукнах да се съгласявам, че как иначе! В разговора с издателите обаче едно девойче се изпусна, че тя има вече втори превод само отпреди няколко години. Не знаех за това. Тогава се отказах, при това на момента – преводът на роман не е състезание. Е, ако романът е в стихове като „Евгений Онегин“, тогава може би, и дори – да, бих се съгласил.

– *Какво най-много държите редакторите да не променят в преводите?*

– И аз съм редактор и ми се налага да променям много, особено явни недомислици и грешки. Старая се обаче да правя моите преводи така, че да не ми ги „пипат“ кой знае колко. И май не ги пипат, освен ако не става въпрос за политика на издателството при правопис, но това е по-точно коректорска работа. Най-често – понеже много от книгите, които съм превел, са „мръсни“ – ме дразни махането и заменянето на тъй наречените „вулгарни“ думи и изрази. Но тях си ги има и в оригинала, и в нашия език! Който си съществува, без да ни пита какво и как използваме от него. Като всеки език.

И може би най-важното. Езика – включително фиксирания в речниците – го правим ние, преводачите, дори повече от писателите.

Колкото до книгите и защо ги превеждаме, ще перифразирам едно мото – мисля, че е от един от романите на Жоржи Амаду, може и да греша: *Човек не може да прочете всички книги на тоя свят, обаче може поне да опита.*

Та – това е.

Преводът като хоби и професия

Огнян Добчев

Ролята на преводачите се състои в разбиването на бариерите, които езиците поставят между автора и читателя. Те ни дават възможност да се докоснем до произведения, които без превод не бихме могли да разберем.

В литературния превод доминира естетическата комуникативна функция. Художественият образ, създаден в литературното произведение, (било образ на герой, или на природа) въздейства върху читателя. Преводачът на художествена литература трябва да вземе предвид конкретните особености на текста. Именно естетическата същност на художественото произведение го прави различен от информативните текстове. При четене на проза или поезия, преведени от чужд език, ние възприемаме самия текст със значението, емоциите и характера му. Доста предизвикателна задача е да се постигне основната цел на превода – създаване на определен образ у читателя. Следователно литературният превод може да включва някои отклонения от оригинала. Буквалният превод не може да отрази дълбочината и смисъла на художественото произведение. Литературният преводач не възпроизвежда буквално оригиналния текст.

Иван Златарски е програмист и преводач, който се е занимавал с превод на художествена и техническа литература и много добре знае разликите, особеностите и трудностите при работата с двата типа текстове.

Макар и основната му дейност да е в сферата на програмирането, Той се занимава с превод от английски език вече повече от 40 години. Освен художествена литература (над 70 книги) превежда и разнообразна техническа литература. Написал е над 700 анотации на книги с мнение за превода.

– Как решихте да станете преводач?

– Не беше „решение“, а постепенно навлизане. В края на 70-те години започнах да нося по редакциите на някои периодични издания (в. „Орбита“, сп. „Космос“ и сп. „Наука и техника за младежта“) преводи на разкази от известни фантасти, които фотокопирах в Народната библиотека, както се наричаше тогава. Не беше заради парите – 20-ина тогавашни лева на превод, а заради удоволствието от споделянето – в онези години у нас не се превеждаше много англоезична фантастика. Много по-късно, в началото на 90-те, се запознах с Ивайло Рунев (Светла му памет!), който обожаваше фантастиката и за неговото издателство преведох някои къси произведения (новели) от нейната златна ера. Последваха преводи за различни сборници на няколко от първите издателства, които вече не съществуват. В крайна сметка се запознах със собствениците на издателска къща „Бард“, с които работих почти 30 години.

– Превеждате ли нещо в момента и ако не е тайна, какво?

– Приех предложението да превода най-новата книга на Джон Грийн „Антропоцен: Есета за човешкото въздействие върху Земята“.

– Кое произведение бихте искали да преведете?

– Сигурно се очаква да назова някоя престижна класика, но всичко значимо вече е преведено. Ерата на голямото „наваксване“, както обичам да наричам 90-те години,

приключи. Въпреки това има някои имена, които или са се изплъзнали, или никой не иска да се занимава с тях. Такъв е например Нийл Стивънсън. Бих бил безкрайно удовлетворен, ако стане чудо и някой ми възложи да започна превода на неговия „Криптономикон“. Сигурно бих престанал да превеждам след това, с желанието да ме запомнят с точно този превод. Има още една книга, която искам да преведа, но не мисля, че това може да се случи, затова няма да я споменавам – тя е научнопопулярна.

– *Кое най-много обичате в превода?*

– Ами, това е типично кабинетно занимание, което за разлика от творческото писане не предполага „писателски блокаж“ – винаги има следваща страница.

– *А кое най-малко харесвате в превода?*

– Ще ви изненадам – редакторите! Малко хора осъзнават, че онова, което попада в ръцете им, е резултат от работата на редактора. В същност преводачът има само теоретична възможност да получи последната дума. Онова, което преводачът превежда в течение на няколко месеца, редакторът обработва за няколко дни и по правило не се замисля над нещата, които са измъчвали превеждащия (не всичко, но обикновено се налага да се вземе някои нелеки решения преди или след започване на превод). Ще дам един пример: продукцията на австралиеца Матю Райли. Преди много години от „Бард“ ме помолиха да дам мнение за превод на първия му роман Ice Station. Романът беше абсурден щур екшън без грам логика в него, написан за 11-годишни момчета. Така и написах в анотацията, която се получи доста комична. От „Бард“ обаче решиха, че това е достатъчна атестация и за техен късмет не само преведоха книгата, но впоследствие и всичко останало от същия автор. За мой срам аз съм превел

две от следващите му книги. Как така се продават явно на добра печалба, ще попита някой? Ами пак благодарение на редактора – той прави от слабия оригинал продаваем превод. Колко е „справедливо“ това спрямо истината... не знам. Май не особено.

– Смятате ли, че работата на преводача е достатъчно призната в издателската дейност?

– Призната? Ако това предполага „добре платена“... Не бих казал, особено по отношение на художествената литература. Може да се печелят добри пари с превод на техническа литература, но тази ниша не е много голяма. Преди 15-ина години участвах в локализацията на български на операционната система Windows Vista и тогава усетих разликата. Тя е съществена, меко казано. Другите форми на признание от рода на потупване по рамото напоследък май изчезнаха. Или бъркам?

– Каква е Вашата технология при превод? Превеждате няколко страници или глави и ги преглеждате, или правите основна корекция след приключване на целия текст?

– За някой сериозен исторически роман сигурно бих подхождал както съветва Сидер Флорин в „Муки переводческие“ – четене с бележник в ръка и записване на проблемите. После проучване на термини, правилно произношение на имена, реалии и т. н. „По-ежедневните“ книги се превеждат „в ход“ – имало е такива, които съм започвал, без дори да съм ги чел... Просто не се налага. Но по принцип чета превода си, като се натрупат няколко глави, а накрая правя пълно изчитане – при този подход на финала остава малко работа. Това се прави с цел уеднаквяване на терминология – имена, топонимия и пр.

– Кое от преведените от Вас произведения Ви е впечатлило най-много и с какво?

– Има такава – *Tropic of Night* с автор Майкъл Грубер. Не знам как и защо от „Бард“ му измислиха крайно неудачното заглавие „Вуду в черепа“. Авторът е изключително интелигентен и е написал роман, в който на фона на криминална интрига, с удачно вмъкване на тънък хумор, се разглежда борбата между двама магьосници, като всичко остава в реалността без никакви фентъзи залитания. Уникална, неповторима книга, която си намери преводача в мое лице. Искам да кажа, че част от действието се развива в Нигерия, при това в градчето Ифе, в което със сигурност съм бил единствения българин, работил като преподавател в голям федерален университет цяла година. Невероятно, необяснимо съвпадение!

– Има ли книги, за които със сигурност може да се каже, че преводът Ви е затруднил?

– Има една специална, която никога няма да забравя – „В Дворците на Слънцето“ от Брайън Д’Амато. Превеждах я почти две години и половина (става ясно, че от преводи може и да не печелиш много). Започнах я, преведох 70 – 80 страници и не ми хареса. Изтрих файла, за да не се изкушавам да го „подобрявам“. Няколко месеца я оставих да „вта-са“ и започнах отново... но пак не вървеше. Писах на автора, той се оказа отзивчив, обсъдихме проблемите ми, редактирах началото и я преведох. Проблемът с книгата беше, че тя разказваше (в един от пластове на сюжета) за майте, имаше много термини на техния език, на испански и естествено на английски... което аз трябваше някак да предам на български. Получи се конгломерат на четири езика и този път, благодарение на редактора, резултатът беше добър. Книгата мина и замина, и никой вече не си спомня за нея, а

тя е уникална. По замисъл трябваше да е трилогия, но след втората част авторът „блокира“ и вече над десет години не я е довършил. А жалко, втората част излезе на руски и...

За съжаление, в България е традиция да се прекъсват започнати преводи на поредици. Разбирам издателствата – те не са благотворителни организации и когато читателите не купуват достатъчно и без това малките тиражи, кой би продължил да излива пари в черна дупка? От друга страна, някак си не ми се струва много честно, защото има хора, които биха искали да проследят цялата поредица, но или не знаят английски, или не знаят как да се снабдят с неиздадените у нас продължения.

– Как се пресъздава колоритът?

– Това е много сложна тема, засегната в задължителното за всеки преводач пособие „Непреводимото в превода“ с автори Сергей Влахов и Сидер Флорин. Там става дума за предаването на националните и исторически обогрениости на съответните единици. Подобен колорит се предава от използваните за изграждането му лингвистични и стилистични средства – реалии, имена, фразеология, като по този начин обогатява смислово съдържанието. Поради липсата на строго еднозначно лексикално съответствие между изходния и приемния език (просто отсъстват точните думи), най-често се налага колорит да се предава чрез запазване звученето на някои думи в оригинала. Произволни примери – кнесет, лендлорд, чокой, йети и още хиляди, чийто превод би довел до избледняване или тотална загуба на колорит. Среждал съм в превод: „Слушам, господине!“, когато трябва да е „Тъй вярно, сър!“. Това е обширна тема, дълбоко теоретична и силно свързана с конотацията и използването на реалии. Едва ли бих могъл да я обхвана изчерпателно, а и не съм теоретик на превода.

– Каква е разликата между превод на техническа литература и на фантастика?

– Ха, това е интересен въпрос! Предполагам, че имате предвид превода на „твърдата“ техническа фантастика, защото иначе не виждам връзка, за да търсим разлика. Например в превода на „Властелинът на пръстените“ няма и не може да има нищо дори леко техническо. Докато книгите на Анди Уиър, например, са пълни с технология. Разликата е, че във фантастиката се налага да се измислят имена (съществителни), а в техниката обикновено вече има натрупана база. Ето, Microsoft предлага за свободен достъп т. нар. Language portal, където могат да се открият одобрените термини, което е не просто желателно, а направо задължително да се използва. Има и още една принципна разлика – при техническата литература се изисква еднаквост на изказа (цели фрази трябва да са изчистени до крайност и да се използват без никакво въображение), докато при художествената по-скоро е желателно разнообразие на изказните средства.

– Вие сте човек, който се занимава много с технологии. До каква степен ги използвате, когато превеждате?

– Както стана ясно в началото, аз съм програмист – за мен технологиите са онова, което е водата за рибата. Ако чуя, че някое дете „много разбира от компютри“, неволно се усмихвам – едно е да „цъкаш“ по екрана и да активираш безразборно различни приложения, друго е да свършиш някаква полезна работа с тях, трето и съвсем различно е да създадеш тези приложения, за да ги имат потребителите. Програмистите се занимават с последното. Самите технологии имат различно място в отделните видове превод. Например в моите договори за превод има клауза, че се задължавам да не използвам т. нар. „машинен“ превод – т.е. сайтове,

където въвеждаш текст и получаваш някакъв превод. Но мога и е крайно желателно да използвам онлайн речници и бази данни в различни сфери на познанието (важно е да спомена, че ползвам по правило MS Word с непрекъснато включена проверка на правописа). Съвсем различно е при превода на техническа литература – там се използват т. нар. CAT (Computer Aided Translation – компютърно подпомогнат превод) платформи, при които на преводача се подава сегмент от текст и, най-общо казано, речник тезаурус за задължително използване при превода. Освен това, ако текстът вече е бил преведен от друг преводач в екипа, този готов превод се предлага за моментално използване. При това положение се разбира, че обемът реално вложен труд отчита с различни коригиращи коефициенти готовите сегменти, сегментите с частично съвпадение и новите такива. Аз например през годините съм използвал следните CAT: Trados, MS Helium, MS Localization Studio, SDLX, MemSource, както впрочем и няколко уеб-базирани такива без определено име.

– Кое е най-ценното, на което учи тази професия?

– На търпение и систематичност. Развива любознателността и интереса в нови области на познанието. За да превода една от последните ми книги – „Защо стареем и защо това не се налага“ от Дейвид Синклер, ми се наложи да изтегля от интернет няколкото достъпни учебника по генетика, молекулярна биохимия и други подобни и да прегледам със сигурност стотици видеоклипове в YouTube за „механиката“ на различните процеси. Стана ми толкова интересно, че и досега – вече две години по-късно, продължавам да се интересувам на моето лаишко ниво от генетика, което преди години не бих могъл да си представя, че би било възможно.

– Превели сте първия роман на Дан Браун – „Цифрова крепост“. Мога да твърдя, че той е един от големите писатели на нашето време. Какво бихте казали за превода на книгата?

– На тази тема мога да говоря толкова много, че със сигурност ще досадя някому.

Първо, всеки, успял да продаде една или повече книги в тиражи от стотици милиони, определено заслужава към името му да се използват прилагателни като голям и други подобни. Но (едно голямо НО) зад такива определения обикновено има факти, които невинаги са добре известни, а могат да дадат основание за различни тълкувания. Ще се опитам да разкажа подробно.

През август 2002 г. се върнахме със съпругата ми от Канада, където бях работил като програмист две години, (Защо изобщо се върнахме, е отделна тема, която няма да засягам тук). Междувременно бях почти прекъснал връзките си в „Бард“, за които 10-ина години бях превеждал и аотирал книги, предлагани им от литературните агенции. Те обаче веднага ми дадоха за превод *Tropic of Night*, за което съм дълбоко благодарен, и започнах превода с огромно желание. Нуждата от анотации обаче е текуща и съм си отбелязал, че на 9 ноември 2002 г. съм написал пламенна анотация за *The Da Vinci Code* („Шифърът на Леонардо“). Два дни по-късно съм предал и анотацията на *Digital Fortress* („Цифрова крепост“) – явно са ми дали книгите едновременно (нямам ясен спомен) и съм ги чел без никаква пауза. Втората ми анотация обаче е съвсем различна. Впоследствие „Шифърът на Леонардо“ излиза на 8 декември 2003 г., а по някое време през 2004 г. спешно излиза и „Цифрова крепост“. Интересно, „Бард“ не дават на сайта си датата на публикуване на първото ѝ издание, така че не мога да бъда по-конкретен. Помня съвсем ясно, че след побъркващия успех на „Шифърът на Леонардо“ „Бард“ не можеха да

бъдат разубедени да публикуват всичко от Дан Браун, дори да бяха бележки, нахвърляни в тоалетната му. Впрочем „Цифрова крепост“ не е първия роман на Дан Браун – той има преди това две други книги, за които със сигурност не би искал да си спомня: едната е под женски псевдоним със съвети с какви мъже жените да не се запознават; втората е с песнички (заглавие SynthAnimals), наподобяващи звуците на животни с DVD към нея. „Цифрова крепост“ изглежда наистина е написана под въздействие на случка, за която самият той разказва – как докато е бил учител, в училището идват агенти и арестуват ученик, използвал заплашителен език спрямо президента в имейл до свой приятел. Това, естествено, означавало, че държавата следи личната кореспонденция, което било крайно тревожно. Както казах, мнението ми за „Цифрова крепост“ не беше като за „Шифърът на Леонардо“, но „Бард“ бяха непоколебими и ми възложиха превода. Докато работех над него без никакви проблеми, натрупах ред забележки по техническата част на съдържанието. Вече споменах, че криптологията е сред интересите ми, а тя е централна тема на романа. И така, малко по малко, написах „Бележки“ от близо 10 000 думи, в които обстойно коментирам различни аспекти. Идеята ми беше те да излязат, приложени в края на романа, но когато от издателството се свързали с агента на Браун и той научил за общия тон на бележките ми, направо им заявили, че ако те бъдат включени, никога няма да видят следващ роман на Дан Браун. Съдбата на бележките беше ясна. Днес те могат да се намерят на сайта chitanka.info в раздела „Преводачи – Иван Златарски“ и там „Литературна критика“. Според мен това е нещо любопитно и го препоръчвам за четене на всички, които искат да научат повече.

***

Няма значение дали превеждането е основната дейност на човек, важното е отношението към самия превод. Старието, вложено в превода на чуждоезичния текст, се забелязва при прочита му. Всяка книга е създадена в културен контекст, който преводачът трябва да предаде на читателя. Преводът е онази граница, която обединява две култури и ги разделя едновременно, правейки различията ясни.

По моста между две култури

Иванна Шивачева

През XIX век се появяват първите преводи на китайски произведения на български език. Немалка част от творбите са преведени от езици, различни от оригиналния. Първоначално са превеждани по-кратки произведения и стихотворения. През 1919 г. издават първата цялостно преведена книга от китайски език – „Китайски легенди и новели“. Преводната литература, не само в този случай, изгражда мостове между две осезаемо различни култури. Превъплъщава един толкова далечен за нас език в нещо, до което можем да се докоснем, да го разберем и от което можем да се поучим. Следва период, в който се появяват все повече художествени преводи на китайски автори и, без значение дали са преведени от оригинала, те присъстват на книжния ни пазар. У нас културата и езикът на Китай не получават голяма публичност в сравнение с други азиатски страни, въпреки големия брой преведени произведения.

Подтикната от интереса ми към тази тема, се обърнах към един от изтъкнатите преводачи от китайски език Стефан Русинов. През 2021 г. той е удостоен с наградата „Христо Г. Данов“ за превода на романите „Живи“ на Ю Хуа и „Трите тела“ от Луи Цъсин. Завърша магистратура по превод и редактиране в Софийския университет, а след това и по съвременна китайска литература в Централнокитайския педагогически университет в Ухан. Още в гимназията усеща влечение към художествения превод, което се засилва по

време на магистратурата му в Китай. Споделя, че не е бил сигурен дали иска да тръгне по този професионален път, но след прибирането си в родината е имал момент на „циментиране“ на решението си: *Когато се върнах в България, имах много идеи и не бях сигурен дали искам да стана точно преводач. Едно от хрумванията ми беше да се захвана със земеделие, кандидатствах в една ферма, където отидох като доброволец – да помагам с работата и да гледам кучетата на стопанката. Оставиха ме сам в къщата за седмица и един ден се бях заел с нещо по лозята, когато усетих неудържимо желание да се прибера в къщата и да превеждам. Тогава ми стана ясно.*

– *Има ли превод, който сте започнали, но не сте успявали да довършите ?*

– Опитвам се да внасям китайска литература, а сред издателите (с малки изключения) и читателите в България доскоро липсваше активен интерес към такива произведения. Аз лично намирам и предлагам книги на издатели, след като вече съм запознат с текста, харесал ми е, искам да го превода и да прекарам известно време с него. Всичко съм превеждал докрай. Има само една книга, която влача от осем години, работя я между други проекти. Вече съм на пета или шеста чернова, защото много я обичам и искам да стане супер.

– *Има ли творба, която Ви е останала „на сърце“?*

– Стандартният отговор е, че всичките си ги обичам и действително е така. Още повече, че сам съм ги избирал. При все това първата ми книга, „Един ден“ на У Цин, ми е най-любима. Тя е почти самостоятелно откритие, единствено с помощта на моя преподавател по китайска литература в Софийския университет Веселин Карастойчев, който пръв

откри автора. Освен това тя не е преведена на нито един друг език и писателят не е особено известен дори в Китай, поне не и с прозата си.

За мен тези разкази са великолепни. Разказвачът е един градски загубеняк, който само се шляе, попада в странни ситуации и вмества в разказването си фантастични елементи и неочаквани врътки, които са много симпатично предизвикателство към нашите наративни навици. И този негов светоглед – да погледнеш на себе си със самоирония и на света с учудване – ми е много близък.

Като цяло такива книги не се превеждат на български и на мен все още ми е много странно, че „Сиела“ я издадоха. Реално те не можах да я продадат и тя свърши в кашоните за левче. Факт е, че книгата е сравнително невзрачна и нишова, но малкият брой хора, които са я прочели, са я харесали много. За мен това е важното.

– Кое е най-предизвикателното за превод произведение, с което сте се захващали?

– Всеки превод е предизвикателен. Например „Живи“ на Ю Хуа – бях я чел много отдавна и си казах, че това е страхотна история и че ще направя всичко възможно да я има на български. Не исках обаче аз да я превеждам, защото езикът ми се струваше твърде елементарен. Само че така и не намерих кой да я преведе и накрая аз седнах. Това се оказа един от най-трудните ми преводи, защото прост за четене не означава прост за превеждане. Всеки език си има особена простота.

Изискваше се голяма гимнастика, многобройни прочити, поправки и изясняване на това как искам да звучи, за да се получи задоволителен и въздействащ текст на български. Това беше един от най-вълнуващите и най-поучителните ми преводачески проекти.

– Случвало ли Ви се е като преводач да попаднете в творческия блокаж на писателите? Чакате ли го да отmine, или имате система, с която да прехвърлите тази метафорична стена?

– Предполагам, че не е съвсем същото. Има умора, прегаряне, но блокаж не толкова, защото в крайна сметка работим с готова история. Понеже пиша от време на време и знам какво означава да блокираш, мога да кажа, че не ми се случва при превеждане. При условие че разполагам с 5 – 6 свободни часа, мисля, че винаги мога да седна, да превеждам и да се получи. Възможно е да се разсейвам повече или по-малко в процеса, но не и да блокирам. И все пак също като писането, превеждането е до голяма степен измисляне, а не просто автоматично прехвърляне от един език на друг. Затова е нормално да има зацикляне и главоблъскане. И също като в писането, насилването обикновено не дава добър резултат.

– Коя е най-трудната за преодоляване културна разлика, която сте срещали?

– Аз не умея много да говоря в превъзходна степен, но се сещам нещо, което е и езикова, и културна разлика. В китайския можеш да разкажеш една история, която да звучи естествено и художествено, без обаче по никакъв начин да е уточнено кой точно разказва. По същия начин е и с времената. Реално повечето граматически категории, които са ни познати, в китайския биха могли да бъдат изпуснати.

Занимавал съм се с един разказ за човек, който се разхожда в планината, по някое време се мръква, той ляга да спи, събужда се на сутринта и вижда снежни планини. Цялото произведение е написано така, че ние не разбираме от кое лице се води – 1-во, 2-ро или 3-то. Не разбираме дали човекът е мъж или жена, дали става въпрос за един или няколко

героя, нито в кое време се развива действието. Това се случва изключително лесно на китайски и първия път дори не го забелязах, докато четях произведението. Ето такива неща загиват при превода, понеже на български нещо подобно, ако изобщо е възможно, би звучало екстравагантно.

– Всяко произведение първо се превежда във въображение-то ни. Нормално е да има разминавания между идеята на автора и представата, която сами създаваме в главата си. Случвало ли Ви се е да попаднете в такава ситуация, когато превеждате?

– Все по-силно осъзнавам ограниченията на собственото ни въображение. Не само когато става въпрос за превеждане, ами и при общуването помежду ни.

Имам една анекдотична ситуация от превеждането на „Един ден“ на У Цин. В неговите разкази често се споменава едно кръстовище в родното му градче. Аз дотогава бях ходил само в големи китайски градове и си представях някакво столентово кръстовище. Още докато превеждах, У Цин ме покани да му отида на гости. Разхождайки се по улиците, стигнахме до едно затънтено място и той ми каза: *Ето това е кръстовището*. Показаха се две тесни улички, по които дори не минаваха коли.

Това доказва колко често превеждаме грешно в ума си. Когато прочетем или чуем нещо, го превеждаме на базата на собствените си ограничения, затова е много важно за нас, преводачите, да разширяваме познанията си за средата, от която превеждаме и в която превеждаме. Например някои преводачи разглеждат чрез Google Earth местата, където се развива действието в историите, които превеждат, именно за да се сведе до минимум разминаването между представите на писателя и преводача. Това може да изглежда дребно, в крайна сметка художествената литературата е нещо

измислено и ние четем не с основната цел да придобием фактологично знание от нея. Същевременно не може да се отрече, че много хора придобиват такова знание за света от книгите. Затова е важно фактологията в литературните произведения да е изрядна, което налага допълнителна осторожност от страна на преводача.

В момента превеждам една научнофантастична книга. Случва се да уловя автора в неволни грешки в някои изчисления или астрофизични понятия и величини, да кажем, и за да е всичко изрядно, аз ги поправам. Така, ако някой се интересува от фактите, те ще са на разположение, вратичките на науката ще са отворени за този читател. Но има и преводачи, които не биха се съгласили с такъв подход. Съществува школа, според която писателските грешки не трябва да се оправят и ако има някаква грешка, тя трябва да си остане там и при превода.

– Има ли правило, което Ви дава или Ви отнема правото да поправяте, или това е въпрос на лична преценка?

– Много е важно да се уточни, че това, което ние четем като издадена книга, била тя българска или преводна, вече е минало през редактор. Ние така или иначе почти никога не четем оригинала на автора, неизменно има някаква външна намеса с цел създаване на по-добър литературен продукт. В общия случай читателят не иска да чете чернови.

В този смисъл казусът с научната фантастика е сравнително лесен – ако заявената цел на писателя е да прокара научно знание посредством художествена литература, значи той очевидно иска фактологията му да е достоверна. Когато аз уловя грешка и мога да я поправам, не виждам причина да не се намеся, още повече, че това би било и желанието на писателя (както се потвърди и от комуникацията ми с него). За мен е задължително преводачът да вниква

възможно най-дълбоко в логиката на текста. Въпрос на етичен и професионален дълг е ние да сме загрижени за вида, в който книгата ще стигне до читателя. Затова очевидни грешки и фактологични пропуски никога не могат да са оправдани.

Веднъж ми се наложи да променя една сцена в книгата „Тъмна гора“. Имаше неразбория по линията време – скорост – разстояние. Разстоянието от Земята до първата точка на Лагранж беше сгрешено, само че простата смяна на числото (както е направил преводачът на английски) този път не беше достатъчно, защото щеше да обърка цялата сцена. Седях с един калкулатор, сто часа изчислявах, накрая пренаписах почти цялата сцена, за да има тя логика и да е фактологично достоверна.

– Как бихте оценили интереса на българската публика към китайската литература? Мислите ли, че се основава само на това, че е далечна от нашата, или има нещо по-дълбоко?

– Не съм сигурен, че съществува специфичен интерес към китайската литература, поне не такъв, какъвто се наблюдава например към американските и скандинавските писатели. Съдейки по самия себе си, към художествени истории от по-непознати географски ширини навярно посягат читатели, които изпитват любопитство към човешкия свят и човешката природа в най-разнообразните им проявления. По данни на Националния статистически институт около 50% от преводната художествена литература на българския пазар се превежда от английски. В последните години имаме и доста европейски произведения, заради обилните субсидии, стимулиращи литературния обмен в Европейския съюз. Далечноизточната и изобщо азиатската литература обаче са кът, а това ни лишава от досег с различни пространства,

различни светогледи, различни чувствителности. И аз съм израснал с американска култура и литература и това е било важно и формиращо изживяване за мен, но в момента виждам определени произхождащи оттам модели на мислене, които сега се опитвам да разчупя в себе си, не без помощта на художествена литература от различни краища на света.

Така че моята работа е да се опитвам да предизвикам интерес към китайската литература, но не защото смятам, че тя превъзхожда по някакъв начин която и да е било друга, а защото вярвам, че е много важно да имаме достъп до най-различни добре разказани истории от целия свят. И аз много се радвам, че имам възможност да участвам в този литературен диалог.

– Какво бихте определили като голям недостатък на преводаческата професия у нас?

– Може би това, че в България трудно бихме могли да кажем, че изобщо съществуват професионални преводачи, защото условията позволяват на много малко хора да се занимават пълноценно на пълен работен ден с това. Повечето преводачи правят нещо друго и превеждат в свободното си време или по съвместителство с друга работа. Има и такива, които живеят в порутени къщи в някое село, където разходите им са максимално занижени, така че да могат да превеждат по цял ден и да могат да се изхранват с преводаческите хонорари. Определено може да се работи за стимулирането на повече хора да се занимават професионално и спокойно с това.

Имам един приятел от Финландия, който също е преводач от китайски. От него знам, че там например преводачите получават отчисления от библиотеките – водят се данни колко пъти е заемана дадена книга от всички библиотеки в страната, и ако ти си преводачът, на края на годината

получаваш някакви отчисления. Във Финландия съществува и фонд за подпомагане на по-трудно осъществими издания, каквито поради ред причини са преводите на далекоизточна литература в Европа. Това са малки, но екзистенциално важни стимули за този мой приятел, който също като мен е на ръба да спре да се занимава с художествени преводи, защото едва се изхранва с това. Те му помагат да продължи нататък, така че във Финландия да има китайска литература.

Разбира се, аз не смятам, че държавата ни е длъжна по подразбиране, но дискусия по тези въпроси като че ли е необходима, ако искаме да имаме питателна литературна среда. И това е дискусия, която засяга преводачи, издатели и читатели. Какво правим с преводачите? Важни ли са? Трябват ли ни? Ще ни трябват ли след още десет години? Ще бъдат ли заменени от автоматични преводачи? Склонни ли сме ние като читатели да настояваме за по-високи стандарти, но и да плащаме малко по-висока цена за книгите, така че преводачите да получават малко по-високи хонорари? Издателите ще започнат ли да държат повече на качеството и да инвестират в по-добри преводачи, ако очакванията ни се вдигнат?

– Какви качества спопред Вас трябва да притежава един преводач, за да направи добър превод?

– Не знам. Мога да дам стандартен отговор – да познава добре изходния и целевия език. Да има познание и разбиране за различни естетики и стилове, да е много и все по-начетен и чувствителен на български – това е изключително важно и е пречка, с която аз се сблъсках много челно в началото.

Но нещо характерно за добрите преводи, които чета, е това, че се усеща вложеното в тях време. Това е още

по-видимо и впечатляващо в ситуация, в която времето е лукс, защото ни плащат на страница и ние, ако искаме да си купим хляб, започваме просто да отмятаме страници. Но има и преводачи, които не си броят страниците, а гледат колко време е нужно, за да се получи добър превод, и му го дават. Много е важно да се научим да забелязваме и оценяваме вложеното време.

– Какъв съвет бихте дали на млади авантюристични преводачи?

– Да търсят и да се опитват да прокарат това, което на тях лично им харесва. Да се осмеляват да разчупват средата, в която живеем. Да не карат съвсем по инерция, като мисля, че това е един съвет, валиден за всички дейности и не само за младите хора. Особено в литературата нямаме нужда от инерция, а от по-разюздани неща. Невинаги се получава и невинаги се приветства, но докато още сме млади, бихме могли да си го позволим.

– Какво значение за Вас се крие в думата „превод“? Как Ви е възприемате и как бихте я описали?

– За мен преводът е упражнение по разбиране, вникване, търпение и удоволствие от езика.

Факт е, че културно и езиково народът ни залинява, че изискванията на много хора падат главолмно и това се наблюдава не само в литературата. Предвид това наблюдение е вдъхновяващо и зареждащо да имаш възможността да се срещнеш с човек като Стефан Русинов, който по свой начин полага усилия да разчупи средата, в която живеем.

Преводът в комиксовите балони

Елизабет Нгуен

Комиксите са се превърнали в масов книгоиздателски продукт в Съединените щати още в средата на XX век. Дългогодишна е и традицията в издаването на комикси в много азиатски страни, особено в Япония. Комиксовите списания и графичните романи за различни възрасти са неотменна част от световната книгоиздателска индустрия.

В България комиксите са популярни предимно сред детската и младежката читателска аудитория. На книжния пазар могат да се открият както оригинални български комикси, така и преводни издания. В стремежа си да открие специфичното в превода на комикси се обърнах към трима преводачи с различен професионален опит: Здравко Генов, Вида Делчева и Юлия Чернева.

Здравко Генов активно превежда комикси, като някои от най-емблематичните са „Невероятния Спайдър-мен: Приятели и врагове“, „Дедпул и Кейбъл“, „Батман: Прокълнат“ (книга 1 и 2), „Невероятния Спайдър-мен: Назад към началото“, „Харлийн (книга 1)“, „Венъм“, „Батман: Убийствена шега“, „Танос печели“, „Дедпул убива Дедпул“ и много други. Вида Делчева, преводач и редактор на комикси и книги, е докторант в научната специалност „Съвременна световно книгоиздаване“ на катедра „Пресжурналистика и книгоиздаване“ във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Научните ѝ интереси включват същността и развитието

на комикса, комиксът като медия, както и изследване на комикса в кросмедийни и трансмедийни проекти.

Към Здравко Генов и Вида Делчева се обърнах с едни и същи въпроси, на които те любезно отговориха.

– Как решихте да започнете да превеждате комикси? Какво най-напред Ви мотивира да се занимавате с това?

Здравко Генов:

– Основната мотивация е огромната ми любов към комиксите като форма на изкуство. Те винаги са били много важна част от живота ми. Освен тях обаче, още от училище проявявам интерес и към всякакви преводи – не само ги четях и слушах, но и ги анализирах. Винаги съм смятал, че ако успявам да съчетавам нещата, които обичам с работата си, тя ще ми бъде по-приятна. Затова когато започнах следването си, включвах комиксите в проектите си по всевъзможни начини. По „Странознание на Великобритания“ например, написах кратка курсова работа за Съдия Дред¹. Магистърската ми дипломна работа беше съсредоточена изцяло над спецификата на комиксовия превод, а след защитата ѝ започнах да преподавам и избираема дисциплина по темата в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Следващата стъпка беше да се опитам да си намеря работа като преводач на комикси и „Студио Артлайн“ ми дадоха шанс, за който винаги ще съм им благодарен.

Вида Делчева:

– Бях на студентски стаж в „Егмонт България“, когато главната редакторка Адриана Павлова ми постави задача, свързана с превода на имена на герои в комиксовото списание „Поразителният Спайдърмен“. След това ми възложиха редактирането

---

¹ Герой от американски комикс. – Б. а.

на списанието на хонорар, а след време – превеждането му. Бях изключително щастлива, че трудовият ми стаж започва именно с комикси за Спайдърмен – израснала съм с историите за него. По-нататък започнаха да ми възлагат и други комикси и така хобито ми се превърна в моя работа – четях комиксите преди всички други и давах своя дял в издаването им на български.

– Какви са били най-големите Ви трудности?

Здравко Генев:

– Преди да „пробия“, така да се каже, може би най-голямата трудност е била, да не спирам да вярвам, че мога да превърна хобито си в професия. Останалото вече опираше само до много учене и малко късмет. В днешно време най-трудното е да се примиря с тук-там допуснатите грешки. Не за всички съм успял да си простя, но пък поне мисля, че съм се поучил от тях.

Вида Делчева:

– На пръв поглед преводът на комикси е лесен (малко текст, много картинки), но само на пръв поглед – или казано с други думи, докато не се захванеш да го правиш. Има своите специфики, които изискват много внимателна работа. Балансът между образ и текст не бива да бъде нарушаван от прекалено „бъбриви“ преводи. Пространството за реплики и пояснения е строго ограничено в речевите балони и текстовите контейнери – нямаме избор, трябва да се поберем вътре. Това често е предизвикателство, имайки предвид колко дълги са думите в българския език в сравнение с английския. Налага се да сме максимално лаконични, с минимално количество думи да изразим точно и пълноценно смисъла. Трудно е за млад и зелен преводач, но в същото време е ужасно полезно упражнение и ценен опит. Освен

на лаконичност, комбинирана с точност спрямо оригинала, трябваше да се науча да предам максимално чист текст, за да се налагат само минимални корекции след „наливането“ му от дизайнер – т.е. след нанасянето му в комикса. Сроковете бяха кратки, а отговорността – голяма. Всяка грешка – правописна, печатна, прекалено дълго изречение, пропуснат елемент – затрудняваше следващия по веригата. Изискваше се бързо да развия усет към детайла. В това отношение страшно много ми помогна обучението, което получих в „Егмонт България“ от редакторката Яна Парашикова.

– Смятате ли, че преводачите на комикси са недооценени? И ако да – защо?

Здравко Генов:

– Да, до известна степен. Основният проблем е, че мнозинството от читателите обичат да критикуват, без да си дават сметка, че преводът е много повече от това просто да знаеш чужд език. Дори да изключим основните неща, от които сме зависими при превода на комикси, като ограниченото място, или дори издателските срокове, преводачът има още редица неща, за които да мисли. Когато става въпрос за поредица, например, той трябва да се увери, че изгражда и се придържа към единен начин на изказ за всеки от героите, към един и същ превод на различните термини, да се съобразява с евентуално съществуващи вече преводи. Трябва дори да мисли не само за това какво вече е било издадено, а и за това, което евентуално може да бъде издадено в бъдеще. Преводачът трябва да е много наясно с материята, с която се занимава, а в случаите, когато се окаже, че е недостатъчно запознат, да е склонен да прави проучване, колкото и задълбочено да се наложи да е то. Много хора обаче се хващат за някое изречение, че „било преведено тъпо“ или „грешно“, без да мислят, че с това изречение преводачът

понякога посажда семенцата на идеи, които ще покълнат три превода по-късно. Гледат отделните елементи, вместо голямата картина.

Има я и обратната страна, когато човек няма за какво да нахули превода, много му е харесал, но същевременно във фейсбук групите или блоговете, хвалебствията са само за автора, а не и за преводаческия майсторлък. Когато аз споделям мнение за дадена книга или комикс, винаги гледам да обърна внимание и на това кой е преводачът и как се е справил (особено ако съм запознат с оригинала на произведението). Това може би е просто колегиалност. А донякъде може да е и професионално изкривяване, защото, както споменах по-рано, когато чета или гледам нещо с превод, автоматично започвам да го анализирам.

Вида Делчева:

– Преводаческият труд остава недооценен на първо място от хората, които не ценят самия комикс и го приемат за детска, лесно смислаема медия. Комиксът всъщност далеч не е само детска медия. Той е уникален инструмент за разказване на истории – били те кратки и забавни, или дълги, сложни и изискващи много последователност и задълбоченост от страна на читателя. Специфичното при комикса е голямата роля на образа и това, че текстът е на второ място. Това обаче не означава, че комиксът винаги е „лесен“ или несериозен, нито пък, че текстът е маловажен. Понякога да откриеш точните, но кратки думи, може да се окаже много по-трудно, отколкото да имаш цялото пространство на света, в което спокойно да изразиш на своя език думите на автора – както е при книгите.

– Кой комикс е бил най-труден за превеждане във Вашата практика? И защо?

Здравко Генов:

– Като най-трудни може би бих определил омнибуса „Дедпул и Кейбъл“, „Батман: Убийствена шега“ и „Мразя Фантазия“, но по много различни причини.

При „Дедпул и Кейбъл“ трудността идваше от самия обем – изданието съдържаше всички 50 броя на поредицата и постоянно трябваше да подскачам напред-назад из тях, за да съм сигурен, че препратките ще са точни, майтапите няма да се повтарят и т.н. Подобна трудност имаше и в „Ти си Дедпул“, в който всъщност панелите не следват правилна последователност и отново имаше много подскачане по страниците, за да съм сигурен, че всичко ще се навърже. Да не говорим, че имаше и нещо като стихотворна кръстословица. Всъщност всеки превод с Дедпул е предизвикателство, защото много често репликите изискват пълно пренаписване, за да се получат адекватни игри на думи, тъй като трябва в случая да се съобразяваме и с изображения, освен с текст.

При „Мразя Фантазия“ сложното бяха ругатните, които всъщност не бяха ругатни, но трябваше хем да звучат сладурско, хем като звучене да са достатъчно близо до ругаене и да пасват на ситуацията. Отне време, но мисля, че това е един от преводите, от които съм най-доволен.

А „Батман: Убийствена шега“ беше труден просто заради напрежението, което сам си причиних. Беше не само първият ми превод на творба с Батман (любимият ми комиксов герой), ами и превод на едно от най-култовите заглавия на DC Comics за всички времена. Беше комиксът, в който знаех, че не мога да си позволя никакви грешки и макар да имах работен вариант още на първия ден, го четох, пооправях и редактирах десетки пъти от притеснение нещо да не е сгафено някъде.

Вида Делчева:

– Колкото и да е смешно – това се оказаха броевете на едно детско списание – „Светът на колите“. Езикът беше съвсем лесен, като за малки деца, но... съдържаше ужасно много автомобилни термини. Оказа се, че това е една напълно непозната вселена за мен – така например научих, че спойлерът не е само научена против желанието ми информация за развързката на филм в списъка ми за гледане, а елемент в дизайна на автомобила, намаляващ съпротивлението на въздуха. Честно казано, преводът на всеки нов брой ме принуждаваше да правя десетки справки и проучвания, да разпитвам приятели шофьори и да се чудя как може да не знам толкова много неща.

По правило за колкото по-възрастна аудитория е един комикс, толкова по-сложен език е използван при написването му, толкова повече трудни за превеждане жаргони има вътре, но истината е, че лично на мен, най-големи трудности ми създаде именно детската поредица „Светът на колите“.

– *Кое според Вас е предизвикателството в тази професия?*

Здравко Генов:

– Може би да се създаде усещането за единство между свързаните истории. Тези огромни измислени вселени да имат едно постоянно звучене. При комиксите предизвикателството е да се вместим и в определен брой символи, за да стои текстът естетически добре на български в съществуващите вече балони, които не са съобразени с нашия език.

Вида Делчева:

– Като всяка специализирана професия, преводът на комикси изисква постоянство и търпение, прецизно отношение към детайлите, както и работа с твърди срокове.

Както при всеки вид превод, човек трябва отлично да

владее не само оригиналния език на комикса, но и българския език. Всеки в бранша се е сблъсквал с преводачи с отличен английски, направо като майчин, и в същото време – доста посредствен български. Може би причината е, че още в училище на всички ни внушават как чуждият език ще ни осигури бляскаво бъдеще, на него трябва да наблегнем. Напълно вярно, само че често това води до пренебрегване на собствения ни език. В трудовия ми стаж – не само като преводач и редактор, но и в сферата на рекламата, включително извън книгоиздаването – доброто владееене на български ми е отваряло много врати. Колегите са ми споделяли същия опит.

Колкото и странно да звучи, едно от най-предизвикателните неща в професията преводач на комикси, както и във всяка работа, свързана с писмен текст, е владееенето на родния ни език.

– Съществуват ли неписани правила, които всеки преводач трябва да следва, когато превежда?

Здравко Генев:

– Съществуват, но бих казал, че всеки преводач сам за себе си си налага такива. При мен правилата са основно две: четивността да взема превес над оригиналния стил и изказ, в случай, че едното трябва да се пожертва за сметка на другото; да се съобразява максимално с предходни преводи от същата вселена със същите герои. Естествено, това не винаги става.

Понякога старите преводи са просто грешни или не е съществувало постоянство и трябва да си избира един от многото използвани вече варианти на дадено име и термин, или да измисля свой.

Вида Делчева:

– Извън всичко вече изброено – ясното обозначаване на различните текстове на страницата, така че дизайнерът да знае кой текст за кой текстови контейнер или речеви балон е. Включително, звукоподражателните и другите елементи като надписи на табелки, плакати и други.

Преди около десет години работехме по следния начин: получавахме от издателството разпечатка на комикса, превеждахме го в текстови документ, като слагахме номер пред всеки елемент – и съответно изписвахме същата номерация и в хартиените страници. Така дизайнерът се ориентираше кое къде да нанесе. По-късно от компанията-майка въведоха прекрасна унифицирана система за всички страни, в които се превеждаха съответните списания – влизаш в сайта, отядно виждаш страницата на комикса, отляво са ти полетата, в които триеш английските текстове и си нанасяш преводите. Когато приключиш и дадеш refresh на страницата, виждаш превода си направо нанесен в комикса. Изключително удобно нововъведение.

– *Какво не знаят хората за Вашата дейност?*

Здравко Генов:

– Много хора мислят, че просто сядам пред компютъра и прехвърлям репликите от английски на български. А всъщност, когато човек си има работа с толкова дългогодишни поредици, още повече, когато те са свързани, трябва да мисли за това какво е било и какво предстои. Случвало се е, за да съм сигурен, че преводът на една реплика в дадена история ще е смислен, да изчета още 2 – 3 други творби. Така знам, че ако някой ден и те бъдат преведени, всичко би паснало. Или пък да превъртам стари записи на видеокасети, за да съобразя превода си с този, който е познат на феновете

от детството им и да ги обземе приятна носталгия, когато четат даден комикс.

– Имате ли цели, които искате да постигнете и бъдещи проекти, с които искате да се захванете?

Здравко Генов:

– Основното е това, към което се стремя още отпреди да започна да превеждам комикси – да правя каквото мога за популяризирането на деветото изкуство у нас. В личен план, най-голямата ми цел беше някой ден да работя по Батман и други свои любими герои, като например Костенурките Нинджа или Пауър Рейнджърс. Нещата се стекоха така, че вече името ми присъства в книжки с всички тях, така че целта е постигната. Но, разбира се, не бих отказал още подобни преводи. Понякога гледам рафтовете си с комикси на английски и си мисля кои от тях най-много бих искал да превода на български...

Много бих искал и да се постигне единство между преводите на комиксите и техните филмови и телевизионни адаптации. На този етап това зависи от самите преводачи и честно казано, хората, които си правим труда в това отношение, сме доста малко.

Вида Делчева:

– Вече не превеждам комикси. Първо преминах на книги, след това започнах да развивам уменията си в различни сфери на книгоиздаването. Въпреки че професионалният ми път ме поведе в други посоки, бих се радвала някой ден отново да ми се случи да работя върху комикс.

***

Юлия Чернева работи като преводач на свободна практика от 1982 г. в различни литературни жанрове. Има огромен

опит в превода на детска литература, включително на едни от най-популярните детски списания – „Мики Маус“, „Макро-комикс“, „Том и Джери“, „Мечо Пух“, „Хана Монтана“, „Майстор Мани“, „Замръзналото кралство“. Първият ми въпрос към нея, логично я връща към началото на преводаческата ѝ дейност.

– *Кое е първото произведение, което сте превели?*

– Имам късмета да работя онова, което харесвам. Обичам книгите. Винаги чета нещо. Любовта си към книгите дължа на майка ми, която беше историк и работеше в Окръжната библиотека в Шумен като създател на каталожната система там и на баща ми, който макар и икономист по образование, пише разкази за миналото на града и се занимава с живопис. Изкуството на превода винаги ме е привличало и съм искала да се занимавам с това. Първата книга, която преведох е „Непоправимото куче“ на Фарли Моуат, издадена от „Отечество“ през 1982 г. Досега съм превела над двеста книги от различни автори, сред които Чарлз Дикенс, Анаис Нин, Агата Кристи, Уилям Уортън, Стивън Кинг, Дийн Кунц, Джон Ъпдайк, Кърт Вонегът, Джек Керуак, Рекс Стаут, Джефри Дивър, Крис Картър, Мадлин Олбрайт, Едуард Сноудън, Патриша Корнуел, Ричард Лий. Работила съм над произведения от различни жанрове, предимно художествена литература за деца и възрастни, а също и документалистика.

– *Имате ли любим проект?*

– Освен комиксите и книгите от поредиците „Страховитото в науката“ и „Страховитото в историята“, ми беше интересно да превода и книги като „Философско разследване“ от Филип Кери и „Клубът Данте“ от Матю Пърл, където художествената измислица е съчетана с философски трактати и литература, както и журналистическото разследване „Светата

кръв и свещеният граал“ на Майкъл Бейджънт, Ричард Лий и Хенри Линкълн. Ще спомена също и „Комитетът 300“ от д-р Джон Коулман, „Фашизъм: Предупреждение“ от Мадлин Олбрайт и автобиографичния роман на Едуард Сноудън.

– Има ли преводач, на когото се възхищавате?

– Уважавам всички преводачи, които работят отговорно, стараят се, проверяват и дават всичко от себе си в името на добрия превод. За съжаление има немалко колеги, които заради прекалено високо самочувствие (без покритие), мислят, че знаят всичко. Те не правят справки, не владеят добре нито български, нито английски език и в резултат на това правят безобразни „преводи“, като изкривяват и осакатяват текста. Мнозина смятат, че превеждането е проста работа и всеки го може. То обаче е призвание, изискващо усет и към двата езика – да знаеш добре чуждия език, да подбереш най-подходящия синоним, идиом или фразеологичен израз, за да звучи хубаво и правилно на български език, като в същото време спазваш стила на автора.

– Може ли да разкажете малко повече за опита Ви в превода на комикси?

– Превеждах сп. „Мики Маус“ от 1995 до 2017 г., когато престана да излиза у нас, както и комиксовата поредица „Макрокомикс“. За мен превеждането на комикси е забавно, истинско удоволствие. Интересно е да превеждам разговорите между героите, имената им, които често означават нещо и има алитерация, каламбури, смешките и да проявявам творчество. При създаването на преводите трябва да се има предвид културата на съответната страна, историята, обичаите, жаргона (доколко и в каква форма е допустим) и изразите от разговорната реч, като в същото време преводачът трябва да остане верен на оригиналното послание.

– Смятате ли, че комиксите са подценяван жанр?

– Не мога да преценя, но както във всеки друг жанр, и в този понякога има безсмислици. Може би комиксите са подценени, защото се смятат за нещо елементарно. Въпреки привидната простота, истината е, че те съдържат много неща – рисуване, текст, разказ, хумор, и изискват съответните авторски умения. Смятам, че това е трудно изкуство. Майсторство е да съчетаеш тези различни видове изкуства особено ако трябва да се придаде и комичен нюанс.

– Кой комикс Ви е бил най-труден за превеждане и защо?

– Всеки текст има своя специфика и е труден за превод. Може би хумористичното съдържание е най-трудното – каламбури, идиомите, жаргонът и самите шеги. Това, което в една страна намират за смешно, може да е обидно в друга. Възможно е смисълът да се „изгуби в превода“, ако се предаде буквално. За мнозина комиксите звучат наивно, но всъщност те са нещо като съвременни басни с поука и съдържат житейски мъдрости за най-ценните неща в живота – семейството, приятелството и любовта.

– Кое според Вас е предизвикателството в тази професия, по-специално в превода на комикси?

– Всяка професия поднася предизвикателства, ако човек иска да свърши добре работата си. В комиксите, от техническа гледна точка, наместването на текста в балончета е предизвикателство, тъй като трябва да се пресъздаде най-адекватно смисълът и в същото време да се побере в балончето, което трябва да съдържа оригиналния брой знаци. Текстът и изображението образуват едно цяло и преводачът трябва да направи превода, така че да разкрие същността на изобразеното, да се ръководи не само от текста, но и от картината, за да запази изразителността на оригиналната

история. В комиксите има много ярки герои, често със свои речеви характеристики. Преводачът трябва да ги предаде. Има и много алюзии, препратки към събития, лица, явления, които трябва да бъдат разбрани. Може да се каже, че преводът на комикси е отделен вид литературен превод.

– Има ли нещо, което бихте искали хората да знаят за преводачите?

– Трябва да знаят, че преводът е отговорно занимание, което изисква много труд, усилия, време, старание и търпение. И любов. Не може да превеждаш с досада и омраза. Трябва да вложиш душа и сърце, да си пристрастен. Изисква се широка култура и богат речник. И да не разчиташ само на себе си, а и да проверяваш, да правиш справки в няколко надеждни източника. Важна е и индивидуалността на преводача. Например дали има чувство за хумор, в случая с комиксите.

– Имате ли някакви цели, които искате да постигнете, и бъдещи проекти, с които искате да се захванете?

– Обикновено не избирам какво да превеждам, работя върху това, което ми предлагат. Бих искала да превеждам добре написани романи, криминални или политически трилъри, тъй като предпочитам този жанр.

„Неемоционалният“ превод Далия Димитрова

Едва ли първата мисъл на хората при отварянето на нова книга е да погледнат чие дело е нейният превод. Тогава колко ли са тези, които биха се замислили за преводачите на документи? Освен, разбира се, ако на самите тях не им се е налагало да носят документи за превод.

Какви качества трябва да притежава един преводач? Как се изготвят преводите и легализациите на документи? Отговорите на тези въпроси, както и други интересни факти, научих след проучване на множество онлайн източници на информация и разговори с хора от тази професионална област. Свързах се с Росина Христова – офис организатор на преводаческата агенция TransLeg, и Албена Линкова – преводачка на документи от и на испански и френски език към агенциите „Орхидея-94“ и „Митра Транслейшънс“.

За документите и преводачите

Съществуват най-различни документи: общински (удостоверения за раждане, за брак, за семейно положение, за постоянен и настоящ адрес, смъртен акт); образователни (дипломи за средно и висше образование, приложения към диплома, свидетелство за основно образование); правни (свидетелство за съдимост, съдебно решение, пълномощно); медицински (епикриза, имунизационен паспорт,

медицинско изследване, медицинско направление) и други. Тъй като различните документи засягат различни сфери, е необходимо човекът, който извършва превода, да владее на много високо ниво езиците, на и от които превежда, както и да е добре запознат с терминологията в съответната област. Затова е препоръчително, когато някой се нуждае от подобна услуга, да се обърне към преводаческите агенции, които разполагат с квалифицирани преводачи за всякакъв тип текстове: за художествена литература, за научна литература, за документи. Всеки преводач има предпочитание към това какви текстове да превежда. Един има богато въображение, творческо мислене и затова му е по-лесно и приятно да превежда художествена литература, която дава възможност по-свободно да борави с езика и то така, че да докосне читателя емоционално. Друг предпочита работата с документи, която изисква стриктно придържане към написаното в оригинала, спазване на оформлението му и прецизно използване на терминология.

Има преводачи, които си сътрудничат само с една агенция. Обикновено те работят с най-използваните езици: английски, немски, френски, испански, италиански, руски. Има и други, предлагащи услугите си на няколко фирми. Най-често те работят с по-рядко използвани езици, например гръцки, чешки, арабски, унгарски, шведски, норвежки... Най-рядко се правят преводи от и на азиатски езици като китайски и японски. Естонският, въпреки че е европейски език, също е слабо разпространен. Някои езици не са много търсени и това е причината трудно да се намират преводачи за тях.

Преводите могат да бъдат официални и неофициални. Официалните преводи са тези, които са предназначени за представяне пред институция и винаги се извършват от така наречените заклетни преводачи. Докато неофициални

преводи се правят в случаи, когато клиентът иска да разбере смисъла на документа и няма да го представя пред институция. За тях не са необходими заклетни преводачи.

Заклетите преводачи са членове на преводачески агенции, които са вписани и одобрени в Дирекция „Консулски отношения“ към Министерството на външните работи. Могат да бъдат българи или чужденци, но трябва да са постоянно пребиваващи в България. Трябва да владеят съответния език поне на ниво С1 според Европейската езикова рамка и това да бъде удостоверено от определена институция. Например за английски език – от Британския съвет, за немски – от Гьоте-институт.

Оформление на превода при документи

Съществуват някои стандарти за оформлението на преведения документ. Официалните преводи се правят на специална бланка, съдържаща логото и печата на преводаческата агенция, като на всяка страница от превода фигурират подписът на преводача, работил по него, и печатът на агенцията. За документи, съдържащи основно текст, се използва шрифтът Times New Roman с размер 12 пункта и междуредие 1,5. Тези характеристики са се утвърдили като най-лесни за четене и възприемане. Но за документи, съдържащи таблици с много графи, невинаги е възможно да се приложат, затова в такива случаи може да се използва по-малък размер на шрифта, например 7 - 8 пункта.

Важно за оформлението на преведения текст е запазването на структурата на оригинала, макар и за някои документи това да не е необходимо или уместно. В случай че се превежда акт за раждане, се спазва подредбата на данните в оригинала. Така преводът и оригиналът изглеждат по един и същи начин и е лесно да се проследи кое къде се

намира. Както и, разбира се, дали документът съдържа вярна информация.

При документи като дипломи за образование обаче оформлението не се запазва. Визуално дипломата прилича на книжка с размер, различен от А4, но бланките на преводаческите агенции са с размер А4. В този случай не се спазва структурата на оригинала. Преводът започва от първата страница на дипломата и продължава през останалите страници в реда на разгръщане на „книжката“. Информацията се представя в правилната последователност, сбито, подредено и отчетливо. В противен случай се рискува на бланките с формат А4 да останат големи празни полета, с които някой може да злоупотреби.

Конфиденциалност на превода

Когато говорим за превод на документи, изникват и въпроси по отношение на конфиденциалността и верността на превода. В преводаческите агенции има хора, изпълняващи ролята на организатори, които преценяват на кой точно преводач да поверят даден превод. Те не биха възложили работа с документи на човек, на когото нямат доверие и за когото смятат, че би могъл да злоупотреби с данните. Такава е ролята и на Росина Христова, която уточнява: *Ние сами избираме на кого да поверим личните данни на клиентите. Ако видим, че един човек не е надежден, можем да му дадем да преведе приказка, статия за вестник, но няма да му дадем документи с лична информация.*

Когато клиентите сами пожелаят да им бъде потвърдено, че конфиденциалността ще бъде запазена, се подписва вътрешнофирмен документ, чрез който агенцията се задължава да пази информацията, а клиентът дава съгласие да ѝ повери личните си данни.

Във връзка с верността на преводите, заклетите преводачи попълват декларация пред нотариус, съдържаща личните им данни, с която поемат ангажимента при изготвянето на преводи да не дават грешна информация, защото в противен случай са подсъдими по Наказателния кодекс за достоверността на преводите на документи и други книжа (чл. 290, ал. 2).

Тук е мястото да се спомене, че преводачът няма право както да извършва грешен превод, така и да добавя информация. Например, ако в документа, предоставен за превод, даден човек фигурира с фамилия, която впоследствие е била сменена, преводачът не може да впише в преведения документ новото име. За тази цел клиентът може да си извади допълнителен документ.

Невинаги някой проверява верността на преведения документ. Има документи, които се представят в някоя институция само защото това се изисква. Ако чуждестранна фирма се регистрира в България, от нея ще бъдат изискани удостоверения за актуално състояние, финансов отчет и други документи, които просто ще бъдат поставени в досието за тази фирма. В повечето случаи никой няма да провери данните във всички представени документи. Има обаче случаи, в които се правят проверки. Ако тогава се установи някаква нередност, като например несъответствие между подписа и името на преводача, ще бъдат наложени санкции.

Легализация на документи

За да бъде валиден български документ извън страната, той подлежи на легализация. За легализацията на официални документи е важно да се знае, че за всеки вид документ има строго индивидуална процедура.

За да се легализира общински документ (например акт за раждане, или удостоверение за семейно положение), на оригинала се поставя специален правоъгълен печат. Тази легализация се заплаща. Важно е да се подчертае, че ако документът няма да се използва в чужбина, той не се нуждае от печат за легализация. След като документът има този печат, преводаческата агенция го подава за поставяне на апостил¹ в съответната областна администрация, след което извършва превода и го заверява в Дирекция „Консулски отношения“ към Министерството на външните работи.

При легализацията на правни документи (свидетелство за съдимост, бракоразводно решение, нотариален акт) е необходимо да бъдат поставени два апостила от Министерството на правосъдието. Важно е при издаването на документа да се посочи изрично, че ще се ползва в чужбина и трябва да се легализира, защото в противен случай ще бъде издаден документ само с един апостил. При наличието на двата апостила се продължава процедурата с превода и заверката, както при предходния тип документи.

При медицинските документи се прави нотариално заверено копие, като оригиналът остава за собственика, а на копието се поставя апостил от Министерството на правосъдието.

За образователни документи апостилът се издава от Националния център за информация и документация (НАЦИД), като може да бъде и в хартиен, и в по-често използвания електронен вариант. След поставяне на апостила се продължава с вече позната процедура за превод и заверка.

---

¹ Апостил – специална заверка, удостоверяваща автентичността на документ с печат от държавата, която го издава. Може да бъде допълнително приложение или да се положи директно върху документа. – Б. а.

Нуждае ли се документът от апостил, зависи от това дали България има сключен договор за правна помощ с другата държава и дали тази държава е подписала Хагската конвенция².

Документите, издадени в България и предназначени за държави, които са подписали Хагската конвенция, но нямат сключен договор за правна помощ с България, трябва да имат поставен апостил. За тези, подписали и Хагската конвенция, и договор за правна помощ с България, невинаги е необходима тази заверка. Документи, предназначени за държави, които не са подписали Хагската конвенция, е необходимо да имат апостил и допълнително да бъдат заверени от посолството на държавата, за която са предназначени.

За документи, издадени в чужбина и предназначени за България, при заверка с апостил се процедира по същия начин, но с една разлика. При документи от държави, подписали Хагската конвенция, се изисква първо заверка от Министерството на външните работи на съответната държава и после заверка от посолството на Република България там.

Срокове и цени

Преводаческите агенции познават процедурите и законите във връзка с превода и легализацията на документи. След като клиентът им е гласувал доверие, за него са важни срокът и цената за услугите. Той определя срока за извършването на превода на документа. Агенциите обикновено изпълняват три вида поръчки: обикновена, бърза и експресна.

Количеството и големината на документите, както и

---

² Хагска конвенция (5 октомври 1961 г.) – конвенция за премахване на изискването за легализация на чуждестранни публични документи – Б. а.

срокът, в който трябва да бъде направен преводът, влияят върху цената на услугата. При документи с голям обем и сложна терминология агенциите препоръчват обикновена, вместо бърза или експресна поръчка. Краткият срок би бил постигнат за сметка на качеството и в същото време би повишил цената.

При поръчка, включваща много документи, клиентът може да заяви кои от тях имат приоритет и съответно трябва да бъдат преведени първи.

Съществен фактор, оказващ влияние върху стойността, но и върху времето за подготовка на превода, е езикът, с който ще се работи. Обикновено цената при стандартните езици е по-ниска и времето за направата на превода е по-кратко. Когато става въпрос за редки езици, цената е по-висока и услугата може да отнеме повече време, тъй като преводачите с тези езици са по-малко и работят на няколко места.

Контактът с преводаческата агенция

От значение за това клиентите да успеят да установят контакт с дадена преводаческа агенция е наличието на сайт в интернет. Доста хора използват технологии за подобни „проучвания“ и обикновено колкото по-нагоре в търсенето в браузъра излиза сайтът на една агенция, толкова по-лесно и по-вероятно е човек да достигне до нея.

Друг сигурен начин агенцията да се сдобие с нови клиенти е препоръката от доволни клиенти. След като човек е установил, че дадена фирма се е справила на ниво с поръчката му, той би я препоръчал на свои познати.

***

Интересен и значим ми се стори въпросът дали работата като преводач е достатъчно доходна и дали човек може да

се издържа само от нея. На основата на дългогодишния си опит Албена Линкова уточни: *Може, ако в продължение на 5 – 7 години работи за името си, а после името му работи за него. Всеки трябва да е много добър в професията си, за да тежи на мястото си и да получава достатъчно средства, за да живее нормално.*

***

Изводът, до който стигнах по време на работата си по темата за превода на документи, е, че не всеки, който е изучавал чужд език, може да стане преводач. Преводачът, без значение от вида превод, с който се занимава, е човек, който владее чуждия език също толкова добре, колкото своя роден. Той е човек на изкуството, защото преводът е вид изкуство, което не на всеки се отдава.

За финал бих отправила апел за уважение към преводачите и агенциите, които координират и организират работата по превода на толкова разнообразни, но и толкова важни документи. Осигуряват превода и легализират нашите дипломи и свидетелства за образования. В други случаи тяхната помощ е нужна на съдебни дела. Имат нелеката задача да преведат правилно термините за медицинска диагноза или упътване към сложна апаратура. Дори да не осъзнаваме важността на „неемоционалния“ превод, понякога той индиректно спасява животи или определя човешки съдби.

Превод с много дубли

Мария Берова

Филмовият превод е емоция! Той е необятен океан, в който човек може да се гмурне и да плува все по-надълбоко. А дали някога ще стигне дъното, е загадка, която може завинаги да остане без отговор.

За да се вникне в същността на филмовия превод, трябва да се погледне назад към неговия произход. Това би било възможно чрез лична среща с човек, който твори в тази сфера и познава всички нейни специфики и тънкости. Но преди това трябва да се разкаже малко повече за превода на филми.

Филмовият превод е два вида – дублаж и субтитриране. Всеки от тях взаимодейства с оригиналния текст по различен начин. За да се добие по-точна представа за същността им, те трябва да бъдат разгледани по-подробно.

Дублажът е известен като метод, чиято основна цел е да модифицира оригиналния текст, така че той да бъде достъпен за аудиторията. Той цели да остави внушение у зрителя, че речта на български е синхронизирана с мимиките и оригиналната реч на дадения филм. Изпълнен по правилния начин, дублажът предава основната емоция и чувства на актьорите, пресъздавайки ги с помощта на българската реч и трансформирайки посланието, за да бъде разбрано от публиката.

Субтитрирането е писмен превод чрез синхронизирани надписи, разположени най-често в долната част на екрана.

Те дават възможност на зрителите да се насладят едновременно и на оригиналното звучене, а чрез българския превод и да вникнат максимално в смисъла на филма.

В края на 80-те години на XIX век Томас Едисън прави първите опити за озвучаване на филми, но резултатът е разочароващ, тъй като между звук и изображение няма никакъв синхрон. Първият успешен опит за синхронизиране на звук и картина се осъществява през 1894 г. от Емил Рено, който умело създава унисон между шумовете със своите прожекции на „светлинни пантомими“.¹ Търсят всевъзможни решения за преодоляване на проблема с липсата на звук. По-голямата част от прожекциите по онова време са съпроводени от музикален акомпанимент в салоните, а в други случаи зад сцената актьори „дублират“ филма, за да може да предадат максимално ясно посланието на произведението. Първата публична прожекция на озвучен филм се провежда през 1900 г. и това събужда огромен интерес сред кинематографите.

Би могло да се каже, че по време на немите филми, преводът е сравнително лесен заради естеството им. Истинското предизвикателство за преводачите и дубльорите се появява през 20-те години на XX век, когато огромна сила набират филмите, в които присъства речта на актьорите. Американските филмови компании се опитват да овладеят ситуацията, като записват един и същ филм на няколко езика с помощта на различни актьори. Това се оказва нерентабилно, тъй като качеството рязко се понижава, а бюджетите за продукциите се увеличават стремглаво.

Така се появяват студиата за дублаж. Страни като Франция, Германия и Италия избират да дублират чуждестранните филми под претекста, че така зрителите ще

---

¹ История и факти. Озвучените филми. Movies .. Movies everywhere [онлайн]. Достъпно на: <https://gradev94.wordpress.com/история-и-факти/>

се чувстват най-комфортно, слушайки филмите на родния си език. Други страни като Португалия, Белгия и Швеция предпочитат субтитрирането.

Идва моментът да се откrexне вратата към филмовия превод в България. Ще го направим заедно със Златна Костова – преводачка, писателка и журналистка, смятана за стандарт в преводаческите среди. Нейната изключителна харизма и увлекателни разкази биха помогнали за потапянето в света на филмовия превод и докосването до него по много специален начин.

– Госпожо Костова, Вие сте истински талант! Може да Ви открием навсякъде – зад екрана, в радиоефира, в сферата на литературата и журналистиката. Как успявате винаги да сте толкова енергична и да радвате зрители и слушатели с работата си?

– Да Ви кажа честно, не знам. Понякога и аз си задавам този въпрос, но не с интерес и възхищение, както го задавате Вие, а по-скоро (само) обвинително. Всъщност нямам нищо против да се занимавам с всичко, което изброявате – във всички тези занимания аз влагам сърцето си и с радост им се отдавам. Това, срещу което „ритам“, е да правя всичките тези неща едновременно, защото това разпилява енергията, концентрацията, убива първоначалния импулс. Тогава от нито едно от тях не мога да изпитам удоволствие, а удоволствието от (с)вършената работа е най-силната мотивация за хората, посветили се на нещо. Затова гледам да свърша едно нещо от една област и да се прехвърля „начисто“ към следващото, от друга област. Това невинаги се получава, уви.

А на въпроса как се запазвам енергична в работата си и как доставям радост, ще Ви кажа, че имам една тайна, по-скоро едно правило – „Правилото на едното добро нещо“:

започвам ли нов превод, срещам ли се с нов човек, гледам ли нов филм, пиеса, балет, чета ли нова книга, слушам ли нов диск, гледам ли изложба, ходя ли на ново място... за какво то си помислите – аз гледам да открия поне едно качество, едно добро нещо, за което да си мисля, което да ме изпълва с любопитство, енергия, обич, което ще ме зареди за по-нататъшната ми работа. Е, специално при преводите качества на оригинала трябва да са много повече от едно, за да се захвана изобщо.

– Нека започнем от самото начало – как избрахте да следвате английска филология с преводачески профил в Софийския университет? Успяхте ли бързо да се реализирате в сферата, към която сте се насочили, след като завършихте?

– Изборът да следвам английска филология и изборът да бъда в преводаческия профил са два отделни избора. Първият, сигурно ще Ви изненадам с това, не беше „мечтата на живота ми“ или поне на ученическите ми години, когато младежите се замислят какво ще правят, след като завършат гимназия.

Причината да избира английската филология е твърде прозаична и вероятно често срещана: не исках да си давам много зор. По онова време Английската гимназия в Русе беше най-добрата гимназия в България, т.е. преподавателите бяха най-най-най-добрите. За нея се знаеше, че ако си учил математика при Иванов, Дочева, Василев и интересите ти са в тази посока, ти безпроблемно ще обереш всички златни медали на всички наши и международни олимпиади и ще влезеш в университетите без изпит. Аз бях отлично подготвена по български и английски и избирайки най-малкото съпротивление, реших да кандидатствам английска филология.

Още в първи курс се срещнах с невероятния Димитър Спасов, светла му памет, който беше наш курсов ръководител, преподаваше ни превод и крайно сухия предмет граматика, който той успяваше да направи интересен. Този човек едва ли не спеше в университета – постоянно ни измисляше и разпечатваше упражнения, преводи, диктовки. Всичко с него беше неопишуемо интересно. На мен започна да ми харесва изборът на тази специалност. И все пак недостатъчно. След първи курс кандидатствах във ВИТИЗ, но не ме приеха, така че се върнах отново в английската филология. Тогава се заех да превеждам някои от англопишещите поети, които изучавахме, и започна да ми става още по-интересно. По това време курсов ръководител ни беше професор Бистра Алексиева, която ни преподаваше теория на превода, и започнахме часове по превод с професор Александър Шурбанов.

В края на втори курс кандидатствах за преводаческия профил. Двадесет дни, докато чаках да излязат резултатите, бях ни жива, ни умряла от притеснение, защото вече ужасно ми се искаше да се занимавам с това, и когато ме приеха – о, радост! Разбрах, усетих, че това е моето място и повече нито ден не съжалявах за този избор!

Дали успех бързо да се реализирам, след като завърших? Мисля, че започнах да се реализирам още докато бях студентка. Тогава превеждах по-скоро за себе си, но дори без някакви поставени ангажименти и задачи, без заплащане, без дори даване на публичност на тези мои преводи, аз изпитвах голямото удоволствие от това да върша нещо, което ми е на сърцето. За моя изненада, първата работа, която ми предложиха, след като завърших, беше педагогическа, преподавателска. Отказах я (само за един ден) и след ден само я приех. Станах преподавател по английски в Института за чуждестранни студенти (ИЧС). По същото време дойдоха и първите сериозни ангажименти за преводи. Първо, научнопопулярни

сериали на ВВС за БНТ. Никога няма да забравя работата си по „Живата планета“ на Дейвид Атънбъро и „Музиката на човека“ на Йехуди Менухин. Последваха десетки научнопопулярни сериали за БНТ, след което започнаха и поканите за комедийни сериали в БТВ и Нова, както и за някои кабелни телевизии, но това беше значително по-късно.

Още като студентка започнах да превеждам и филми за София Филм Фест и „Панорамата“ (сега „Киномания“). Филмите за телевизията се правеха за дублаж, а тези за фестивалите – със субтитри. Така че потънах в две много различни области на превода, което ме държеше и ме държи до ден днешен на педи над земята. Толкова е приятно и възторжено чувството ми от добре направения превод! Пак по това време започнах и литературните си преводи. За издателство „Егмонт България“ преведох „Аладин“, „Костенурките Нинджа“ и още няколко прекрасни книжки, после преведох „Вещиците“ на великия Роалд Дал за друго издателство и така се започна. През 2000 г. преведох и първата си пиеса – „Боси в парка“ от Нийл Саймън – за театър „Сълза и смях“, после и „Ножица-трепач“ за „Армията“, която се играе и до днес! И после вече десетки пиеси, с което към днешна дата май най-много се занимавам.

– Защо се насочихте именно към филмовия превод? С какво успя да Ви спечели той и бихте ли го определили като едно голямо предизвикателство?

– Филмовият превод е не голямо, а гигантско предизвикателство. Насочих се към него отново случайно, защото това беше първият вид превод, който ми предложиха, докато още преподавах в ИЧС, година след като бях завършила университета. Пък и преди това правех „временния превод“ – субтитрите за София Филм Фест – „временен“, защото субтитрите не се „набиват“ върху лентата на филма, а се

прожектират от компютър върху картината, без да остават постоянно върху копието на филма.

Сега, като ми задават този въпрос, си мисля, че ако първият възложен ми превод беше литературен, може би към това щях да се насоча приоритетно. Но и тук май действа правилото за „любовта от пръв поглед“. А преводът на филми е огромно предизвикателство, защото едни закони действат при превода за субтитри и съвсем други, когато превеждаш за дублаж. И в двата случая има много какво да се учи и какво да се „доизпипва“, за да се случи накрая онова чудо, в което зрителят не мисли за превода, не се замисля, че това е зверски труд, и всичко си върви естествено, все едно оригиналът е бил направен на български. Или както се казва: *Хубавото на добрия превод е, че не му личи, не се забелязва.*

Има, разбира се, много други афоризми за „добрия превод“ и всички те са верни. Като преводач на филми, аз далеч не се вирам единствено в собствените си филми. Напротив, винаги чета с любопитство субтитрите на всеки филм, който съм седнала да гледам, и винаги ме обхваща неописуема радост, когато попадна на добър превод – след такива преводи ми се пее, честно, независимо какъв е бил филмът. Ако познавам преводача, веднага му се обаждам (както впрочем прави и професор Шурбанов, когато попадне на добър превод). Ако не го познавам, започвам да го издирвам. Така правя във всяка ситуация на добре свършена работа – радио или телевизионно предаване, концерт, изпълнение, пиеса, превод... Отново се връщам към правилото за „едното добро“. Едно добро парче да има в един диск, аз ще си купя диска заради това добро парче! През цялата си практика на преводач съм виждала и много нескопосани и направо неграмотни преводи – и на книги, и на филми, и на пиеси. Но се досещате, че за това не ми се говори, нито ще потърся

авторите на тези преводи да им кажа нещо. Гледам да не се изпълвам с гняв заради грешките и глупостта на другите, но не ми се получава винаги и по-често много се ядосвам и се възмуствам.

– Името Ви често е използвано за еталон в преводаческите среди – наричат Ви „стандарт в превода“. Вярвате ли, че за да бъде успешен един човек, той трябва да е самокритичен към себе си?

– О, естествено! Самокритичността (при това на първо място), трудът и оценяването на чуждия труд, постижения и успехи, постоянното учене на нови неща и самоусъвършенстването са пилоните на тази професия, както всъщност на всяка професия, като се замисли човек.

– Към днешна дата имате реализирани над хиляда филмови превода. Има ли филм, който заема специално място в сърцето Ви и бихте нарекли любим? Ако има – защо?

– Ще използвам едно клише, но клишетата понякога стоят твърде добре и са много истинни. Всичките ми преводи са като собствени деца, всичките са правени с любов, упоритост. Всичките изискват огромна грижа, постоянно учене, усъвършенстване и опити да постигнеш перфекционизъм. Имах два-три филма от многото, преведени за София Филм Фест, и те ми бяха любими именно заради превода ми, а не че са най-добрите филми, които съм превеждала. Бяха с тежък жаргон, много неприлични думи, както и много трудно изразени с думи ситуации. Това, което бях постигнала в превода им, беше изненада и възнаграждение за „кървав труд“ за мен.

Любими са ми и телевизионните ситкоми от рода на „Ало, ало!“, „Старата гвардия“, „Фолти Тауърс“ – те пък са пълни с каламбури, което си е коронен номер за преводача, който

обича това убийствено упражнение и забравя себе си в старанието си да „пребори“ този превод и да го направи достъпен и приятен за българската публика.

– Има ли „клопки“, за които трябва да се внимава при превода на филми?

– Клопките дебнат от всеки тъгъл. Но дори и технически превод да прави човек, той пак трябва постоянно да внимава за клопки. Тъй като ние превеждаме от език, с който не сме закърмени, не е възможно да знаем всички значения на всяка дума, която трябва да преведем, всички нюанси и нестандартни употреби. Има случаи, в които значението на думата е съвсем противоположно на българския еквивалент или на български няма дума за някакво усещане, чувство, предмет.

Освен да има под ръка речник – и то най-ново издание, защото езикът постоянно се променя и много думи от ядрото му постоянно минават в периферията или сменят значението си, преводачът трябва непрекъснато да чете най-съвременни автори със съвременен език; да следи как се развива и променя езикът, от който превежда; да е наясно с историческия фон на произведението, което превежда; да е проучил средата, социалната прослойка на героите, диалекта и жаргона, които те използват; да се настрои да предаде по най-близкия възможен начин цялостната атмосфера и да работи в тази посока на всички нива.

– Когато попаднете на шега, как я превеждате, за да звучи добре на български? И обратно.

– Да. Шегата трябва да звучи на български. Както и каламбуриите, които са съвсем сериозни. Виждала съм във филми много добре преведени вицове (без вицът да е международен – тогава е лесно за превод), които те размиват на мига;

виждала съм, уви, и вицове-убийци на филма или поне на сцена от него, след които се питаш: Какво беше сега това?

Доколкото ситуационните комедии са универсални и звучат универсално, би трябвало преводачът да не им козирува и да стои „мирно“ пред тях, а да се отпусне и да избере най-подходящите изрази, които правят ситуацията аналогична и разпознаваема за българския зрител. В моята работа преводаческите ми решения в „Ало, ало!“ са пример за това. Много често съм вкарвала в сериала чуждици или архаизми, които липсват в оригинала, но са разпознаваеми и заредени с определен смисъл, който говори на нашия зрител за националността, възрастта, грамотността, нормалността и т.н. на героите.

– С какво се различава филмовият превод от всички останали преводи, които сте правили?

– Както казах, филмовият превод дори вътре в себе си е различен в зависимост от това дали се прави за дублаж, или със субтитри, та камо ли от другите преводи. Филмовият превод в субтитри е само една „патерица“. При него си има определени правила, изисквания, съобразени с възможността на човешкото око да следи. Затова субтитрите трябва да са „изстискани“ докрай като гъба.

В повечето случаи действието във филма говори само по себе си. Зрителят отива да гледа филма, а не да чете и да не може да види какво става на екрана, да проследи действието. Затова субтитрите само трябва да помогнат на зрителя да се ориентира по-добре. Субтитрите не търсят „висока литература“, не избират най-красивия синоним, не вмъкват за четене личните имена на героите, които са в кадър, нито нецензурни или други възклицания.

Субтитрите трябва да бъдат максимално кратки (два реда по максимум тридесет и осем знака) с ясни и прости

думи – това важи с особена сила за българските или други чуждестранни филми, които се субтитрират на английски, защото се предполага, че не за цялата фестивална публика навън английският е матерен език или зрителите са филолози.

При превода за дублаж пък действат други правила. Там се гони еднаквата дължина на изреченията, които чуваме, т.е. когато героите говорят на английски, дублиращите актьори трябва да разполагат със също толкова дълга фраза (както и със същата интонация и бързина на изговор), за да могат ефективно да „покрият“ оригиналния глас на героя, така че да не чуваме след края на българската фраза още малко говор на английски или обратното – героят отдавна да е млъкнал в кадър, а на български още да се говори. Тук, за разлика от субтитрирането, не прибъгваме до прости и кратки думи, а до „цвета“ на оригиналната реч, търсим да постигнем адекватна речева характеристика с характерните за героя думи – висш пилотаж! Филмовият превод се различава именно по избраната лексика от театралния и литературния превод.

*– Коя е най-трудната част от превода на един филм?
А на една пиеса?*

– Най-трудната част от превода на един филм – приемаме, че говорим за дублаж на филма, за да го сравним по-лесно с превода на пиеса – е вметването в рамките на даденото време (колко трае сцената и колко интензивен е диалогът) и скоростта, с която говори „оригиналът“. В този случай, ако имаме големи паузи – добре, ако филмът е „бърборилня“ – лошо ни се пише. Защото трябва хем нищо важно да не пропуснем и изгубим от диалога, хем някак на магия да го съкратим (поради смяна на сцената или ново говорещо лице).

При пиесите няма тази ограниченост и това притеснение от скоростта на говорене на „оригинала“, защото оригиналът

си е българският актьор с монолозите, преведени от теб. Но все пак дори да нямаме това ограничение/притеснение за време, не можем да си позволим разточителство и нарушаване на естествения темпоритъм на пиесата, който е заложил авторът, както и българският режисьор (разчитайки правилно автора). Така че пиесите, като цяло са по-лесни за превод от една страна, но от друга, пак като цяло имат много стегнати изисквания – като общ темпоритъм, атмосфера, различни характеристики на героите, които преводачът направо си пренаписва, „залепен за“ и влязъл под кожата на автора.

Тук се търси най-добрият език, най-адекватният, най-цветният, най-разговорната и естествена реч, най-нормалните и добре звучащи изрази. Говоря за една произволно избрана съвременна пиеса. Понякога зрителите направо се прехласват в естествеността на поведението и говора на някое действащо лице. Когато това се случи в преведена от мен пиеса, направо се разтапям от гордост и радост!

– Какъв е цялостният Ви поглед върху филмовите преводи в България? Какво бихте посъветвали всички млади и неопитни преводачи, които тепърва навлизат в тази сфера?

– Филмовите преводи в България са много добри. Мисля, че не е прекалено или самонадеяно да кажа, че българската преводаческа школа е много добра. Виждала съм английски субтитри на любим хонгконгски режисьор (от тези субтитри трябваше да превеждам негови филми на български за София Филм Фест) и субтитрите на английски ме потресоха! Тогавата си мислех, че ако този режисьор знаеше с какви отвратителни субтитри на английски е фестивалното копие на гениалните му филми, би се гръмнал! Или би гръмнал преводача!

Виждала съм такива абсолютно неприемливи субтитри от сърбохърватски на английски – нищо не пропуснали, нито възклицания, нито псувни, нито имена, нищо! Субтитрите

се влачат, вероятно по сто знака в два-три реда, подпъхват се в кашетата от двете страни на кадъра и не само че не успяваш да ги изчетеш, ами и въобще не знаеш кой се е появил на екрана, толкова нямаш време да погледнеш действието!

На младите бъдещи преводачи ще пожелаем най-напред да се вслушат в себе си, да проверят имат ли „подадине“ (способност, талант) към тази професия, имат ли талант за това изкуство (защото преводът е високо изкуство, нищо, че няма категория за него, когато се раздават театралните награди), да усетят повик, интерес, любов, защото това е необходимото, както, прочее, за всяка професия – призвание. И ако намерят толкова любов и самоотверженост в себе си, толкова желание за постигане на перфекционизъм, готовност да не мислят за насъщния и да не бъдат винаги полагащо се и навременно оценявани, тогава да пристъпят и да приемат тази елегантна покана за танц, да прегърнат превода и да се отдадат на любовта на живота си!

***

Изборът на конкретен вид филмов превод допринася за възприемането на филма от публиката и спомага за предаването на емоции и послания. Няма единодушно мнение кой филмов превод е по-добър и предпочитан – дублажът или субтитрирането. Както вече бе посочено, изборът на превод в дадена страна зависи от редица фактори, които са свързани с аудиторията, естеството на филма, както и финансите, с които разполага даденото студио. В основата на всичко това стои специалната връзка между филм и зрител, която трябва да бъде запазена при превода.

Филмовото изкуство е едно изключително влиятелно и мощно средство за споделяне на информация и предаване на ценности. Филмовият превод е ключов за съществуването на киноиндустрията и без него светът на киното не би бил същият.

Между практиката и теорията

Радина Чачева

Преводаческата професия е многопластова и сложна. Изисква умения и опит, но и конкретна теоретична подготовка – в повечето случаи тези способности се придобиват чрез образователни програми. Всички имаме най-обща представа за дейността и ролята на преводачите, но знаем ли как студентът става преводач?

Магистърската програма на Софийския университет „Преводач-редактор“ през 2021 г. навърши двадесет години от своето създаване. Как се обучават бъдещите студенти? Какво се изисква от тях, за да бъдат наистина добри преводачи?

С тези начални въпроси потърсих ръководителката на програмата професор Амелия Личева – поетеса, критик и доктор на науките, носител на отличието „Рицар на книгата“ на Асоциация „Българска книга“. Удостоена е и с националната награда „Христо Г. Данов“, както и с наградата на Националния литературен конкурс за поезия „Биньо Иванов“.

Разговарях и с професор Ана Димова – преподавател по художествен превод с немски език в магистърската програма „Преводач-редактор“, почетен професор на Шуменския университет, автор на научни трудове. Признание за дългогодишния ѝ преводачески опит е и наградата за художествен превод на австрийското Федерално министерство на образованието, изкуството и културата.

С професор Амелия Личева разговаряхме за насоките на програмата „Преводач-редактор“, за настъпилите промени и за интересите на студентите.

– *Що е то „Преводач-редактор“? Какво цели?*

– Магистърската програма „Преводач-редактор“ стана на двадесет години. Това вече е дълга и солидна биография, защото в Софийския университет имаме дори бакалавърски програми, които са „по-млади“. Програмата е силно практически ориентирана, цели да подготви студентите в областта на превода – художествен и специализиран, с всички езици според знанията на студентите, както и обратен, и дори ус-тен превод с английски и италиански. Но за да Ви отговоря какво представлява, няма да изреждам курсове, те могат да се прочетат в учебния план. Ще Ви кажа какво смятам за големия капитал на програмата – преподавателите, много от които са хора от практиката, са едни от най-известните имена в своята сфера.

При нас са преподавали или преподават преводачи като Иглика Василева, Надежда Розова, Елка Виденова, Ана Димова, Мирела Иванова, Боряна Даракчиева, Тодорка Минева, Андрей Манолов, Анджела Родел, Боряна Дукова, редактори като Татяна Джокова и Елка Миленкова. Курсове водят Надежда Иванова, която е сред знаковите имена в областта на филмовия превод, Илияна Михайлова, която се утвърди като водещ специалист в сферата на компютърно подпомогнатия превод, Геновева Димитрова, Катя Атанасова, Георги Тошев, Светлозар Желев. Към нашата програма участват и писатели като Георги Господинов и Здравка Евтимова. Тази година успяхме да привлечем към екипа дори и един от най-добрите кардиолози в България – доктор Ивета Ташева, която започна да работи със студентите в сферата на така дефицитния откъм качество медицински превод.

Другият капитал на програмата са нейните студенти. Няма да преувелича, ако кажа, че при нас идват едни от най-добрите и мотивирани студенти, които затова и успяват да се възползват от обучението, което им предлагаме, и да изградят от себе си истински професионалисти. Сред завършилите програмата вече има много утвърдени имена и в сферата на превода, и в книгоиздаването, и в преподавателската работа. Ще спомена само Владимир Молев, Стефан Русинов, Радослав Папазов, Стефка Кожухарова, Мая Ненчева, Радостин Желев, Тонина Манфреди, Милена Дякова.

Но за да е такава програмата, трябва и още нещо – трябва идеи, вкус към нестандартното, умение да създаваш и поддържа екип, общност, и човекът, който е двигателят в тази посока в „Преводач-редактор“, е Дария Карапеткова.

– Как се е променила програмата от своето създаване досега?

– Аз съм много щастлива, че в програмата има преподаватели, които са в нея от самото ѝ начало, какъвто е случаят с Клео Протохристова, която вече двадесет години през седмица пътува на собствени разноски от Пловдив, за да води курсовете си, защото по думите ѝ студентите в „Преводач-редактор“ зареждат по друг начин и осмислят преподавателската работа. Така че в програмата има курсове, които са с двадесетгодишна история, защото са се доказали като полезни. Но има и такива, които са отпаднали, защото студентите са ги преценили като излишни. Изобщо следваме в много отношения студентското мнение и се опитваме да предлагаме нови и актуални дисциплини, както и такива, в които виждаме, че има пазарна ниша. В годините създадохме италиански и арабски профил, въведохме много курсове с китайски.

Това, което успяхме да запазим от началото досега и за което съм много горда, е голямото количество хонорувани преподаватели, защото те са хората от практиката. Спомням си, че преди доста години, когато имаше една вълна за съкращаване на хоноруваните, професор Биолчев ми каза: *Ако трябва, ще се научиш и китайски да преподаваш*. Е, не се научих. Удържахме широката палитра от имена и с това опазихме спецификата на „Преводач-редактор“.

– *Какви тематични области се стреми да обхване програмата?*

– Мисля, че вече частично отговорих – превод, редакция, творческо писане, критика на превода, това са най-важните ни посоки.

– *Какви умения трябва да притежават обучаващите се в „Преводач-редактор“?*

– Разбира се, да владеят поне един чужд език, да имат усет към българския, да знаят защо идват в програмата, да искат да научат повече, да не са подвластни на стереотипно мислене и да искат да са част от общността на „Преводач-редактор“.

– *Променили ли са се интересите на студентите през годините?*

– Ако ме питаете за другите ми студенти, щях да кажа, че промените са доста, но по отношение на тези, които идват в „Преводач-редактор“, като че ли не – всяка година виждаме умни, четящи, знаещи и можещи студенти, а каква по-голяма радост за преподавателя от това?

Ще Ви призная, че пред тези студенти винаги влизам с въпроса: *А дали те не знаят повече от мен?*, което е най-добрият въпрос, който преподавателят може да си зададе,

защото това е, което го мотивира да бъде в крак с времето, да се „ъпдейтва“ и да забрави за пожълтелите листи.

Към професор Ана Димова се обръщам с въпроси за значението на преводаческия опит в обучението на студентите, за понятието „лош превод“ и за трудностите пред преводача.

– Към кои проблеми от практиката си на преводач насочвате вниманието на студентите?

– Трудно ми е да разгранича практиката и теорията, когато става въпрос за преподаване на превод. Аз самата започнах да превеждам, когато вече бях завършила дисертацията си по контрастивна лингвистика, емпиричната база за нея бе сравняването на преводи – оригинали на немски текстове, най-вече художествени, но и научни, и техните преводи на български език. Изключително интересно беше да откривам взаимодействието на двата езика въз основа на решенията, които са взимали майстори на превода. Именно това породило у мен желанието да превеждам, защото в университета превеждахме само с „практическата“ цел да се види дали сме разбрали текста, преводът беше елемент от практическото овладяване на езика. Тогава още дисциплината „Теория и практика на превода“ не бе въведена в обучението по чужди филологии. След като започнах да превеждам, научните ми интереси се пренасочиха от контрастивната лингвистика към теорията на превода. И винаги съм вършила тези две неща паралелно – превеждането и рефлексията върху превода. Опитвам се да насоча и вниманието на студентите към подобна симбиоза. Интуицията е важен елемент от преводаческата компетентност, но професионалният преводач би трябвало да е в състояние и да обоснове избора си на преводаческо решение.

А конкретно на въпроса Ви – опитът ми от практиката на превода присъства само латентно в преподаването ми, проблемите, с които сама съм се сблъсквала като преводач, винаги са съчетани с наблюденията ми върху преводите на други преводачи.

– Как съчетавате практиката на превода с обучението на бъдещите преводачи?

– Отчасти отговорих вече на този въпрос. Преподавала съм и практика, и теория на превода най-вече на студенти от специалността „Германистика“ в различни университети в България. Те имат обикновено достатъчен филологически бекграунд по отношение на лингвистиката на текста, на стилистиката, на литературната история. С тях много лесно се работи, те са мотивирани да се занимават с превод, защото повечето предпочитат да си мислят за бъдещата си професионална реализация като преводачи, а не като учители по чужд език. Като много добре знаят, че с превод, особено на художествена литература, трудно може да се живее. Макар че през последните години ситуацията вече не е толкова безнадеждна. Но интересното в магистърската програма „Преводач-редактор“ на Факултета по славянски филологии е това, че повечето от студентите, които се обучават в дисциплината „Художествен превод с немски език“, не са германисти. Имало е завършили бакалавърска степен по журналистика, философия, славистика. При тях се налага да се създаде някаква, естествено частична, филологическа и преводаческа компетентност, но културният им хоризонт е много различен от този на германистите, така че работата в такива „нехомогенни“ групи е много продуктивна и обогатяваща както за студентите, така и за мен самата. Най-хетерогенната група, на която съм преподавала, беше преди години в Пловдивския университет, където бяха създали

магистърска програма „Преводът като интеркултурна комуникация“: там имаше студенти почти от всички сфери на човешкото знание – от музиковеди до агрономи.

Нищо по-интересно не съм преживявала като преводач и като преподавател. И очевидно не е нужно човек да е завършил филология, за да е добър преводач. Двама от най-добрите преводачи на немска литература на български не са филолози – Димитър Стоевски е лекар, а Александър Андреев е юрист по образование, журналист по професия и преводач по призвание.

– *Разкажете ни някоя куриозна случка от работата Ви със студентите.*

– Един от най-куриозните случаи в преподавателската си работа преживях във Великотърновския университет, където преподавах дисциплината „Принципи на художествения превод“ в магистърската програма „Транслатология“. Винаги съм използвала за илюстрация на принципите при превод на поезия съществуващи вече преводи, направени както от поети, така и от професионални преводачи. Много е интересно да се сравняват различни преводи на едно и също стихотворение, ако съществуват такива. На български това не е толкова често срещано явление, така че в по-далечни времена винаги използвах руски преводи на класическа немска поезия, защото в руската традиция има много интересни образци, направени от големи поети. Опитах се да направя това и в групата по транслатология във Велико Търново, но усетих някакво тягостно мълчание и липса на реакции. И тогава един студент ме прекъсна и каза: *Стига с тия руски примери, ние руски не знаем.* Така бях лишена от много продуктивен подход към превода на поезия. А за да илюстрирам руската традиция в превода на поезия, ще дам

още един пример, но в обратна посока. Използвах превод на стихотворение на Хайне, направен от Лермонтов, когато една студентка от руски произход пак ме прекъсна и каза: *Как може да твърдите, че това е превод от немски, това е руско стихотворение, с което аз съм израснала.*

– *Тъй като сте преводач и редактор на редица книги от немски език, аз се изкушавам да Ви задам въпрос и за личния Ви опит като преводач – съществува ли понятие „лош превод“?*

– Лоши преводи съществуват, естествено. Всеки читател се натъква на дразнещи неща в преводни текстове – лош синтаксис, неуместна лексика, стилистични несъвместимости. Но тези неща невинаги се дължат на преводача и не означават непременно, че преводът е лош. В рецензии добрият превод често се възхвалява с думите, че се чете гладко като оригинал. Но дали оригиналът се е чел гладко? Понякога нарушеният синтаксис и стилистичните несъвместимости може да са част от стила на автора. Винаги съм се опитвала да внуша на студентите да не бързат с преценката си за „грешки“ в превода – именно затова е необходима и известна теоретична подготовка, за да се прецени компетентно дали наистина става дума за грешки и за лоши преводи. А за мен „лош“ превод е най-вече онзи, който прекалено много се съобразява с очакванията на съвременния читател и „привнася“ елементи, олекотяващи рецепцията на чуждото.

– *Един превод трябва ли да се „актуализира“ с времето?*

– „Един“ превод не бива да се „актуализира“, той отразява спецификата на времето и мястото, когато е възникнал. Известно е, че за разлика от оригиналите, преводите стареят. Но когато конкретната читателска публика започне да ги възприема като остарели, обикновено се правят нови преводи, а не се актуализират старите. На български имаме

само на „Фауст“ десет превода. Шекспир също съществува в многобройни преводи. Класическата литература има нужда именно от този вид актуализация.

– Колко често се случва при превод да се промени някой детайл, да се избегне елемент от сюжета?

– Много хубав въпрос, но за да се отговори на него, ще бъде необходимо да се напишат няколко монографии.

Преводът представлява постоянно „променяне“ на детайли, по-точно преводът е непрестанен избор между множество варианти, който зависи от културния хоризонт на преводача – от неговата езикова компетентност, от неговата емоционална нагласа, натрупан опит...

Така че при превод постоянно променяме, като заместяваме елементите на чуждоезиковия текст с елементи от родния, понякога намираме адекватни и безспорни съответствия, понякога не толкова, но невинаги това се дължи на преводаческа безпомощност, а на културно специфични различия в езиците или на други причини от обективно или субективно естество. А елементи от сюжета обикновено не е допустимо да се променят. Освен при превода на драматически текстове за сцената, и тогава тези промени се правят не от самия преводач, а от режисьора, който се съобразява с конкретния театрален (поякога и политически) контекст.

– Кое е най-голямото предизвикателство пред преводача?

– И това е фундаментален въпрос, който би отнел доста време и пространство. За мен конкретно е предизвикателство дали да приема за превод текст, който не ми допада. Рядко съм го правила и винаги съм съжалявала след това.

***

Темата за професионалното изграждане на един добър преводач е наистина много широка. Би ми се искало да

Между практиката и теорията

разгледам всеки аспект на тази професия и подготовката за нея. Тъй като обаче това е невъзможно, искам да предложа: вземете любимата си книга и прочетете името на преводача. Потърсете го и си помислете къде между безбройните издания щеше да е изгубена тази книга, ако не беше точно това име?

Погазените авторски права

Любомира Генчева

Работата на преводачите отваря нови врати на знание с всяка преведена страница. Трудът им обаче понякога е ограбван и е приписван на друг човек.

Искам да обърна внимание точно на този проблем, както и на някои добили публичност случаи от последните години на неправомерно ползване на преводи и плагиатство. Но първо трябва да се изясни какво представляват авторските права.

Това е система от правни норми, уреждащи отношенията, възникнали при или по повод създаването и използването на научни, литературни, художествени и други произведения на интелектуален труд. Автор и носител на авторското право е физическо лице, в резултат на чиято творческа дейност е създадено произведение на литературата, изкуството или науката. Обектите на това право по чл. 3 от Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП)¹ са произведения на литературата, изкуството или науката, които са резултат от творческата дейност и са изразени по какъвто и да е начин и в каквато и да е обективна форма. Законът защитава и интелектуалната собственост върху превода и ясно постановява, че авторското право върху превода на дадена литературна творба

---

¹ Закон за авторското право и сродните му права. Lex.bg [онлайн] 5 юли 1999. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>

принадлежи на преводача: *Чл. 3 (2) 1. Обект на авторското право са също преводи и преработки на съществуващи произведения и фолклорни творби.*

Законът защитава и тъй наречените неимуществени права на преводача, сред които най-често нарушаваното е правото *да иска запазване на целостта на произведението и да се противопоставя на всякакви промени в него*, както е посочено в чл. 15 (1) 5.

Обикновено деловите отношения между издателя и преводача се регулират чрез издателски договор, подписан в съответствие с интересите на двете страни. Чл. 9 на ЗАПСП постановява: *Авторското право върху превод или преработка принадлежи на лицето, което го е направило, без с това да се накърняват правата на автора на оригиналното произведение. Това не лишава други лица от правото да правят самостоятелно свой превод или своя преработка на същото произведение.*

В такъв случай възниква въпросът как могат да се докажат авторските права върху даден превод, ако всеки е свободен да превежда същото произведение. Всеки превод, направен на един и същи текст, е различен от останалите. Оригиналният текст може да се пресъздаде с различни думи и да се интерпретира по различен начин. Когато два или повече превода на текст са почти идентични с малки различия между тях е налице плагиатство.

При преводите съществуват няколко вида плагиатство или нарушаване на авторските права на преводача. Прякото плагиатство се забелязва при копирането на текста дума по дума и подписване на превода с името на друг преводач. Разкриването на плагиатство при очевидно идентични текстове често става от читатели, които познават и двата превода и разгласяват подозренията си публично.

По-трудно за установяване е прикритото плагиатство, когато в превода са направени козметични промени – заместване на дума с неин синоним, разделянето на дълго изречение на няколко по-малки, промяна на словоредата. В такива случаи се налага да се потърси компетентността на професионалисти езиковеди, за да се потвърдят или отхвърлят съмненията за нарушаване на авторските права на единия от двамата преводачи.

Злоупотреба с авторското право от страна на издателство може да се установи, когато под съществуващ превод е посочено името на друг преводач.

Бих искала да представя три случая, два от които са добре известни и с неоспорими доказателства за наличие на плагиатство, а в третия голям брой читатели остават с основателни подозрения за плагиатство, което остава недоказано.

Случаят Борхес

Първият случай е свързан с преводите на Анна Златкова на текстове от книгата „Смърт и компас“ на Хорхе Луис Борхес, публикувана в края на 2004 г. Испанистката с принос за популяризиране на творчеството на световноизвестния аржентински писател става жертва на злоупотреба с труда ѝ. В статия на в. „Култура“ от 18 февруари 2005 г. става ясно, че издателство „Труд“ пуска на българския пазар сборник с избрани текстове на Борхес, озаглавен „Смърт и компас“, като повечето от тези текстове вече са били публикувани в други издания в България.² Оказва се, че текстовете, преведени от Анна Златкова,

---

² Игов, Ангел. Труд и творчество или През джунглата - с мачете. *Култура*, бр. 6, 18 февруари 2005. [онлайн]. Достъпно на: https://newspaper.kultura.bg/media/my_html/2356/c-jungle.htm

също са поместени в този сборник, но под различно име – Десислава Николаева (за чието име не излиза никаква информация като преводач при търсене – изрично се споменава в статията). При сравняване на текстовете в някои са открити малки разлики, а в разказа „Кръглите развалини“ такива изобщо няма.

Случаят Йозеф Рот

Пример за плагиатство, предизвикало бурно медийно внимание, са преводите на проф. Владко Мурдаров на текстовете на австрийския публицист и писател Йозеф Рот, оригинално преведени от проф. Ана Димова.

Ана Димова е добре известна германистка, превела множество произведения на немскоезични автори, между които е и Йозеф Рот. Преводите ѝ са публикувани още през 1986 г. от издателство „Народна култура“ в сборника с избрани творби на автора „Гробницата на капуцините“. Години по-късно, през 2015 г., част от тези разкази се появяват в два нови сборника – „Легенда за пияницата светец“ и „Немият пророк. Събрани разкази“ – публикувани от издателство Black Flamingo в превод на Владко Мурдаров.

Наистина ли обаче има плагиатство тук и ако е така може ли да се докаже?

В интервю за рубриката „Тълмачи“ на сайта на Гьоте-институт Ана Димова споделя, че не си е и помисляла, че може така да бъде злоупотребено с нейните преводи на Йозеф Рот.³ Близо година се е колебала дали да подаде сигнал за извършено плагиатство. Германистката публикува статия в „Литературен вестник“, в която разказва за извършената

---

³ Дерменджиев, Георги. Волният полет се превърна в осъзнато действие. Гьоте-институт [онлайн]. Септември 2020. Достъпно на: <https://www.goethe.de/ins/bg/bg/kul/mag/21970402.html>

интелектуална кражба. Воден от уставното си задължение да защитава престижа на професията и авторските права на преводачите, Съюзът на преводачите в България не остава безразличен към случая.

Владко Мурдаров се защитава от обвиненията с писмо до Комисията по професионална етика към СПБ, твърдейки, че *езикът на Йозеф Рот в никакъв случай не е сложен, изреченията му обикновено са кратки и е съвсем естествено големи части от разказа му да съвпадат при превеждане от различни хора*. В такъв случай защо видни германисти като самата Ана Димова, д-р Гергана Фъркова, проф. Майа Разбойникова-Фратева и още други специалисти твърдят, че има заимстване от чужд превод?

За да се установи истинността на думите на Ана Димова, по покана на СПБ Гергана Фъркова изготвя експертно становище, в което внимателно разглежда стила и похватите на писане на Йозеф Рот.⁴ Тя самата е превеждала някои от неговите творби. Сравнява двата български превода, а след това преглежда и други преводи на Владко Мурдаров. Накрая стига до заключението, че *той е използвал преведените от Ана Димова новели и разкази, като по тях са нанесени незначителни коректорски поправки. Затова [...] в случая не може да се говори за нов и самостоятелен превод*.

Несъгласен с това становище, Владко Мурдаров подава тѣжба пред съда, в която *се излагат твърдения за разпространяване от Съюза на преводачите и от членове на неговото ръководство на неверни преценки и клеветнически квалификации относно професионалната дейност на тѣжителя,*

---

⁴ Фъркова, Гергана. Експертно становище. *Литературен вестник* [онлайн]. 28 март 2017. Достъпно на: https://litvestnik.files.wordpress.com/2017/06/spb_expertise_g-furkova_prevodi-joseph-roth.pdf

*засягащи доброто име, честта и достойнството му.*⁵

По случая е образувано наказателно дело за обида и клевета срещу Иво Панов (председател на СПБ за периода 2016 – 2019), Анна Златкова (председател на Комисията по професионална етика за периода 2016 – 2019) и Гергана Фъркова (автор на експертните становища).

Процесуалните представители на тъжителя молят да *бъде допуснато извършването на съдебна експертиза, която да даде ясен отговор дали при преводите на техния доверител е налице заимстване от труда на други преводачи, като в случай, че такава бъде допусната, държат определеното вещо лице да не е член на Съюза на преводачите.*

Съдът уважава искането и се разпорежда да се изпрати писмо до Софийския университет за определяне на вещо лице. Катедра „Германистика и скандинавистика“, на която е възложено да го избере, посочва гл. ас. д-р Иван Попов, който *потвърждава правилността на подхода, възприет от д-р Гергана Фъркова, като прилага и друг, който допълва избора от нея* и категорично потвърждава становището за неправомерно заимстване на чужд превод.

Още след първото становище през 2017 г. и преди заведеното дело от страна на Владко Мурдаров издателство „Лист“ събира в сборник, озаглавен „Легенда за светия пияница“, десет творби на Йозеф Рот в оригиналния им превод. Главният редактор на издателството Гергана Димитрова обявява, че след такъв голям скандал най-правилното е преводите на Ана Димова да бъдат преиздадени, което, по нейните думи, поне донякъде би поправило несправедливостта.⁶

---

⁵ Информация във връзка с приключилото наказателно дело от частен характер № 1120/2018 срещу Иво Панов, Анна Златкова и Гергана Фъркова. Съюз на преводачите в България [онлайн]. 29 февруари 2020. Достъпно на: <https://www.bgtranslators.org/index.php/>

⁶ Откраднатият превод на Йозеф Рот излиза в оригинал. *Монитор*. [онлайн] 11 декември 2017. Достъпно на: <https://www.monitor.bg/bg/a/view/19764>

Случаят Лаура Ескивел

През 2011 г. мексиканската писателка Лаура Ескивел посещава България по покана на тогавашния мобилен оператор Mtel, за да връчи награди на конкурса Mtel Media Masters. Същата година издателство „Колибри“ купува правата върху всички книги на авторката, включително и на първоначално издадените от „Бард“ заглавия през 2001 г. Едно от тези издания на „Бард“ е „Раздавачът на щастие“, което по-късно е издадено от „Колибри“ под заглавие „Със скоростта на желанието“.

Случаят се оказва доста сложен със съмнения за некоректност и от двете издателства. „Колибри“ обвиняват „Бард“, че са се възползвали от посещението на Лаура Ескивел и са преиздали „Раздавачът на щастие“ след изтичането на договора им с авторката. Не по-малко важен е и въпросът дали в изданието на „Колибри“ не са нарушени правата на преводачката Елена Дичева, авторка на оригиналния превод на „Раздавачът на щастие“. През 2011 г. от издателството се свързат с нея и я уведомяват за намерението да преиздадат превода под ново заглавие. Дават ѝ седем дни да си прегледа наново текста, в който са били нанесени редакторски промени, а след това да им го изпрати. Предложението е на основата на устна договорка, без подписан договор. Преводачката закъснява с три дни след посочения срок, но забавянето е заради редакторски намеси, с някои от които не е съгласна, като една от тях е смяната на заглавието. Не получава отговор от издателството.

На следващия ден след изпращането на текста си Елена Дичева успява да се свърже по телефона с представител на „Колибри“, чиито думи са: *Получихме вчера мейла с файла*

*Ви, но нямахме интернет да Ви отговорим...*⁷ След което ѝ съобщават, че заради закъснението вече са поверили превода на друг преводач. По-късно се оказва, че това е София Каталан.

След публикуването на „Със скоростта на желанието“ преводът на София Каталан предизвиква реакцията на голям брой читатели, които я обвиняват в плагиатство на оригиналния превод. В сблъсъка на мненията във форума на сайта на „Хеликон“ се оформят два полюса. Единият: изданието на „Колибри“ е само редактиран вариант на оригиналния превод, защото различията между двата текста не са достатъчни да се докаже липса на плагиатство; другият: преводът на София Каталан е по-добър от този на Елена Дичева. В дискусиата във форума се включва и София Каталан, твърдейки, че преводът, който тя е направила е *нов, художествен превод, достоен за оригинала*.⁸ Посочвайки съществени разлики, тя застава твърдо зад превода си, като изтъква и слабости в превода на Елена Дичева. Част от читателите приемат защитната ѝ теза, но други продължават да не вярват в истинността на нейните твърдения, като намират все повече примери за сходство.

Успях да се свържа с Веси Ангелова – авторка на една от публикациите в интернет за случая с изданието на „Колибри“, която предизвиква реакция на много читатели в защита на оригиналния превод. Ето какво сподели тя: *Нямам представа какво е станало. Знам, че госпожа Дичева беше мислила да ги съди, но не знам докъде се е стигнало. Знам обаче, че тя имаше съмнения, че само е било използвано името на София Каталан, а че самата тя няма нищо общо със*

---

⁷ Реалността е въпрос на гледна точка. [онлайн] 20 април 2011. Достъпно на: <https://marfieta.wordpress.com/2011/04/20/fail/>

⁸ Каталан, София. Със скоростта на желанието. Хеликон [онлайн] 26 април 2011. Достъпно на: <https://m.helikon.bg>

станалото. София Каталан беше излязла с изявление, че тя е правила превода, но след като бяха приложени цели страници, буквално преписани, просто изчезна от сцената. Тогава Елена Дичева се усъмни дали София Каталан стои и зад изявлението, но няма как да знаем как е било в действителност.

Имало ли е в действителност злоупотреба остава сложен въпрос, който няма да намери категоричен отговор. Случаят обаче доказва колко деликатна и спорна е границата между неизбежното сходство на преводи на един и същи текст и прикритото плагиатство чрез минимални промени.

Във времето на дигиталните технологии плагиатстването на текстове става все по-лесно за извършване и по-трудно за откриване.

Авторското право върху превода принадлежи единствено на преводача. Недопустимо е да се злоупотребява с него както от страна на издателства, така и от страна на други преводачи, решили да го присвоят. Посочените три примера показват колко чувствителни към интелектуалното посегателство могат да бъдат и читатели, и преводачи, и езиковеди, готови да реагират в случаи на съмнения за плагиатство в името на истината.

Да докосваш думите

Стефани Стоева

През 1812 г. едно момче ще ослепее в работилницата на баща си. Години по-късно ще създаде точкова система, с която ще си позволи да пише и чете. А след още няколко години ще измисли Брайловия код – азбуката на хората със зрителни увреждания. Най-популярната тактилна азбука¹, система, която позволява на литературата да бъде докосната, усетена физически, прочетена с пръсти.

История

Като много от великите човешки изобретения, Брайловият код е замислен за военни нужди. Той започва своята история като тактилен военен код, създаден от Шарл Барбие по желание на Наполеон. Неговата функция се е свеждала до това войниците да могат да общуват без звук и светлина. Високата трудност на разчитането на този код се оказва пречка и войниците бързо я отхвърлят. Причината е в това, че той се основава на 12 релефни точки, кодиращи 36 различни звука.

Запознанството на Шарл Барбие и Луи Брайл е съдбовно. През 1821 г. Барбие посещава института за слепи в Париж, когато Брайл е едва 12-годишен ученик. Двамата започват да анализират системата за „нощно писане“ и разнищват

---

¹ Тактилната азбука е писмена система, предназначена за незрящи, посредством осезание. – Б. а.

проблематиката ѝ. Брайл започва самостоятелна работа върху кода и не след дълго го усъвършенства. Отнема му три години да създаде кода, който ще носи неговото име. Кодът използва клетки с 6 точки, 63 комбинации и определя конкретен модел за всяка буква от азбуката.

Брайловата азбука в няколко изречения

Брайловият код е различен вид превод поради факта, че той е универсална азбука за всеки език, който вече има писменост. В случая първата азбука е неизползваема и се адаптира към втора азбука, която е директна транслация на първата на съответния език. Разбира се, освен модела на буквите, трябва да се трансформират и модели за пунктуация, главни и малки букви, цифри.

Развитието на тази азбука съвпада с развитието на всеки познат език. В началото изписването се извършва чрез шило и плоча (ръчно писане), след това преминава през писане на брайлова машина, която в основата си е обикновена пишеща машина, но с 6 знака. И така до появата на брайловия дисплей и брайловия принтер. Сега всяка текстова информация може да бъде транслирана и обработена бързо и лесно с помощта на тази технология.

Брайловият код в България

Брайловият код в България е пренесен от Русия през 1905 г. Българската и руската азбука са много близки и съответно кодът е един и същ, но поради липсата на някои букви от нашата азбука е била необходима малка промяна. С въпрос за появата на Брайловия код в България започва разговорът ми с Йордан Младенов, който е председател на Националното читалище за слепи „Луи Брайл 1928“.

– Мисля, че е хубаво да започнем с въпроси, които засягат историята на Брайловия код. Кога и как навлиза в България?

– През 1905 г. е създаден първият институт за слепи и съответно първото училище за слепи в България. Тогавашният директор д-р Стойчо Донев е направил адаптиране на брайла към българския език. В нашата азбука има букви, които нямат съответствие в латинската като: Ъ, Ъ, Ю, Я. Той въвежда това адаптиране през 1905 г., което се използва и до днес – разбира се, с промените във времето и въвеждането на нови знаци. А ето, пример за конкретната ни работа е нашата колежка Ралица Янкова, която стои зад брайловия дисплей. Тя чете и коригира текстовете на брайл за нашите книги. Да, вече 116 години се ползва тази адаптация, а иначе самият брайл е измислен през 1829 г.

– Как е започнало обучението по четене и писане, когато са го въвели през 1905 г.?

– Започнало е с обучението на ученици. Времето на навлизането му съвпада с момента, в който е било създадено първото специализирано училище в България. Първите му възпитаници са били деца на различна възраст, защото преди това не е имало училище и възрастовите групи са били смесени. Някои деца са били десетгодишни, други по-големи от тях, но преди това не са били в образователна институция. След като завършили курса в училището, сами иницирали създаването на читалището и Съюза на слепите. Те са първите обучени незрящи младежи.

– Когато започнах да се интересувам от Брайловия код и неговото използване в нашата страна ми направи впечатление, че Библията е транслирана през 2017 г. Тогава изникна въпросът: кое е било първото четиво, преобразувано на Брайлова азбука?

– Учебници! Учебници и учебни материали! Това, разбира се, са първите трудове, които са транслирани поради нуждата от тях. След това от 1928 г. започва транслирането и колекционирането на художествена литература.

В разговора се включва и Ралица Янкова:

– Библията е била отпечатана на компютър през 2017 г. Преди това е имало нейно издание на брайл, но е било ръчно транслирано. Мисля, че е написана на ръка през 1994 г.

– Ръчно! – подчертава Йордан Младенов. – Първите книги са писани на ръка с плоча и шило! Като става въпрос за това, тази година правихме ремонт на нашата библиотека и архив и открихме книги, които са писани 1930 г. Тях специално сме ги отделили, те са началото на нашата колекция и имат голяма стойност! Раличка, коя година започна печатът на компютър, помниш ли?

– Отново през 1994 г., тогава навлезе компютърната транслация.

– *Това значи, че от 1928 до 1994 г. всичко се е транслирало на ръка?* – задавам поредния въпрос.

– Абсолютно! Аз самият съм писал книги на ръка. Това начинание беше много трудоемко и, разбира се, беше добре платено.

– *Когато започнах да разучавам Брайловата система се запознах с една прекрасна млада дама, която точно бе започнала да се учи на Брайлово четмо и писмо. Тя ми сподели, че когато пишеш ръчно, го правиш наобратно, как става това?*

– Да, това е истината! С плоча се пише наобратно, когато шилото продупчва точките на брайл, те излизат от другата страна, нали така!? Когато го обърна, тогава четенето ще ми е от ляво надясно, а написаното е от дясно наляво. Това хвърля малко в смут наблюдаващите този процес. Писането

на ръка поотпадна. Навлязоха брайловите машини, с които пишем. Там можем да наблюдаваме текста, докато го пишем. Става от ляво надясно. Машините навлязоха през 70-те години и много улесниха нещата.

– Значи, все пак от 70-те до 1994-та са се ползвали машини за този процес и не всичко е ставало на ръка?

– И да, и не! Машините бяха само за писане с цел лични нужди, защото са много шумни! В училище и в университета не може да се пише с тях, заради това тракане. Все пак книгите се пишеха на ръка, защото машините не поддържаха формата на хартията, затова продължавахме да транслираме на ръка.

– Тактично ще ви споделя, че съм виждала такова книжно изделие само на снимка.

– Аз смятам, че тактично, след като приключи интервюто, трябва да ти направя един тур из библиотеката ни! Да се увериш сама как изглеждат транслираните трудове на брайл.

– С огромно удоволствие приемам тази самоиздействана покана!

– Ще видиш каква е разликата между книга, писана на ръка, и писана на компютър. Ние съхраняваме старите книги, защото все пак това е стойностна литература, която ние раздаваме и хората четат. Това, че е писана през 60-те, няма значение. Разбира се, след ремонта трябваше да бракуваме някои книги, но сега започваме работа по тяхното възстановяване.

– Как се поправят грешки при ръчното писане?

– Ами, трием точки, слагаме нови. Поправя се, но не е толкова качествено и се забелязва. Сега, когато имаме

Да докосваш думите

компютъра е много по-лесно, а също така и принтера, който ние активно използваме. Той е с много високо качество на печата.

– *Това означава ли, че литературата, която транслира-
те на брайл се печата тук?*

– Да, изцяло! Ние ги транслираме, ние ги печатаме, ние ги подвързваме и ние ги разпространяваме.

– *Вие сте едно много добре организирано издателство!*

– Да, абсолютно! Поръчките от София разнасяме по адре-
си, защото те са доста обемисти. За други части на страната
изпращаме по пощата и така се разпространяват безплатно
за цяла България.

– *Какво мислите за думата „преводач“ на Брайлова аз-
бука? Направи ми впечатление, че всъщност не се използва
като етикет.*

– Да така е, по-скоро сме транслатори, ние трансформи-
раме езика на брайл.

– *В такъв случай как стои въпросът за авторските права
при транслирането на Брайлова азбука?*

– Има нещо наречено Маракешки договор². С него е решен
въпросът за авторските права за транслиране на брайл и в
електронен формат, включително за незрящи. Този госпо-
дин, с когото говорихме по-рано, когато пристигна – Гюнер,
той се занимава с нашата електронна библиотека, там има-
ме около 15 хиляди заглавия. Там разполагаме с най-новите
книги, които излизат, без да се счита, че нарушаваме автор-
ските права. Тази библиотека обаче е достъпна само за хора

---

² Маракешки договор за улесняване на достъпа до публикувани произведения за сле-
пи хора и лица с нарушено зрение. Съвет на Европейския съюз. [онлайн]. 10 май 2017
Достъпно на: www.consilium.europa.eu

с нарушено зрение. Електронните книги също правим във формат, достъпен за незрящи, и до тях те имат онлайн достъп. Те четат и работят със синтетичната реч³ на компютър. По-възрастните, като мен и като Ралица, обаче предпочитаме да четем художествена литература на брайл, а не със синтетична реч.

– Какъв е процесът по избиране на литература за транслиране? Кой взима решението коя книга трябва да бъде написана на брайл?

– Има комисия, която преценява кои от трудовете трябва да бъдат транслирани или, както в нашата ситуация – възстановени.

Ние не можем да смогнем да транслираме и издаваме всичко, което излиза като нова литература. Опитваме се да отсяваме и отпечатваме най-стойностното.

Сега имаме съвместен проект с Американското посолство и почти цяла година отпечатваме американска литература, която не сме имали. Съответно комисията се събира, членовете предлагат автори и литература и се стига до общото решение – кое да се транслира и отпечата.

Първо, трябва да се коригира, да се направи предпечатната подготовка и тогава да стигне до печат. Ралица е член на комисията, коректор е от 40 години, още преди да има дисплей, тя коригираше на ръка. Тогава, когато допускахме грешки, беше много трудно да ги поправим. Сега Ралица чете текста на дисплея и го коригира.

– Имате ли данни колко книги успявате да транслирате и отпечатате годишно?

– Сега ускорихме процеса, работим по-усилено, но през 2021 г. сме направили със сигурност към 50 заглавия.

---

³ Синтетична реч представлява вградена в компютрите изкуствено създадена реч, която възпроизвежда гласово всеки един вид текстова информация. – Б. а.

Месечно успяваме да направим 3 – 4 заглавия. Това е добро постижение, защото ние не правим подбор на базата на големината на една книга, за нас това няма значение.

Искам да ти разкажа за последния ни проект. Детски книги! Направихме описание на картинките, за да могат и незрящите деца да разберат какви картинки има в книгата, а и също така незрящите родители, ако четат на незрящите си деца, да могат да им обяснят и опишат какви картинки има в книгата. Придружихме нормалното копие на книгата с транслиран на брайл вариант, за да може четенето и разказването на историята да бъде лесно. Тези книги ги подавахме. Съхранили сме си 1 – 2 копия, но всички други раздохме на незрящи родители и незрящи деца.

Смятаме да продължим да развиваме транслирането на детски книги и да илюстрираме по този начин. Искаме да правим релефни илюстрации, за да може детето да опипа и да разбере. Всъщност, искаме да го разширим и реално да илюстрираме не само детски книги. Например по проекта с Американското посолство ще издадем книгата „Кратка история на Америка“, в която ще има илюстрации. Много неща знаем само като понятия, затова ще направим илюстрациите релефни. За да се добие представа за илюстрацията, до нея ще има и обяснение на брайл. Чрез докосване да се изгражда яснота.

***

Брайловият код е поредното физическо доказателство за волята на човешкия разум. Жаждата за образование, равенство, просперитет. Той е изобретението, което показва, че има много начини да се достигне една цел и всички могат да работят заедно към нея по уникални и различни начини. Особено красиво е, че в този случай целта са литературата, образованието и познанията.

За превода с любов

Георги Ванев

Изследовател на преводното дело, журналист и литературен критик. Завършил е българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Ogлавява секцията „Теория, история и критика на превода“ на Съюза на преводачите в България (СПБ). През 2009 г. е награден от СПБ за принос към историята и теорията на превода в България като автор на поредицата „Портрети на български преводачи“. Четиридесет години сътрудничи на различни издания, като създава рецензии за книги, портрети на чуждестранни българисти, преводачи, художници, писатели. Прави портрети анкети на най-известните български преводачи. През 1995 г. издава книгата си „Чешки триптих. Образът на българската литература в профил и анфас“. През 2007 г. излиза първата му самостоятелна книга – „Преводът – лица и маски“, в която представя в портрети анкети множество знаменити български преводачи. Така слага началото на поредица, в която под това заглавие създава още две книги. Автор е и на изданията „За Полша – с любов“ и „Българо-унгарски двуглас“, както и на две книги, в които представя чешки и словашки българисти. Това е Емил Басат. Разговорът с него, макар и проведен дистанционно, представя по-обстойно дългогодишния му принос в изследването и популяризирането на преводаческото изкуство.

– Споделете как се роди Вашата първа книга „Преводът – лица и маски“ и как се стигна до втората и третата книга от тази поредица?

– Първата книга от поредицата „Преводът – лица и маски“ се роди през 2007 г. в издателство „Райндал“, но тя има своята предистория. Моите интереси към преводачите и проблемите на превода датират още отпреди близо четиридесет години и плод на този интерес са първите ми интервюта с български изтъкнати майстори на превода във в. „Софийски вести“, издание на „София прес“, и сп. „Литературна мисъл“ в периода 1983 – 1984 г., а по-късно и в сп. „Панорама“, орган на СПБ. Искаше ми се да възкреся имената на тези анонимни „труженици на словото“, благодарение на чийто труд българската култура разширява своите хоризонти, опознавайки чуждите култури. Интересуваше ме най-вече тяхната лична история и как те са стигнали до заниманията си с превод на чуждата литература, какъв е методът им на работа, кое определя интереса им към даден автор и произведение. Искаше ми се да разкажа за техния път в превода, за проблемите, с които се сблъсква всеки един от тях, а така също и да разкрия любовта им към българското слово.

Освен това винаги ме е занимавал проблемът за това как културите гледат една на друга, как се оглеждат една в друга и какъв е образът, който изграждат за Другия. Затова и започнах да правя анкети и с чуждестранни българисти с принос към опознаването на българската култура. С доцент Величко Тодоров подготвихме специални тематични броеве на в. „Свободна книга“, посветени на българо-чешките и българо-словашките културни връзки. Плод на тези занимания е първата ми излязла през 1995 г. книга „Чешки триптих. Образи на българската литература в профил и анфас“ (Университетското издателство „Св. Климент Охридски“), съвместен

труд с видния български бохемист доцент Величко Тодоров. В нея представихме в портрети анкети най-добрите чешки българисти. Тя имаше премиери в Чешкия център в София и в Карловия университет в Прага. По-късно, пак под влияние на доцент Величко Тодоров, създадох книгата „Словашките лица на българската литература“, в която представих най-добрите словашки българисти. Тя излезе в електронен вариант в „Бохемия клуб“.

Но да се върна на въпроса Ви.

Съвсем естествено, след като се събраха първите големи портрети анкети, реших, че трябва да ги издам в книга, и тя излезе през 2007 г. Всеки от единадесетте преводачи е представен и със снимка. В първата книга от поредицата има интервюта с Тодор Нейков, професор Цеко Торбов и съпругата му Валентина Топузова-Торбова, Нели Гуревич-Бобева, Петър Драгоев, Надежда Лекарска, Нели Доспевска, Кръстан Дянков, Лилия Сталева, Никола Иванов, Стефан Гечев. Много ми се искаше да покажа какви извисени духовно личности са били преводачите от по-старата генерация, онези невероятни представители на „недоубитата буржоазия“, която след 9 септември 1944 г. бе натикана в различни кантори и предприятия, в агенции и кооперации и е принудена да си изкарва хляба с преводи на трудовете на „великите водачи на България“ след преврата и на книгите на писатели, предани на режима. Личности, с които всяка национална култура би трябвало да се гордее, и те да заемат подобаващото им се място.

Ето какво казва по този повод видната преводачка от английски Аглика Маркова в анкетата с нея в третата книга от поредицата: *Непростимо е извършеното спрямо интелегенцията ни след 9 септември 1944 г. Дипломати, учени бяха маргинализирани, работата им като преводачи в разни предприятия беше за тях върховен шанс, защото*

алтернативата беше да работят в някоя ТПК¹, да произведат пластмасови копчета. Гочо Чакалов бил принуден да мие колби, за да изхранва семейството си. Това си беше истински геноцид срещу собствения народ. Да изтребиш интелигенцията си – отмъстително – и да накажеш и децата, и внуците. Този геноцид не се прощава.

След успеха на първата ми книга – тя бе отличена по предложение на СПБ с една от литературните награди „Нешо Бончев“ на фондация „Съкровищата на Панагирик“, Панагюрище – за принос в популяризирането на преводното дело в България, продължих със своите портрети анкети. Периодично те се появяваха на страниците на сп. „Панорама“ и съвсем естествено дойде и поканата от издателство „Панорама“ да публикуват втората книга от тази поредица. Тя излезе през 2010 г. В нея влизат портрети анкети на изтъкнати преводачи от различни поколения – професор Александър Шурбанов, Пенка Кънева, Жени Божилова, Гургана Стратиева, Сергей Влахов, Венцеслав Константинов, Недялка Чакалова, Дани Чакалова, Петко Бочаров, Борис Мисирков и Теодора Джебарова.

И двете книги бяха представени в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Първата може да бъде открита в електронен вид в „Гугъл“.

Третата книга от поредицата излезе през 2019 г. в издателство „Парадигма“. Тя се открива с портрети анкети на видните преводачки от английски Аглика Маркова и Иглика Василева и продължава с интервюта с Ганчо Савов, Румяна Станчева, професор Надежда Андреева, Здравка Петрова, Иван Тотоманов, Екатерина Клайн, професор Владимир Трендафилов и

---

¹ Трудово-производителна кооперация. – Б. ред.

съпругата му Кристин Димитрова, Мая Ценова и Азиз Таш и завършва с портрет на Драгомир Петров.

Първата книга от поредицата бе подкрепена от Националния фонд „Култура“, а третата – от Министерството на културата. Оформлението на трите книги от поредицата „Преводът – лица и маски. Портрети на български преводачи“ е направено от професор Виктор Паунов и се отличава с единен стил.

– *„Българо-унгарски двуглас“ е книга за любовта Ви към Унгария и нейната култура. Защо „двуглас“?*

– *Защо „двуглас“? Защото се опитва да съедини, да събере гласовете на българските преводачи на унгарска литература, живеещи тук, и на българските творци, живеещи в Унгария и посветени не само на превода на тази литература, но и на популяризирането на българската култура в Унгария. Над всичко е надделяло желанието за опознаване на Другия.² Тя разказва и за контактите между двете страни, разкрива малка част от картината на рецепцията на унгарската литература у нас през превода. Книгата излезе през 2015 г. в издателска къща „Гутенберг“ с подкрепата на „Банка ДСК“ и съдействието на Институт Балаши – Унгарски културен институт, София.*

– *За труда си казвате, че сте следвали едни от най-добрите ни преводачи, очарован от странния им занаят и любопитен към съдбите им. Какво не знаем за професията преводач?*

– *Аз не само следвах едни от най-добрите преводачи, очарован от странния им занаят и любопитен към съдбите им, но бих добавил, че ме интересуваше как те постигат*

² Басат, Емил. Българо-унгарски двуглас. София: Гутенберг, 2015.

единение с превеждания автор и текст, каква предварителна подготовка извършват, преди да пристъпят към превода, каква невидима за външния наблюдател работа извършват, изчитайки множество книги и публикации от и за автора, критически текстове, студии от и за него. Много от тях имат кореспонденция с превеждания автор, към когото се обръщат с въпроси, свързани с превода.

Какво не знаем за професията преводач? Не знаем за неотменната роля на речниците, без които преводът не би прозвучал адекватно на български. Не знаем за неимоверните им усилия да бъдат верни на духа и стила на автора и да не изневерят на професионалния си дълг. Не знаем за самотните им битки със словото, за радостите и тъгите от успеха или неуспеха, за колебанията им, за вечното съмнение дали са се доближили максимално до автора. Но за мъките на преводача най-добре говорят самите преводачи и техният споделен опит е безценен за навлизащите сега в професията. Тук е ролята и на магистърските програми „Преводач–редактор“, в които известни преводачи споделят своя опит.

– Имате книга с красноречивото заглавие „За Полша – с любов“. Разгадайте подзаглавието ѝ „Българските гласове на полската литература“.

– Чуждата литература „проговаря“ през гласовете на българските преводачи и през техния глас тя заживява свой живот в нашата литература. Без тяхното посредничество е немислим диалогът между държавите и техните култури.

Любовта ми към Полша бе продиктувана от примера и куража, които страни като Полша, Унгария и Чехия вдъхваха на поколения българи през годините. Техните „уроци по свобода“ даваха надежда, че ходът на живота не може да бъде спрял и вечно подчинен на идеологически

постулати. През гласовете и мислите на българските преводачи на полска литература исках да направя повече читатели съпричастни на онова, което героите ми наричат „глътка въздух“, „усещане за свобода“, „морален пример“. Чрез книгата си исках не само да разкажа за пътищата на взаимното опознаване на полската и българската култура, но и да разбера какво е омаяло преводачите така, че да продължават да служат на мисията на мост между двете държави. Затова ще си позволя да изброя имената на тези посредници, дали живот на толкова много полски автори на български – Димитрина Лау-Буковска, превела Витолд Гомбрович, Збигнев Херберт, Ян Твардовски, поезията на Карол Войтила; Благовеста Лингорска, чрез която „проговориха“ Ришард Капушчински и Януш Корчак; Божко Божков, неизменен преводач на президенти и държавни делегации, превел Тадеуш Ружевич; Магдалена Атанасова, превела блестящо книгите на Бруно Шулиц; Иван Вълев, дал глас на Ян Кохановски; професор Боян Биолчев, разгадаващ „полските митове“; Вера Деянова, дала глас на Збигнев Херберт, Чеслав Милош, Ева Липска...; Богдан Глишев с неговия Ян Кот; Антоанета Попова, превела блестящо творби на Юлиан Тувим, Болеслав Лешмян, Чеслав Милош; Мира Костова, претворила на български книги на Йоан Павел II и съвместно с Мария Шанца – на Олга Токарчук, Чеслав Милош и Карол Модзелевски; Лъчезар Селяшки, за когото „Полша е втора, духовна родина“; Силвия Борисова, „омагьосана от полския език и култура“ и превела нобелистката Олга Токарчук, Славомир Мрожек, Юзеф Тишнер...; професор Галя Симеонова-Конах, „сродила“ полската култура с десетки български поети и прозаисти в неин превод; професор Калина Бахнева с капиталните си изследвания на корените на полската култура; професор Панайот Карагьозов, превел над хиляда стиха

за студентите си и съставител на антологии на полската поезия; професор Правда Спасова, въвела полските философи в българското научно поле; професор Маргрета Григорова, влюбена в Полша и словото; и Юлиан Божков, озвучил полските филми на български; по-младият Камен Риков, направил две невероятни антологии на полската литература.

– *Какви особености има създаването на един портрет анкета?*

– Тук ще споделя само моя личен опит при правенето на анкетите.

Най-важното при създаването на един портрет анкета според мене е любовта към анкетирувания, искреният интерес към личността и работата му. Изключително важна е предварителната подготовка за анкетата. Интервюиращият трябва задължително да изчете всичко, което успее да открие за участника в анкетата, да проучи внимателно неговата биография, да се запознае с възможно най-много негови преводи, статии, писани по проблемите на превода, предговори и послеслови, ако има такива, чийто автор е анкетируваният, да прочете различни публикации за него и от него, да издири или помоли анкетирувания да му изпрати свое подробно CV и актуална библиография на преведените и написани от него книги. Едва тогава той може да си изготви примерен въпросник, който да изпрати предварително на преводача. Най-добре е анкетата да се проведе – по възможност, в дома на интервюирувания, сред обстановката на неговия кабинет, сред книгите и картините, предметите, които го заобикалят. Така усещането за автентичност ще се усили и интервюируваният ще се чувства в своя среда. Ако въпросите са твърде много, може да се наложи да се проведат още няколко разговора, докато темите бъдат изчерпани.

Най-добре е разговорът да бъде записан на диктофон, след това разшифрован от анкетиращия и след снемането му да бъде редактиран и подготвен за изпращане за авторизиране. Това е задължително условие при всяко интервю, което се публикува в книга или в печатна медия – то да бъде авторизирано от анкетиращия. Всяка анкета се съпътства от въвеждащи думи на анкетиращия, в които той изразява личното си отношение към „героя“ на своето интервю, опитва се да обясни основанията, поради които се е заел точно с него. В това въведение той публикува възможно най-пълна актуална библиография на преводите му. В своята практика аз винаги задавам в началото на анкетата въпроси, свързани с родословието на преводача, кои са били учителите му, какво влияние са му оказали, за това, откъде е интересът му към превода, как е станал преводач, както и кои са първите му преводи и проблемите, които е срещнал в работата си. Въпросите трябва да са насочени към конкретни преводни книги, както и към някои тънкости при заниманията с превод. В процеса на разговора навлизаме конкретно върху най-важните преводи, които е направил, основанията му за избор на даден автор и произведение, както и какви принципи следва като преводач, как работи с речника, каква предварителна подготовка е извършил, запознавал ли се е и с други преводи на съответното произведение на родния и чужди езици, има ли любим превод и автор. Познанството от години с представяния преводач помага много за емоционалното протичане на анкетата и ѝ придава по-голяма автентичност. Много е важно интервюиращият да установи емоционален контакт с анкетиращия, да създаде подходяща атмосфера, да го предразположи и да предизвика съответната реакция у него, той да се отпусне и сподели и моменти от личното си битие. Изкуството да „разговориш“ героя си изисква умения у интервюиращия да бъде внимателен и

деликатен и да не се води само по предварително зададените въпроси, а да се опита да разшири предмета на анкетата. Най-важното е да проличи уважение към анкетирания и неговата лична история, важна е психологическата подготовка на анкетиращия. Това е условие за свободно протичане на разговора. И за успеха му.

Много е важно при анкетата водещият да не прекъсва непрестанно анкетирания – често срещана грешка у някои радио- и телевизионни журналисти. Целта не е ти да се изтъкнеш, да покажеш колко много знаеш, а да оставиш събеседника си да развие темата, въпроса, който си му задал. Не го прекъсвайте, преди да е отговорил, не го затрупвайте с нови и нови от Вашите предварително начертани въпроси. Изчакайте търпеливо да завърши и тогава минете към следващата тема. Ролята Ви е на слушател и е важно да се владеете, да показвате нужното уважение към събеседника си. Това е и едно от условията да се получи истински жив диалог помежду ви. Обичам да оставям героите си да говорят. Та нали после текстът ще бъде авторизиран от преводача и той ще премахне излишното или ще допълни липсващото.

Ако анкетираният се съгласи, добре е, ако има такива умения, анкетиращият да направи снимки по време на разговора. Така ще улови различни негови емоционални състояния и ще го опознае още по-добре. Едва след като е редактирал добре текста на анкетата, написал е и въвеждащия текст, водещият трябва да я изпрати за окончателно авторизиране от преводача. Не бива нито една анкета да излиза без предварителното одобрение от интервюирания.

– Какви съвети бихте дали на начинаещите бъдещи преводачи?

Не бих си позволил да давам съвети на начинаещите и

бъдещи преводачи. Аз самият съм само един хроникьор, „ле-тописец“, „записвач на истории“, не превеждам, а се опитвам да разкажа част от историята на превода през погледа на преводачите. За мен преводачите от по-старата генерация са уникални личности с енциклопедични познания както върху българския език и култура, така и върху езика и културата на превежданите автори, и от тях младите преводачи могат само да се учат. Това са личности, предизвикали у мен чувство на преклонение и респект с уважението им към българския език, с трепетното им отношение и невероятната им любов към Словото. Един преводач се изгражда през целия си живот и той за мене е истински творец. Винаги съм считал, че преводът е изкуство, което хвърля мостове между културите. То изисква от преводача любов, смирение и пълно отдаване. И дълбоко познаване преди всичко на богатството на родния български език.

– *Споделете ни за следващата си книга.*

– Надявам се следващата ми книга, над която сега работя, да е посветена на българските гласове на чешката литература и в нея да представя в портрети анкети най-добрите български бохемисти.

– *Ако трябва да дефинирате своя професионален опит с няколко думи, кои ще са те?*

– Щастие, че открих „своята“ тема, че я следвам толкова години и че имах късмета да се срещна с невероятни личности като преводачите.

– *Вие ръководите секцията „Теория, история и критика на превода“ на Съюза на преводачите в България. Какво може да се направи за по-активното критическо осмисляне на преводаческата дейност?*

– За съжаление, в момента няма голяма активност в областта на критиката на превода. Сп. „Панорама“, орган на СПБ, е единственото специализирано издание за преводна литература у нас. В него има рубрики, посветени на теорията, историята и критиката на превода, публикуват се рецензии за новоизлезли книги, както и теоретични статии по различни проблеми на превода у нас и в чужбина. Публикуват се и преводни статии и студии от известни изследователи на теорията и критиката на превода. Отделни статии и интервюта с преводачи излизат и в „Литературен вестник“, те имат цели тематични броеве, посветени на различни literaturи, на отделни видни автори. Такива се публикуват и в сп. „Литературата“, в изданията на Нов български университет, в сп. „Език и литература“, в сп. „Славянски диалози“ – Пловдив, в сборниците на програмата „Преводач – редактор“, „Искам шестица“ на Софийския университет и др. Малко са критическите текстове, анализиращи достойнствата и недостатъците на конкретни преводи, каквито излизаха в предишни години в сп. „Панорама“. Но, за радост, излизат книги от световноизвестни учени, разглеждащи различни проблеми на превода, както и множество книги с есета, посветени на видни чуждестранни писатели, написани от наши преводачи. Много от тях се изучават в курсовете по превод в различните университети в страната. Хубаво е, че нивото на превода става все по-добро и расте нова генерация преводачи, които подхождат към превода с нужния професионализъм и с уважение към труда на преводачите от предишните поколения.

Благодарим!

Героите на тази книга често остават в сянката на огъня, който пренасят от един свят в друг. Техният труд и всеотдайност създават неразрушим мост между култури, светове и идеи. Благодарим им за това, че споделиха с нас тънкостите на професията, своите мисли и познания и така придадоха истински смисъл на тази книга. Създаването ѝ нямаше да бъде възможно без помощта на преводачите, преподавателите, писателите и изследователите, които се отзоваха на поканата ни да участват в нея.

Благодарим на Амелия Личева, Веси Ангелова, Виктория Далчева, Емил Басат, Ивайло Найденов, Йордан Младенов, Ралица Янкова, Росина Христова!

Thank you, Вида Делчева, Емилия Масларова, Здравко Генов, Златна Костова, Иван Златарски, Любомир Николов, Мариана Мелнишка, Юлия Чернева!

Þakka þér fyrir, Айгир Сверисон!

Gracias, Албена Линкова, Анна Златкова!

Danke, Ана Димова!

Grazie, Дария Карапеткова!

Aitäh, Дора Янева-Медникарова!

Спасибо, Иван Тотоманов!

Merci, Кирил Кадийски!

Task, Надежда Михайлова, Стела Джелепова!

Muğumesc, Огнян Стамболиев!

谢谢, Петко Хинов, Стефан Русинов!

Студентите от втори курс,
специалност „Книгоиздаване“

2021/2022 г.

Лицата зад превода
Българска. Първо издание

Всички издателски процеси са извършени от студентите
от втори курс, специалност „Книгоиздаване“, във
Факултета по журналистика и масова комуникация на
Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през
академичната 2021/2022 година.

Предпечатна подготовка
Огнян Добчев

Формат 16/60x90

Печатни коли 16

Факултет по журналистика и масова комуникация
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
София, ул. „Московска“ 49

Печатница на
Университетското издателство „Св. Климент Охридски“
София

Книгата не е предназначена за продажба.

ISBN 978-619-7567-09-0